

ГАЛИЦЬКО- ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС

У рік 6709 [1201]. Початок княжіння великого князя Романа, що був державцем всієї Руської землі, князя галицького ¹

По смерті ж великого князя Романа, вікопомного самодержця всієї Русі, який одолів усі поганські народи, мудрістю ума додержуючи заповідей божих, [...] Він бо кинувся був на поганих, як той лев, сердитий же був, як та рись, і губив [їх], як той крокодил, і переходив землю їх, як той орел, а хоробрий був, як той тур, бо він ревно наслідував предка свого Мономаха, що погубив поганих ізмаїльтян, тобто половців, вигнав [хана їхнього] Отрока в Обези за Залізній ворота ², а [хан] Сирчан zostався коло Дону, рибою живлячись ³.

Тоді Володимир Мономах пив золотим шоломом із Дону, забравши землю їх усю і загнавши окаянних агарян. По смерті ж Володимировій остався у Сирчана один лиш музика Ор, і послав він його в Обези, кажучи: «Володимир уже вмер. Тож вернися, брате, піди в землю свою». Мов же ти йому слова мої, співай же йому пісні половецькії. А якщо він не схоче, — дай йому понюхати зілля, що зветься євшан» ⁴.

Той же не схотів [ні] вернутися, ні послухати. І дав [Ор] йому зілля, і той, понюхавши і заплакавши, сказав: «Да лучше есть на свой землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути» ⁴. І прийшов він у землю свою. Од нього родився Кончак, що зніс Сулу ⁵, пішо ходячи, котла носячи на плечах.

Отож Роман-князь ревно наслідував [Володимира] в цім і старався погубити іноплеменників. [h...] велика смута постала в землі Руській. Зосталися ж два сини його, один, [Данило], чотирьох літ, а другий, [Василько], двох літ.

У рік 6710 [1202]. Рюрик тим часом зібрав половців і русі багато і прийшов на Галич ⁶, облишивши монаший чин, — бо його він прийняв був через боязнь перед Романом. І коли він прийшов на Галич, то встріли його бояри галицькі і володимирські коло [города] Микулина на ріці Сереті. І билися вони одні з одними весь день через ріку Серет, і многи ранені | були, і, не видержавши, вернулися вони в [город] Галич.

Рюрик же, хоча прийшов у Галич ⁶, але не досягнув нічого, тому що по смерті Романовій зустрічався був король [угорський Андрій] з ятрівкою своєю [Анною] ⁷ у [городі] Саноці. Прийняв бо він був Данила, яко милого сина свого, і zostавив був у нього [в Галичі] залогу — [воєвод] Мок'я [на] великого сліпоокого, і Корочюна, і Волпта, і сина його Вітомира, і [воєводу] Благиню, та інших угрів багато, — і через те не посміли галичани ⁸ нічого вчинити; було й інших

багато угрів. Тоді ж два князі половецькі Сутойовичі, Котянь і Сомогур, ударили на піших воїв, та вбиті були коні під ними обома і замалим їх не схопили. Рюрик тоді вернувся до Києва.

Коли ж минуло трохи часу, то привели [галичани ⁸ бояр] Кормильчичів ⁹, що їх загнав був великий князь Роман за невірність, — вони бо вихваляли обох Ігоревичів, [Володимира й Романа]. І, послухавши їх, галицькі бояри ⁸ послали [послів] по них, [Ігоревичів], і посадили їх: у Галичі — Володимира, а Романа — у Звенигороді ¹⁰. Княгиня ж Романова [Анна], узявши дітей своїх, утекла в [город] Володимир.

Однак Володимир [Ігоревич] і безбожні галичани, які [йому] помагали, іще ж хотіли скоренити плем'я Романове. Тому послав Володимир за радою галицьких бояр до володимирців попа з погрозою, кажучи їм: «Не зостанеться города вашого, якщо ви мені не видасте обох Романовичів [і] якщо не приймете брата могого Святослава княжити у Володимирі». Володимирці ж хотіли вбити попа, [але бояри] Мстибог, і Мончюк, і Микифор сказали: «Не подобає нам убити посла», — бо вони мали обман у серці своєму, тому що вони хотіли видати обох володарів своїх і город, — і спасли вони попа.

А назавтра княгиня [Анна], довідавшись [про це], вчинила раду з [воєводою] Мирославом, із дядьком ¹¹, і на ніч утекли вони в Ляхи. При цім Данила узяв дядько перед себе [і] вийшов із города, а Василька взяв піп Юрій з кормилицею [і] вийшов із города дірою городської стіни ¹².

І не знали вони, куди втікати, бо Роман був убитий в Ляхах, а [князь лядський] Лєстько миру не вчинив ¹³. Та бог став на поміч: Лєстько не спом'янув ворожнечі, а з великою честю прийняв ятрівку свою і дітей, зжалившись, і сказав: «Як диявол, він увергнув возірожнечу осю межи] нами», — бо Володислав ¹³, [князь лядський], увів їх обох в обман, заздрість маючи до приятні його [з Романом].

У рік 6711 [1203]. У ті ж роки Лєстько послав Данила в Угри і з ним послав посла свого Вячеслава Лисого, кажучи королеві [Андрієві]: «Я не спом'янув звади Романової, бо тобі він другом був і ви клялись були оба мати приятнь до племені його, що лишилося в живих. А тепер прийшло на них вигнання. Тому нині підім і, взявши, передаймо удвох їм отчину їх». Король же, ці слова прийнявши, пожалкував про те, що сталося, і залишив Данила у себе, а Лєстько княгиню [Анну] й Василька — у себе. Тим часом Володимир [Ігоревич] многі дари послав королеві й Лєстькові ¹⁴.

А після цього, коли минув довший час, постав нелад межі двома братами, і Володимиром, і Романом. Роман тоді поїхав в Угри, і, взявши угрів, бився з братом і, перемігши, узяв Галич. А Володимир утік в Путивль.

У рік 6712 [1204]. У той же час навів Олександр [Всеволодович] Лєстька і Кондрата ¹⁵. І прийшли ляхи на [город] Володимир, і одчинили їм ворота володимирці, кажучи: «Се є синовець Романові». А ляхи пограбували город увесь, хоча Олександр благов Лєстька про останки города і про церкву святої Богородиці. Оскільки в ній були міцні двері, то [ляхи] не могли їх порубати, допоки Лєстько [не] приїхав і Кондрат, які побили удвох ляхів своїх, — і так спаслася церква і останок людей. І жалкували володимирці, що поїняли їм віри і присязі їх: «Коли б не був із ними свояк їх Олександр, то не перейшли б вони навіть Бугу».

Святослава ж [Ігоровича] вони схопили і одвели його в Ляхи, а Олександр сів у Володимирі. Тоді ж схопили Володимира [Ростиславича] пінського, бо з ляхами був Інгвар і Мстислав [Ярославичі]. А потім сів Інгвар у Володимирі. Лєстько взяв у нього дочку [Гремиславу] і одіслав її [до себе], а [сам] пішов до [города] Орельська.

І приїхали берестяни до Лєстька, і просили [в нього] Романову княгиню і дітей, бо вони обоє малими були, і дав він їм [Василька], щоб той володів ними. І вони з великою радістю зустріли його, немов великого Романа живого побачили.

Потім же Олександр [Всеволодович] жив у Белзі, а Інгвар [Ярославичі у Володимирі. Але бояри не любили Інгвара, і Олександр за радою Лєстька забрав Володимир. Тим часом княгиня | Романова послала [воеводу] Мирослава до Лєстька, говорячи: «Сей усю землю нашу і отчину держить, а син мій — в одному Бересті». Олександр узав [тоді собі] Угровськ, Верещин, Столп'є ¹⁶, Комов, а Василькові дав Белз.

У рік 6713 [1205]. У ті ж роки, коли Олександр сидів у Володимирі, а брат його Всеволод у Червені, литва ж і ятвяги ходили війною. І спустошили ¹⁷ вони тоді [город] Турійськ, і навколо Комова, і аж до Червена, і билися коло воріт червенських. А залога [Олександрова] була в [городі] Уханях, і тоді вбили вони [боярина] Матія, Любового зятя ¹⁸, і [боярина] Доброгостя, що виїхали в сторожі. Біда ж була в землі Володимирській од воювання литовського і ятвязького! Та ми до попереднього повернемось, — до того, що сталося в Галичі.

Андрій же, король [угорський], довідавшись про беззаконня галицьке і смуту, послав [палатина] ¹⁹ Бенедикта [Бора Лисого] з воями своїми, і він схопив Романа [Ігоровича], коли той мився в бані, й одіслав його в Угри ²⁰. А був у Галичі Тимофій, премудрий книжник, родом із Києва, [і] притчею він сказав слово про сього мучителя Бенедикта: «В часи страшного суда трьома іменами назветься антихрист» ²¹. І втікав Тимофій од нього, бо він був мучитель боярам і городянам, і, блуд чинячи, [він і вої його] оскверняли і жінок,

і черниць, і попадь. Управду він був антихрист мерзотними ділами своїми.

У рік 6714 [1206]. Галичани тоді привели Мстислава [Ярославича Німого] на Бенедикта. І прийшов він до Галича, але не досягнув він нічого. [Боярин] Щепанович Ілля, вивівши його на Галичину могилу [і] усміхнувшись, сказав йому: «Княже! Ти вже на Галичиній могилі посидів еси, отож, і в Галичі ти княжив еси!» Насміялися ж вони над ним, [і] вернувся він у Пересопницю. А після цього ми скажемо про Галичину могилу і про початок Галича, звідки він постав ²².

Роман [Ігоревич] тим часом утік із Угрів. І послали галичани його до брата його Володимира [в Путивль], говорячи: «Ми провинилися перед вами. Избав нас [од] мучителя сього Бенедикта». Вони тоді пішли раттю, а Бенедикт утік в Угри. І сів Володимир у Галичі, а Роман у Звенигороді, а Святослав у Перемишлі. Синові ж своєму Ізяславу ²³ [Володимир] дав Теревовль, а Всеволода ²³, [другого] сина свого, послав в Угри до короля з дарами. із Данило перебував [тоді] в Уграх, і король Андрій хотів | оддати дочку свою [Марію] за князя Данила, і бояри угорські, і вся земля [Угорська], — вони обое були дітьми, — тому що сина в нього не було ²⁴.

У рік 6715 [1207]. У ті ж роки убитий був цесар великий, Філіпп римський, за намовою [Екберта], брата [угорської] королеви [Гертруди], який благав сестру, щоби вона знайшла йому помічника. І вона, ніяк ото не маючи змоги допомогти брату своєму, й оддала дочку свою за ландграфовича за Людовіка, бо [отець його Герман] був муж сильний і помічник братові її. її ж, [дочку Андрія], нині святою називають ²⁵, на ім'я Альжбіт, а раніше ім'я її — Кінека. Багато ж послужила вона богові [по смерті] мужа свого, і [її] святою називають. Та ми до попереднього повернемось, як ото вже раніш почали були.

У рік 6716 [1208]. Ігоровичі тим часом учинили змову проти бояр галицьких, щоб вибити їх, [і] при нагоді вони були побиті. І був ото вбитий Юрій Вітанович, Ілля Щепанович [та] інші великі бояри; убито ж було їх числом п'ятсот, а інші розбіглися.

При цім Володислав Кормильчич утік в Угри, і Судислав [Бернатович], і Філіпп. Знайшли вони Данила в Угорській землі, що був дитиною, і просили в короля угорського: «Дай нам отчича Данила в Галич, хай ми з ним одберемо його од Ігоровичів». Король тоді з великою охотою послав воїв, многе-множество, [Данила] і великого двірського ²⁶ Пота, поручивши йому воеводство над усіма військами. Імена ж воевод, що були з ним, [такі]: перший — Петро Турович, другий — Банко, третій — Міка Бородатий, четвертий — Лотохарот, п'ятий — Мок'ян, шостий —

Тибрець, сьомий — Марцел, та інших багато, що про них неможливо сказати, ані списати.

Отож, зібравшись усі, спершу пішли вони на город Перемишль. І, прийшовши до города, Володислав [Кормильчич] сказав їм, [перемишлянам]: «Браття! Пощо ви вагаєтесь? Хіба не сі²⁷ побили отців ваших і браття ваше? А інші майно ваше розграбували і дочок ваших оддали за рабів ваших. А отчинами вашими заволоділи інші пришельці. То чи за тих ви хочете душі свої положити?» І вони, пожалкувавши про те, що сталося, здали город. А князя їхнього Святослава [Ігоровича] схопили.

Звідти ж пройшли ²⁸ [угри з Данилом] до Звенигорода. Але звенигородці люто боролися з ними і не пускали їх до города, навіть до острожних воріт. І вони стояли довкола города.

Василько ж, [син Романів, тоді] княжив у Белзі. І прийшли од нього із Белза [на поміч уграм і Данилові] великий [боярин] Вячеслав Товстий, і [воевода] Мирослав, і [тисяцький] Дем'ян, і [боярин] Воротислав, [і] багато інших бояр і воїв. А од [князя лядського] Лєстька із Ляхів [прибув] Судислав Бернатович із багатьма полянами, і од Пересопниці прийшов Мстислав [Ярославич] Німий з багатьма воями, [і] Олександр [Всеволодович] із братом [Всеволодом прийшов] од [города] Володимира з багатьма воями, а Інгвар [Ярославич] послав сина свого [Ярослава?] із Луцька з багатьма воями з Дорогобужа і з Шумська.

Але приїхали також і половці на підмогу Романові [і] з ними Ізяслав Володимирович. І хоча угри не перемогли воїв [цих], та гнали їх з їхніх становищ, а Міка заколов ²⁹ [хана] Тобаши і голову йому стяв. Половці ж, побачивши їх, [угрів], сильно налягли на них, і вони їхали перед ними до ріки Лютої, — тому що не приїхали були [ні] ляхи, ні русь ³⁰, — і, зійшовши [з коней], ледве переправились вони через ріку Люту, бо половці й руси ³¹ стріляли на них. Тоді ж Марцел хоругов свою покинув і руси взяли її. І ганьба велика була Марцелові, і вернулися [угри] у вежі свої, тобто в шатра.

Роман тим часом вийшов звідти, з города [Звенигорода], поміч шукаючи в руських ³² князях. Та коли він був у Шумську на мосту, його схопили [вої] Зерцько і Чюхома, і його приведено в стан до князя Данила, і до всіх князів, і до воевод угорських. І послали вони [послів] до городян [Звенигорода], кажучи: «Здавайтеся! Князя вашого схоплено». Але ті не йняли їм віри, допоки [це] не стало відомо їм напевне, і [тоді] здалися звенигородці.

Звідти ж пішли вони до Галича. І втік Володимир [Ігорович] із Галича і син його Ізяслав, і гнали вони його до Нізди. Ізяслав при цім бився з ними [коло] Ніздиріки, і вони одібрали від нього в'ючних коней, а потім вернулися в Галич.

Тоді ж приїхала [Анна], велика княгиня Романова, побачити сина свого рідного Данила. Тоді ж бояри | володимирські й галицькі, — Вячеслав [Товстий] володимирський, і Володислав [Кормильчич, боярин] галицький, і всі бояри володимирські й галицькі, — і воєводи угорські посадили князя Данила на столі отця його, великого князя Романа, у церкві святої Богородиці приснодіви Марії. Так що король Андрій не забув своєї ранішої приязні, що її він мав до брата свого, великого князя Романа, а послав воїв своїх і посадив сина свого [Данила] в Галичі.

Князів же, що були схоплені, — Романа, Святослава [і] Ростислава [Ігоровичів] ³³, — угри хотіли, отож, вести до короля. Але галичани просили їх, щоби вони їх повісили задля помсти. І угри, переконані бувши великими дарами, [згодилися]. [Князі] оддані були на повішення, місяця вересня.

Данило ж, який став княжити в Галичі, був такий малий, що й матері своєї не впізнав ³⁴. А коли минув час, то галичани вигнали Данилову матір із Галича ³⁵. Данило ж не хотів залишити матір свою і плакав за нею, ся дитина. Але, приїхавши, Олександр, тивун шумський ³⁶ узав [коня] за повід, і він, [Данило], видобувши меч, ударив його, та рубнув коня його під ним. Тоді мати, взявши меч із рук [і] умовивши його, [Данила], залишила [сина свого] в Галичі, а сама пішла в Белз, лишивши його в невірних галичан за порадою Володислава [Кормильчича]. Вона бо хотіла княжити сама, і король [Андрій], довідавшись про вигнання її, пожалкував.

У рік 6717[1209]. Коли ж настала зима, прийшов король у Галич і привів ятрівку свою, велику княгиню Романову. І бояри володимирські [прибули], і Інгвар [Ярославич] прийшов із Луцька, і інші князі. [Король] учинив раду з ятрівкою своєю та з боярами володимирськими і сказав: «Володислав княжить собі, а ятрівку мою вигнав». І схоплено було Володислава [Кормильчича], і Суди слава [Бернатовича], і Філіппа, і мучили їх. Але, багато майна давши, Судислав же [уграм] у золото обернувся, тобто багато золота давши, визволився, [а] Володислава, закувавши, повели в Угри.

А коли Володислава вели в Угри, [боярин] Яволод і Ярополк, брат його, утекли в Пересопницю до Мстислава [Ярославича Німого і] привели Мстислава. І прийшов Мстислав із ними до Бужіська, а [воєвода] Гліб Поткович утік із Бужіська, і [боярин] Станіславич Іванко, і брат його Збислав. Прибігли вони в Галич, розповідаючи [про] рать і [про] одступництво галичан. Тоді княгиня Романова із сином своїм Данилом і з [боярином] Вячеславом Товстим утекла в Угри, а Василько з [кормильцемвоєводою] Мирославом поїхали в Белз. А коли минув час, король зібрав рать велику.

У рік 6718 [1210]. У той же рік прийшов до Белза Лєстько, [князь лядський], якого переконав Олександр [Всеволодович], — бо Олександр не сприяв обом Романовичам, а хотів [їм] зла, — і забрав Белз [у Василька], і дав Олександрові. Але бояри не зрадили [Романовича], а пішли всі з князем Васильком у Каменець.

Король тим часом пустив Володислава [Кормильчича], зібрав багато воїв і пішов на Галич. Та коли він став у монастирі Лелесовім, то невірні бояри хотіли його вбити, але вбили жону його [Гертруду], а шурин його [Бертольд], патріарх аквілейський ³⁷, ледве втік, і багато німців було побито ³⁸. А потім, коли король вернувся, багато [змовників] було побито, а інші розбіглися. Оскільки ж був заколот, то король не зміг війни вчинити через беззаконня їх. А Володислав поїхав уперед з усіма галичанами, бо Мстислав [Ярославич], довідавшись [про] королеву рать велику, утік із Галича. Володислав же в'їхав у Галич, і вкняжився, і сів на столі.

Данило тим часом пішов од короля із матір'ю своєю у Ляхи, відпросившись од короля, і Лєстько прийняв Данила з великою честю. А звідти ж [Данило] пішов у Каменець із матір'ю своєю. І брат його Василько, і бояри всі зустріли його з великою радістю.

У рік 6719[1211]. У ті ж роки в Києві княжив Всеволод Святославич [Чермний] ³⁹, який мав велику любов до дітей [княгині] Романової.

А потім Мстислав [Ярославич] пересопницький, припровадивши ⁴⁰ Лєстька, пішов у Галич. Лєстько ж узав Данила з Каменця, а Олександра [Всеволодовича] з Володимира, а Всеволода [Всеволодовича] з Белза, кожного з них із їхніми воями, причому військо Данила було більше й сильніше — бояри великі отця його були всі в нього. І коли побачив се Лєстько, то став він мати велику приязнь до князя Данила і брата його Василька.

Тим часом [бояри] Ярополк і Яволод заперлися в Галичі, а Володи слав виїхав [із города] з уграми й чехами своїми і, зібравшись із галичанами, прийшов на ріку Бобрку. Лєстько, довідавшись [про це], послав на нього ляхів, а од Данила ж — [воєводу] Мирослава і [тисяцького] Дем'яна, а од Мстислава — [воєвод] Гліба Зеремійовича і Прокопійовича Юрія. І сталася січа велика, і одоліли ляхи й русь, — Данило ж тоді був дитям, так що тільки міг на коні їздити, — а Володислав утік: многі були побиті із воїв його. Але потім же Лєстько не зміг узяти Галича і, пішовши, пустошив він довкола Тербовля, і довкола Моклекова, і Збаража, а Биковен узятий був ляхами і руссю. І взяв він здобич велику, і вернувся в Ляхи.

Потім же Данило й Василько з Лєськовою підмогою забрали Тихомль і Перемиль од Олександра і

княжили обидва з матір'ю своєю у ньому, а на [город] Володимир поглядаючи. «Чи сьак, чи так, а Володимир буде наш з божою поміччю», — [говорили вони оба], на Володимир приглядаючись.

Потім же король [Андрій] пішов на Лестька, — Данило тоді перебував у Лестька, — і Лестько послав посла свого Лясотича Пакослава ⁴¹, воєводу, кажучи [королеві]: «Не гоже є боярину княжити в Галичі. Візьмино ти дочку мою за сина свого Коломана і посади його в Галичі».

І вподобав король Андрій раду сю Пакославову, і зустрівся з Лестьком у [городі] Спіші, і взяв дочку його [Саломею] за сина свого. І, пославши [воїв], схопив [Андрій] Володислава [Кормильчича] в Галичі, і заслав його. І в тому засланні він помер, знайшовши лихо племені своєму і дітям своїм задля княжіння, бо всі князі не зглянулись на дітей його через те.

Король посадив сина свого [Коломана] в Галичі, а Лестькові дав Перемишль, а Пакославу — Любачів. Пакослав же був приятелем і Романовій княгині, і дітям Ті, і за радою Пакослава Лестько послав [посла] до Олександра [Всеволодовича], кажучи: «Дай Володимир Романовичам, Данилові й Василькові. А як не даси — я піду на тебе з Романовичами». Але той не дав, і Лестько [силою] посадив обох Романовичів у Володимирі.

У рік 6720 [1212]. Після цього ж, коли минув час, король [Андрій] одібрав од Лестька Перемишль і Любачів. А Лестько образився за соромоту свою і послав [посла] до Новгороду [Великого] по Мстислава [Мстиславича Удатного], кажучи: «Ти брат мені еси ⁴². Піди і | сядь у Галичі».

Мстислав, отожд, пішов на Галич за радою Лестьковою. Тим часом галичани всі і [боярин] Судислав [Бернатович] послали [посла] по Данила. Але Данило не зміг в'їхати ⁴³ [в Галич], а Бенедикт [Бор] Лисий, [воєвода угорський], утік в Угри з Судиславом, і Мстислав сів у Галичі.

У рік 6721 [1213]. У ті ж роки, коли минув час, узяв Данило в нього, [Мстислава], дочку, на ім'я Анну, і родилися від неї сини й дочки. Первенцем бо в нього був Іраклій, по нім же — Лев, а за ним Роман, Мстислав, Шварно та інші, що малими одійшли зі світу сього ⁴⁴.

Коли ж минув час, поїхав Данило до Мстислава в Галич, кажучи на Лестька: «Він отчину мою держить». Але той одповів: «Сину! Через давню приязнь не можу я на нього стати. Знайдино ти собі других».

Данило тоді вернувся додому, і поїхав з братом [Васильком] і забрав Берестій, і Угровськ, і Верещин, і Столп'є, і Комов, і всю Україну.

Лестько ж великий гнів мав на Данила. І коли настала весна, поїхали ляхи воювати і пустошили по [ріці] Бугу. І послав услід за ними Данило [воєвод] Гаврила

Душиловича, і Семена Олуйовича, [і] Василька Гавриловича, і вони били їх до [річки] Сухої Дорогви, і колодників захопили, і вернулися у Володимир з великою славою.

Тоді ж убитий був Клим Христинич, один з усіх його, [Данила], воїв, що ото його хрест і донині стоїть на Сухій Дорогві. А ляхів вони багатьох побили і гнали вслід за ними до ріки Вепра.

Лєстько ж вважав, що Данило узяв Берестій за Мстиславою радою. Тому Лєстько послав [посла] до короля: «Не хочу я часті в Галичі, а дай його зятєві моему».

Король тоді послав багато воїв і Лєстько, і прийшли вони до Перемишля. А Ярон, що тоді тисячу держав у Перемишлі, утік перед ними.

Мстислав же був [поза Галичем] ⁴⁵ з усіма князями руськими і чернігівськими. І послав він [тисяцького] Дмитра, [воєводу] Мирослава [боярина] Михалка Глібовича проти них до Городка, бо Городок був відокремився, — в ньому були люди Судислава [Бернатовича]. Та коли Дмитро бився під городом, прийшли на нього угри й ляхи, і побіг Дмитро. Тоді ж Василь, дяк, за прозвищем Молза, застрілений був під городом, і [боярина] Михалка Скулу вбили, догнавши на [ріці] Щирці. І голову йому вони одрубали, три цеги знявши золоті, і принесли голову його до Коломана. Мстислав же стояв на [ріці] Зубр'ї, [і] Дмитро прибіг до нього. Оскільки ж 499 Мстислав | не міг битися з уграми, він просив зятя свого Данила і Олександра [Всеволодовича], щоб вони обидва заперлися у Галичі. [І] обіцявся йому Данило й Олександр піти в Галич, але Данило заперся в Галичі, а Олександр не зважився.

Тоді ж велика княгиня Романова [Анна] прийняла монаший чин. А потім прийшла рать під город [Галич], — Коломан і ляхи. І великий бій був на Кривавім броді, і впав на них сніг, [і] вони, [угри й ляхи], не могли стояти, — пішли вони за [город] Рогожину, пішли на Мстислава і прогнали його із землі [Галицької].

Мстислав тоді сказав Данилові: «Вийди з города». І Данило вийшов [із Галича] з Дмитром тисяцьким, і з [воєвудою] Глібом Зеремійовичем, і з [воєвудою] Мирославом. Вийшли вони з города, і [коли] були навпроти [города] Толмача, догнав їх невірний [боярин] Вітович Володислав. Вони, повернувши на нього, прогнали його і коня від нього одібрали. Данило ж був молодим, але, бачивши, як мужньо їздили Гліб Зеремійович і [боярин] Семен Коднинський, він прийхав до них обох, піддержуючи їх, а інші ж кинулись були тікати.

Того ж дня билися вони весь день аж до ночі і тої ночі вернулися. Данило і Гліб Зеремійович удвох схопили Янця ⁴⁶. Молодик сей [Данило] показав мужність свою, і вони обидва цілу ніч билися. А на ранок догнав його [боярин] Гліб

Васильович, але Данило, повернувши на нього, гнав його далі поприща, — і той утік перед ним, бо кінь був борзий. Коли ж Данило вернувся і один їхав межи ними, [противниками], то вони не осмілювалися напасти на нього, — допоки ото не під'їхав до нього [боярин] Гліб Судиславич та [боярин] Гаврило Іворович і [воїн] Переніжко.

Звідти пройшли вони в [город] Онут і рушили в поле. І настав [у них] голод великий, [але] рушили вози [з Галича?] до [города] Плава напередодні святого Дмитрія [Солунського і], захопивши вози, накормилися вони вдосталь і воздали хвалу богородиці і святому Дмитрію, що він нагодував їх.

А звідти прийшли вони нижче [від города] Кучелмина, думаючи, де перейти ріку Дністер. Та за божою милістю прийшли човни з [города] Олештя, і переїхали ⁴⁷ вони в них через Дністер, і наситилися рибою і вином. Звідти ж приїхав Данило до Мстислава [Мстиславича].

Мстислав же велику | честь склав Данилові, і дари йому дав великії, і коня свого борзого сивого, і сказав йому: «Ти піди, княже, у Володимир, а я піду в Половці. Помстимось оба за сором свій». І Данило приїхав у Володимир.

У рік 6722 [1214]. Була тиша ⁴⁸.

У рік 6723 [1215]. У той же час за божим повелінням прислали князі литовські [послів] до великої княгині Романової [Анни], і до Данила, і до Василька, мир даючи. Імена ж литовських князів були [такі]: це старші — Живинбуд, Дов'ят, Довспрунк, брат його Миндовг, брат Дов'ятів ⁴⁹ — Вілікаїл; а жемоїтські князі — [це] Єрдвил, Вікінт; а [з] Рушковичів — Кинтибут, Вонибут, Бутовит, Вижік і син його Вишлій, Китеній, Пликосова; а це — Булевичі: Вишимут, — що ото його вбив Миндовг, а жону його забрав і братів його побив — Сдивила [і] Спрудійка; а це князі із Дяволтви: Юдьки, Пукийк, Бикши, Ликийк. Ці ж усі мир дали князю Данилові і Васильку, і була земля [їхня] спокійна ⁵⁰.

Ляхи ж не перестаючи пакостили. І привів [Данило] на них литву, і пустошили вони Ляхів, і багато убивств учинили між них.

У рік 6724 [1216]. Не було нічого ⁵¹.

У рік 6725 [1217]. У той же час вийшов [на Данила воєвода] Філя, здавна прегордий, надіючись обійняти землю [й] вичерпати ⁵² море, з багатьма уграми. Він сказав: «Один камінь багато горнців побиває». І друге слово він сказав прегордо: «Острий мечу, борзий коню — многая [ви гибель] русі!» Але бог того не потерпів, в інший час убитий був Данилом Романовичем здавна прегордий Філя.

Олександр же [Всеволодович] одступив од Данила і од Василька до Лестька. І не було їм обом підмоги ані від

кого, тільки од бога, допоки [не] прийшов Мстислав [Удатний] з половцями. Вийшов тоді Філя з багатьма уграми і ляхами із Галича, узявши бояр галицьких, і тестя Судислава [Бернатовича] ⁵³, і [боярина] Лазаря [Домажирця], і других; а інші розбіглися, бо загордився він був.

У рік 6726 [1218]. Тиша була ⁵⁴.

У рік 6727 [1219]. У той же час прийшов Лестько на Данила до [города] Щекарева, боронячи йому іти на поміч Мстиславу, тестеві своєму. Приїхав також Кондрат, [брат Лестьків], мирить Лестька і Данила, | але узнав він обман Лестьків і не велів князю Данилу їхати до Лестька.

Філя тим часом готувався до битви, бо ж він уважав, що ніхто [не] може стати проти нього на бій. А Коломана він залишив у Галичі, і той зробив укріплення на церкві пречистої владичиці нашої Богородиці ⁵⁵, яка, не стерпівши осквернення храму свого, і оддала його, [Коломана], в руки Мстиславові. Був же тут із Коломаном [воєвода] Іван Лекин, і Дмитро, і Бот ⁵⁶.

А коли половці приїхали побачити рать [Філі і Лестька], то угри й ляхи гонилися за ними, [і один] половчин, повернувшись, застрілив [угрина] Уза в око. І впав він із коня ⁵⁷, і взяли вони тіло його, і тужили по ньому.

А наавтра, напередодні [Благовіщення] святої богородиці, прийшов Мстислав уранці на гордого Філю і на угрів з ляхами, і була і битва тяжка межи ними, і одолів Мстислав ⁵⁸. Коли ж угри й ляхи втікали, побито було їх безліч і схоплений був гордливий Філя пахолком Добрининим. Але його викрав був облудний [боярин] Жирослав, котрого викрили, і через нього, [Філю], він погубив отчину свою.

І коли Мстислав перемиг, він пішов до Галича, і билися вони за городські ворота. І вибігли тоді [угри] на склепіння церковні, а інші на вірьовках піднялися, а коней ⁵⁷ їхніх половили. Укріплення ж було зроблене на церкві, і ті стріляли і каміння метали на городян, [але] знемагали од спраги, бо не було води в них. А коли приїхав Мстислав, то вони здалися йому і їх зведено було з церкви.

Данило ж приїхав з невеликою дружиною, з Дем'яном-тисяцьким, — але він не приїхав був у той час, а потім приїхав Данило до Мстислава, — і радість була велика, бо спас їх бог од іноплемянників: усі бо угри й ляхи були вбиті, а інші були схоплені, а ще інші, утікаючи по землі [Галицькій], потопилися, а другі смердами побиті були. І нікому ж [не вдалося] утекти із них. Така бо милість од бога Руській землі.

Потім же привели Судислава [Бернатовича] до Мстислава. Але той не замислив на нього зла, а милість йому виявив, і він, обнімаючи ноги його, обіцявся покоритися йому.

І Мстислав повірив словам його, і, честю великою вшанувавши його, Звенигород дав йому.

У рік 6728 [1220]. Не було нічого ⁵⁹.

У рік 6729 [1221]. У той же час одступив був Олександр [Всеволодович од Данила й Василька] і вчинив мир з Лєстьком, і з Коломаном, і з Філею гордим, Романовичам обом не перестаючи хотіти зла ⁶⁰. Але після Мстиславої побіди і після литовського воювання на Ляхів Лєстько вчинив мир із Данилом і Васильком через [послів] Держислава Абрамовича і Творіяна Войтиховича, а Романовичі вчинили [з ним] мир через Дем'яна-тисяцького. [І] відступив Лєстько від Олександра.

А на ніч у суботу Данилом і Васильком пограбовано було довкола Белза і довкола Червена і вся земля розорена була: боярин боярина грабував, смерд смерда, город город, так що не лишилось ні одного села не спустошеного. Як ото реченням говорять [святії] книги: «Не зосталося каменя на камені» ⁶¹. А ніч сю белжани називають злою, бо ся ніч злу гру їм зіграла: вони бо розорені були перед світом.

Мстислав тоді сказав: «Пощади брата Олександра».

І Данило вернувся у Володимир, відійшов од Белза.

У рік 6730 [1222]. Не було нічого ⁶².

У рік 6731 [1223]. У літа ж [княжіння] Данила й Василька Романовичів були [такі] володимирські єпископи: був ото Іоасаф, блаженний і преподобний святитель Святої гори ⁶³, а потім був Василій із Святої гори, а потім був Никифор, за прозвищем Станило, що раніш був слугою Васильковим, а потім Кузьма, кроткий, преподобний, смиренний єпископ володимирський.

Оскільки ж бог зволив, то Данило звів город, на ймення Холм, — але про його спорудження ми іншим разом скажемо, — і за божою волею єпископом князь Данило вибрав і поставив Іоанна, із кліру великої церкви святої Богородиці володимирської. Бо перед тим був єпископ Іоасаф у [городі] Угровську, — який скочив на митрополичий престол і за те звергнутий був зі стола свого, — і переведена була єпископія у Холм.

Калкське побойще ⁶⁴

У рік 6732 [1224]. У той же рік прийшла нечувана рать: безбожнозні моавитяни, прозвані | татарами, прийшли на землю Половецьку, і половці стали [супроти них. Але навіть хан] Юрій Кончакович, що був найбільший між усіх половців, не зміг вистояти перед ними. І побіг він до ріки Дніпра, і многі [половці] побиті були. А татари, вернувшись, пішли у вежі свої.

І прибігло половців багато в Руську землю, і говорили вони руським князям: «Якщо ви не допоможете нам,

— [то] ми нині порубані були, а ви завтра порубані будете». І була рада всіх князів у городі Києві, [і] нарадились вони так: «Лучче б нам зустріти їх на чужій землі, аніж на своїй».

Тоді бо Мстислав Романович був [князем] у Києві, а Мстислав [Святославич] у Козельську і в Чернігові, а Мстислав Мстиславич [Удатний] у Галичі, — це ж були старійшини в Руській землі. А Юрія [Всеволодовича], князя великого суздальського, не було на тій раді. Се ж іще молоді князі, [котрі були тут]: Данило Романович, Михайло Всеволодович, Всеволод Мстиславич київський ⁶⁵ та інших багато князів. Тоді ж великий князь половецький охрестився, Бастий. А Василька [Романовича] не було, бо він, молодий, лишився у Володимирі.

Звідти ж, [із Києва], рушили ⁶⁶ вони місяця квітня і прийшли до ріки Дніпра, до острова Варязького. І приїхала туди до них уся земля половецька, і чернігівці приїхали, і кияни, і смолянни, й інші землі. Всі ми ⁶⁷ посуху Дніпро перейшли, — так ото покрита вода була безліччю човнів ⁶⁸. А галичани й волинці, кожен зі своїми князями, і куряни, і трубчани, і путивльці, кожен зі своїми князями, прийшли кіньми. А вигонці галицькі рушили ⁶⁵ по Дністру ⁶⁹ і ввійшли в море, — човнів же було тисяча. І ввійшли вони в ріку Дніпро, і провели [човни] вгору до порогів, і стали коло ріки Хортиці, на броді близ Протолчів. Був же з ними [воєвода] Домажирич ⁷⁰ Юрій і [боярин] Держикрай Володиславич.

Коли ж прибули вісті у стани, що [татари] прийшли вже поглянути на руські човни, то Данило Романович, почувши [це] і сівши на коня, помчав подивитися на небачену рать. І кінники, які були з ним, і багато інших князів, з ним погнали подивитись на нечену рать. Але ті одійшли, і Юрій [Домажирич] їм, [князям], говорив: «Вони стрільці є». А інші казали: «Вони прості люди є, гірші половців». Юрій же Домажирич мовив: «Вони ратники є і добрі вої».

І, приїхавш[и] [назад], вони сказали [це] Мстиславу [Романовичу], і Юрій [про] все сказав. І промовили молоді князі: «Мстиславе і другий Мстиславе! Не стійте! Підемо проти них!»

І перейшли всі князі, Мстислав [Романович], і другий Мстислав, [Святославич] чернігівський, ріку Дніпро. і інші князі прибули, і рушили [всі разом] у поле Половецьке. Перейшли ж вони Дніпро в день вівторок.

І встріли татари полки руської, але стрільці руської перемогли їх і гнали в поле далеко, рубаючи, і зайняли їх скот, — а зі стадами втекли, так що всі вої набрали повно скоту.

Звідти ж йшли вони вісім днів до ріки Калки. [І] встріли їх сторожі татарські, і сторожі [ці] билися з ними, і вбитий був [воєвода] Іван Дмитрійович та інших двоє з ним, а татари од'їхали звідти.

На ріці Калці татари встріли їх, війська половецькі ; руські. Мстислав Мстиславич тим часом повелів Данилові попередити перейти з полками ріку Калку і іншим полкам [піти] з ним, а сам після нього перейшов. Сам же поїхав він у сторожі, і, коли побачив полки татарські, він, приїхавши, сказав: «Оружіться!»

Мстислав же [Романович] і другий Мстислав, [Святославич], сиділи у стані, не знаючи [цього], тому що Мстислав [Мстиславич] їм обом [нічого] не сказав — через зависть, бо велика незгода була меж ними.

Коли зітнулися війська між собою, то Данило виїхав наперед, і [воєвода] Семен Олуйович, і [воєвода] Василько Гаврилович. Ударили вони в полки татарські, і Василько був збитий [з коня], а сам Данило поранений був у груди. Але через молодість і одвагу він не чув ран, що були на тілі його, — був бо він віком вісімнадцяти літ ⁷¹, був бо він сильний, — і Данило кріпко боровся, побиваючи татар. Мстислав [Ярославич] Німий, бачивши це [і] подумавши, і що Данило збитий був, | помчав і сам між них, бо був той муж дужий, [і] тому, що він [був] родич Романові, із племені Володимира, на прозвище Мономаха. Він бо, велику приязнь маючи до отця його, йому й поручив по смерті свою волость — оддав князю Данилові.

Татари ж утікали, а Данило побивав їх своїм військом, і Олег [Святославич] ⁷² курський. Кріпко вони билися, [але] інші полки [татарські] зітнулися з ними, [і] за гріхи наші руські полки було переможено. Данило, бачивши, що все сильніше в битві налягають вороги [і] стрільці їх стріляють сильно, повернув коня свого на втечу — через те, що кинулися [за ним] противники. І коли він біг, то захотів води, [і], пивши, відчув рану на тілі своєму, — в битві не помітив він її через силу й мужність віку свого. Був бо він смілий і хоробрий, «од голови й до ніг його не було на нім вади» ⁷³.

І сталася перемога над усіма князями руськими, якої ото не було ніколи ⁷⁴. Татари ж, перемігши руських князів за гріхи християн, пішли й дійшли до Новгороду Святополчського ⁷⁵, а руси, які не знали лукавства їх, виходили назустріч їм із хрестами, і вони побили їх усіх.

Дожидаючи бог покаєння християнського, повернув їх назад на землю східну, і спустошили вони землю Тангутську, і на інші країни [ходили]. Тоді ж і Чингіз, хан їх, тангутами убитий був ⁷⁶, а їх, [тангутів], обманувши, [татари] потім лукавством погубили. І інші землі вони війнами, а найпаче хитрістю погубили.

У рік 6733 [1225]. І минули після цього часи, [а] Олександр [Всеволодович] усе ворожнечу мав до своїх обох братів Романовичів, Данила й Василька. Почувши, що Мстислав [Мстиславич] не має приязні до зятя свого, князя

Данила, він, радістю сповнившись, спонукав Мстислава на війну.

І Мстислав, рушивши на війну, прийшов на Лису гору. Данило тим часом поїхав у Ляхи, і привів князя Лестька, і пішов проти нього. Мстиславу ж послав підмогу Олександр, але їх устріла [Данилова] ірять, увігнали їх у город Белз і замалим | города не взяли. Назавтра пішли вони супроти них, [воїв Мстислава], і Мстислав не видержав і вернувся в Галич.

А Данило-князь пустошив із ляхами землю Галицьку, і довкола [города] Любачова, і пограбував усю землю Белзьку і Червенську аж до останнього, а Василько-князь багато здобичі набрав, стад коней і кобил. Ляхам же стало завидно, і було [послано] послів од обох [князів, Лестька і Данила], і [Данилом] посланий був [тисяцький] Дем'ян і [двірський] Андрій.

А після цього привів Мстислав [хана] Котяня [Сутойовича], і половців многих, і Володимира [Рюриковича] київського, наміряючись за порадою Олександра на Ляхів іти. Олександр же ніколи не переставав [твердити Мстиславі] про брата свого [Данила], кажучи, що мов: «Зять твій убити тебе хоче». Вияснення ж [наклепу] було коло шатра його, [Мстислава], але сам Олександр не одважився приїхати, [а] послав Яня, [воєводу] свого. І Мстислав сказав: «[Се] твоя була річ, Яню, що Данило вдруге підбурює ⁷⁷ ляхів на мене».

І всі князі узнали Олександрів наклеп, а Яневу лжу, і сказали тоді всі князі [Данилові]: «Забери всю волость його за сором свій». Але він через братолюбство не забрав волості його, [Олександра], і всі похвалили його.

Мстислав тоді прийняв зятя свого [з] приятню і, вшанувавши його великими дарами, дав йому коня свого борзого Актаза ⁷⁸, [такого], якого в ті літа не було. І дочку свою Анну обдарував він великими дарами, і, з братами [Данилом та Васильком] побачившись у Перемилі, утвердили вони мир.

У рік 6734 [1226]. А потім облудний [боярин] Жирослав сказав боярам галицьким, що мов: «Іде Мстислав у поле і хоче вас видати тестеві своєму Котянню ⁷⁹ на побій». Мстислав же цього не замишляв і нічого не знав про них, [ці слова]. А вони, [бояри], пойнявши віри [Жирославу], пішли в землю Перемишльську, в гори Кавкасійські, себто в Угорські, на ріку Дністер ⁸⁰ [і] послали послів своїх, кажучи: «Жирослав розказав нам, що ти маєш видати нас Котянню» ⁸¹. Мстислав тоді послав отця свого [духовного] Тимофія: «Дарма наклепав на мене вам Жирослав». І Тимофій клявся їм про те, | що не знав Мстислав нічого сього, і привів бояр усіх до нього.

А князь викрив Жирослава г прогнав його від себе, як ото прогнав бог Каїна з-перед лица свого, кажучи: «Проклят ти будь, стогнучи і трясучись на землі, бо розверзла

земля уста свої прийняти кров брата твого» ⁸². Отак і Жирслав розверз уста свої на володаря свого. Хай не буде йому пристанку в усіх землях, в руських і в угорських, і ні в яких же краях! Нехай ходить він, блукаючи, по землях! Хай жадає він харчу, а вина і пива скудно хай буде йому! І хай буде двір його пустим, і в селі його [хай] не буде живущого!

Звідти вигнаний, він пішов до Ізяслава [Мстиславича]. Був же він лукавим облудою прозваний, і од усіх. підступнішим, і лжею поломеніючою, знаменитий [тільки] отцем добрим. [Лише] убожество здержувало злобу його, брехнею кормився язик його, а мудруванням перевертав він довіру на лжу, красувався брехнею він більше, ніж [інший] вінцем. [Це був] самозванець, тому обманював він не тільки чужих, але й своїх, кого любив, заради мастності [він сіяв] лжу. Задля цього він і жадав бути в Ізяслава. Та ми до попереднього повернемося.

Мстислав же за радою облудних бояр галицьких оддав дочку свою меншу [Марію] за королевича [угорського] Андрія ⁸³ і дав йому Перемишль. Але Андрій, послухавши підступного [боярина] Семюнка Черного, утік в Угри і почав піднімати рать. А коли настала зима, він прийшов до Перемишля. Тисячу тоді держав Юрій [Домажирич], він здав Перемишль, а сам утік до Мстислава. Король [Андрій] тим часом став у Звенигород! і послав воїв своїх до Галича, бо сам він не одважився їхати до Галича: сказали ото йому волхви ⁸⁴ угорські, що коли він побачить Галич — не бути йому живим. І він через цю причину не посмів піти в Галич, бо вірив волхам. І Дністер ⁸⁰ наводнився, не могли вони перейти.

Мстислав тим часом виїхав супроти [короля] з військами. І подивилися вони одні на одних, і поїхали угри у стани свої. З королем же був [воєвода лядський] Пакослав [Войцехович] з ляхами. в А звідти пішов король до Теревовля і взяв Теревовль, і пішов до Тихомля і взяв Тихомль. Звідти ж прийшов він до Крем'янця і бився під Крем'янцем, і багато угрів побили й поранили.

Тоді ж Мстислав послав [боярина] Судислава [Бернатовича] до зятя свого, князя Данила, кажучи: «Не одступай од мене». І той сказав: «Я маю правду у серці своїм».

Звідти ж прийшов король до Звенигорода, а Мстислав виїхав [на нього] з Галича. Угри, отож, виїхали супроти нього з королених станів, і Мстислав бився з ними, і переміг їх, і гнали [його вої за ними до станів королевих, рубаючи їх. Тоді ж Мартиниша вбили, воєводу королевого, і король розгубився і пішов із землі [Галицької] спішно.

Данило тим часом прийшов до Мстислава з братом Васильком до Городка, і [воєвода] Гліб [Зеремійович прийшов] із ними обома, і мовили вони [Мстиславу]: «Піди, княже, на короля. Він же пополюханий ходить!» ⁸⁵ Але

Судислав боронив йому, [Мстиславу, йти], бо мав він облуду у серці своїм: не хотів бо він пагуби королеві, тому що мав у ньому надію велику, а король уже знеслилися був.

У той же час Лестько ішов на поміч [королеві], хоча Данило боронив йому [це, казав] не помагати королеві. Оскільки той дуже сильно старався, то Данило й Василько послали людей своїх до [ріки] Бугу ⁸⁶, не дали удвох йому прийти. І він, звідти вернувшись, пішов у свою землю, бо знемігся був, ходивши на війну.

А король угорський [Андрій] пішов в Угри. Тоді ж догнав [його] Ізяслав [Мстиславич] з облудним Жирославом, [і] пішли вони обидва з ним в Угри.

Потім же Судислав, обманюючи Мстислава, сказав йому: «Княже! Оддай дочку свою заручену за королевича і дай йому Галич. Ти ж не можеш [його] держати сам, а бояри не хотять тебе». Але він не хотів дати [Галич] королевичу, найпаче він хотів дати Данилові. Гліб же Зеремійович і Судислав [Бернатович] здержували його, щоб він не дав Данилові. Вони бо сказали йому: «Якщо ти даси королевичу, — коли захочеш, зможеш забрати од нього. А як даси Данилові, — вовіки не буде твоїм Галич». А тому, що галичани хотіли Данила, і звідти, [з Галича], послали [до Данила послів] для переговорів, ([то] Мстислав дав Галич королевичу Андрієві, а сам узяв Пониззя. Звідти пішов він до [города] Торчського.

Мстислав же [Ярославич] Німий оддав отчину свою князю Данилові ⁸⁷ і сина свого поручив [йому], Івана. Але Іван помер, і Луцьк узяв Ярослав [Інгваревич], а Чорторийськ — [князі] піняни.

У рік 6735 [1227]. Почнем же розповідати про незчисленні битви, і про страждання великі, і про часті війни, і про многі крамоли. і про часті заворушення, і про многі заколоти, — бо змалку не було їм обом, [Данилові й Васильку], спокою

Коли ж сидів Ярослав [Інгваревич] у Луцьку, поїхав Данило в Жидичин поклонитися і помолитися святому Миколі ⁸⁸. І звав його Ярослав до Луцька, і сказали йому бояри його: «Візьми Луцьк, схопи тут князя їх». Але він, [Данило], відповів: «Я приходив сюди молитву вчинити святому Миколі і не могу сього вдіяти». І пішов він у Володимир.

А звідти, зібравши рать, послали вони обоє, [Данило й Василько], на нього [двірського] Андрія, [боярина] Вячеслава [Товстого], [воєводу] Гаврила [Душиловича], [сідельничого] Івана [Михалковича]. І коли той, [Ярослав], виїхав [із Луцька], він був схоплений із жоною своєю. Схоплений же він був [боярином] Олексою Орішком: під ним

бо був борзий кінь, [і], погнавшись за ним, [Ярославом] , він узяв його поблизу города.

І заперлися лучани, але назавтра прийшов Данило й Василько, і здалися лучани. Брат тоді дав Василькові Луцьк і Пересопницю, а Берестій він йому раніше був дав.

[Тим часом] попустошили ятвяги довкола Берестія. І погналися удвох [Данило й Василько] за ними із Володимира, але на [іхнє] війсьکو напало двоє [ятвягів], Мондушич Шутр і Стегут Зібрович. І вбитий був Данилом і Вячеславом [Товстим] Шутр, а Стегут убитий був [воєводою] Шелвом. А коли ятвяги втікали, догнав їх Данило [і князя (?) їх] Небра поранив чотирма ударами, але [вороже] древко вибило списа з рук його. А коли Василько погнався за ним, [Небром], був голосний крик: «Брат твій б'ється позаду», — і він, лишивши [Небра], вернувся брату на поміч. А той од них утік, і інші [ятвяги] розбіглися. Та ми, це залишивши, до попереднього повернемось.

Данило тим часом послав [тисяцького] Дем'яна до тестя свого [Мстислава Мстиславича Удатного], кажучи йому: «Не подобає юпінянам держави Чорторийськ, бо не можу я їх терпіти». І коли Дем'ян вів із ним, [Мстиславом], мову, [Мстислав сказав Данилові]:

«Сину! Завинив я, не давши тобі Галича, а давши іноплемяннику за радою Судислава обманника. Обманув бо він мене. Якщо бог захоче, ми підемо оба на них ⁸⁹. Я посаджу [на коней] половців, а ти [підеш] зі своїми. Коли бог дасть його ⁹⁰ нам обом [побити], — ти візьми Галич, а я Пониззя. Хай бог тобі допоможе! А про Чорторийськ ти прав еси».

І Дем'ян приїхав у велику суботу, а назавтра, на Великдень, приїхали Данило й Василько до Чорторийська. В ніч на понеділок облягали вони город, — тоді ж кінь Данилів застрілений був із городської стіни, — а на ранок оточили удвох город. [І воєвода] Мирослав та Дем'ян сказали: «Оддав бог ворогів наших у руки ваші». Данило тим часом повелів піти приступом до города, і взяли вони город їх, і князів їхніх ⁹¹ захопили.

А потім Мстислав помер, великий удатний князь. Він жадав ото [перед смертю] побачити сина свого Данила, але Гліб Зеремійович, підбурений будучи завистю, не пустив його, хоча він, [Мстислав], хотів поручити статки свої і дітей у руки його, [Данила], бо мав до нього любов велику у серці своїм.

А потім же [Данило й Василько] відпустили Ярослава [Інгваревича] і дали йому Перемиль, а згодом Межибоже.

У рік 6736 [1228]. У той же рік Кирило, митрополит, преблагенний і святий, приїхав був уладнати мир, але не зміг ⁹².

Потім же Ростислав [Святополкович] пінський, не перестаючи, обмовляв [Данила], — бо діти його були забрані [в полон]. І Володимир [Рюрикович] київський зібрав [проти Данила] воїв, [і] Михайло [Всеволодович] чернігівський [теж]. [Володимир говорив]:

«Отець же його постиг був отця могого», — бо була в нього боязнь велика в серці його ⁹³. Володимир, отож, посадив [хана] Котяня на коня і всіх половців, і прийшли вони до Каменя, — Володимир же з усіма князями, і Михайло з усіма князями, і куряни, і піняни, і новгородці, і туровці, — і обложили Каменець.

Данило ж, обманюючи їх, удавав, що хоче мир із ними вчинити, і поїхав у Ляхи по підмогу, а Павла, [посла] свого, послав до Котяня, кажучи: «Отче! Одверни війну сю, помирись зо мною». І він, [Котянь], поїхавши, пограбував землю | Галицьку і пішов у землю Половецьку, а до них не вернувся.

У Галичі ж пробував королевич [Андрій] і [боярин] Судислав [Бернатович] із ним, і [Андрій] мав мир з Володимиром [Рюриковичем] і [з] Михайлом [Всеволодовичем]. Але ці, не досягнувши нічого, вернулися.

Данило ж і Василько, зібравши ляхів многих, пішли до Києва з Пакославом [Войцеховичем], воєводою [лядським], і Олександр (Всеволодович) з ними обома [пішов]. Але [їх] зустріли послы од Володимира й Михайла, [бояри] Воротислав Петрович і Юрій Толігнівич, пропонуючи мир. і вони замирилися, а ляхи вернулися назад.

У рік 6737 [1229]. У ті ж роки Лестько убитий був, великий князь лядський, на .сеймі був убитий Святополком [поморським] ⁹⁴ і Одоничем ⁹⁵ Володиславом за намовою бояр невірних.

По смерті брата свого [Лестька] Кондрат, [князь лядський], увійшов з Данилом і Васильком у велику приязнь і просив їх, щоб вони прийшли йому на підмогу. І вони пішли удвох йому в поміч на Володислава на Старого ⁹⁶. Самі ж вони пішли обидва на війну, а в Берестії залишили Володимира [Ростиславича] пінського, і угровчан, і берестян — стерегти землі од ятвягів.

У той же час спустошила литва Ляхів. Вважаючи, що вони в мирі є [з Данилом і Васильком, литовці] прийшли до Берестія, але Володимир сказав: «Хоча ви й у мирі есте, та зо мною ви есте не в мирі». І вийшов він на них і берестяни всі, [і] побили вони їх усіх.

Данило ж і Василько прийшли до Кондрата. І, порадившись, рушили вони до [города] Каліша, і ввечері прийшли до [города] Варти ⁹⁷. А на завтра, коли світало, перейшли вони ріку Просну ⁹⁸ і рушили до города, і тої ночі був великий дощ. Побачивши ж, що ніхто не чинить спротив, вони пустили [воїв] спустошити і грабувати. Руси тоді домчали

[до города] Милича і Старгорода, і кілька сіл воротславських⁹⁹ зайняли, і взяли здобич велику, і вернулися. І прийшли вони в стани, гадаючи, як піти до города на бій, бо ляхи не хотіли битися¹⁰⁰.

Назавтра ж Данило й Василько, узявши воїв своїх, пішли до города. Кондрат теж, який любив руський бій, заставляв ляхів своїх [битися], але ті все одно не хотіли. Тим часом вони обидва, [Данило й Василько], пішли приступом до воріт калішських, а [воеводу] і Мирослава й інші полки послами в тил города. Город же обступила вода і сильні лози й верби, і вони самі не знали, де ото хто бився, — тому коли ці [руси] відступали од бою, то ті [руси] налягали на них, [городян], а коли ті [руси] одступали, то ці налягали на них. Через те, що вони не бачили [одні одних], не був узятий город у той день. Із забрал же йшло каміння, як дощ сильний, [і] вони стояли у воді, доки не стали на суші, на накиданім каміні, і [тоді] підпалили звідний міст і журавець¹⁰¹. Ляхи ж ледве погасили ворота городські.

Тим часом Данило й Василько ходили коло города, деякі стрільці стріляли на городські стіни, і було поранено мужів, що стояли на заборолах, сто і шістдесят. А коли настав вечір, вернулися вони у стани свої, і [боярин] Станіслав Микулич сказав: «Де ото ми стояли, там нема води, ні валу високого». Данило тоді, сівши на коня, поїхав сам оглянути город і побачив, що так воно і є. І приїхав Данило до Кондрата, і сказав йому: «Якби ми сперва знали місце се, то город був би взятий». І Кондрат просив їх обох, щоб назавтра вони знову пішли приступом до города.

Назавтра ж Данило й Василько послали людей своїх, і ті стояли і розчищали ліси довкола города, а городяни ні каменя не одважувалися вергнути на них. Вони просилися, щоби Кондрат прислав до них Пакослава [Войцеховича] і Мстиуя. Пакослав тоді сказав Данилові: «Перемінивши одіж свою, поїдь із нами». Оскільки ж Данило не хотів, сказав йому брат: «Іди та послухай віче їх», — бо Кондрат не довіряв Мстиуєві.

Отож, Данило, узявши на себе шолом Пакославів, став за ними обома, [Пакославом і Мстиуєм]. А на заборолах стояли мужі, і вони говорили: «Так скажіте оба великому князю Кондрату: «Сей город хіба не твій є? А ми, мужі, що знемогли в городі сьому, хіба ми які приходні єсмо? Ми ж люди твої єсмо і ваше браття єсмо. Чому ж ви над нами не жжалитесь? Якщо нас руси захоплять, то яку славу із Кондрат здобуде? Якщо руська хоругов стане на заборолах, то кому ти честь учиниш? Чи не обом Романовичам? А свою честь ти принизиш. Нині ми брату твоєму служим, а завтра твої будемо. Не дай слави русі, не погуби города сього!» І багато інших слів вони говорили.

Пакослав тоді сказав: «Кондрат би радо милість учинив вам, та Данило дуже лютий є. Він не хоче од нас одійти звідси, не взявши города». і, розсміявшись, він сказав: «А ось він стоїть сам, говоріте з ним». Князь же ткнув його древком і зняв із себе шолом, а вони закричали з городських стін: «Прийми нашу покору. Ми благаємо — вчини мир». І той, багато сміявшись і багато говоривши з ними, узяв од них двох мужів і приїхав до Кондрата.

І вчинив Кондрат із ними мир, і взяв у них заложників. Руси ж узяли були в полон багато челяді і бояринь. І поклялися межі собою руси і ляхи: якщо після цього буде коли межі ними усобиця, [то] не брати ляхам руської челяді, ні русам — лядської.

¹⁰²Потім же вернулися вони обидва од Кондрата до себе додому з честю, тому що бог їм поміг. Учинили вони удвох йому, [Кондрату], поміч велику і ввійшли зі славою у землю свою. Ніякий же князь [руський] не входив був у землю Лядську так глибоко, окрім Володимира Великого, що охрестив землю [Руську].

Потім же, коли минув час, поїхав Василько в Суздаль, до великого князя Юрія [Всеволодовича], на весілля шурина свого [Всеволода Юрійовича], узявши [воєводу] Мирослава з собою та інших.

Коли ж Данило перебував у [городі] Угровську, прислали [до нього] галичани [послів], кажучи: «Судислав пішов у Пониззя, а королевич у Галичі зостався. Підино боржій!» І Данило спішно зібрав воїв, послав [тисяцького] Дем'яна на Судислава [Бернатовича], а сам рушив із невеликою дружиною до Галича з Угровська. У третій день на ніч він був коло Галича, а Судислав не встояв перед Дем'яном і побіг у Галич. Коли ж Данило приїхав до Галича, а Галич заперся був, то Данило узяв двір Судиславів, — а що там [було] вина, і овочу, і харчу, і списів, і стріл — дивно дивитися. Потілі же Данило, побачивши, що люди його понабирали повно ¹⁰³ всього, не схотів стати коло города, а пішов на ту сторону Дністра.

Тої ж ночі, коли Судислав вбіг у город, із війська його були схоплені люди, і вони сказали, що Судислав уже в Галичі. [А] Данило стояв [у городі] Угольниках на березі Дністра. Тим часом виїхали [з Галича] галичани й угри, і перестрілювалися вони на льоду. А коли настав вечір, то піднявся лід і ріка наводнилася, [і] беззаконний лихий [боярин] Семюнко [Чермний], подібний до лисиці рудизною, запалив моста на Дністрі. Але прийшов також Дем'ян з всіма боярами галицькими — з Мирославом ¹⁰⁴ з Володиславом [Юрійовичем], і з багатьма боярами галицькими. І Данило цьому зрадів, а за мостом жалкував: «Як Дністер перейти?» Однак, помчавши до моста, Данило побачив, що кінець моста погас, і настала радість велика.

А назавтра прийшов Володимир Ингваревич, і перейшли [війська] міст, і стали на березі Дністра. Назавтра ж, уставши, об'їхав Данило город і, зібравши землю Галицьку, став, [розділившись] на чотири частини, довкруги нього, — а зібрав він [людей] од [ріки] Бобрки і аж до ріки Ушиці і Пруту. І обложив він їх, [угрів], силою великою, і вони, знемігшись, здали город.

Данило ж, узявши город, спом'янув приязнь короля Андрія і пустив сина його [Андрія]. І провів він його до ріки Дністра, і вийшов із ним один Судислав [Бернатович], а на нього кидали каміння, кажучи: «Іди геть з города, баламуте землі!»

Коли ж Андрій прийшов до отця свого і брата [Бели], то Судислав говорив безперестану: «Виступіте на Галич і візьміте землю Руськую. Якщо ти не підеш, то вони укріпляться проти нас».

Виступив тоді Беларикс ¹⁰⁵, себто король угорський, з великою силою. Він сказав: «Не останеться города Галича. Нема того, хто ізбавить його од рук моїх». Та коли увійшов він у гори Угорські, послав на нього бог архангела Михаїла одкрити потоки небесні, — так що коні [їх] потопали і самі вони вибігали на високі місця. Але він усе 5 одно подавляв узяти город [Галич] і [Галицьку] землю. А оскільки Данило молив бога, ізбавив його бог од руки сильних.

Отож обступив [Бела] город, і послав посла, і заволав посол голосом гучним, і сказав: «Слухайте словеса великого короля угорського! Хай не заспокоює вас Дем'ян, говорячи: «Із землі нашої викине [їх] бог!» І хай не уповає ваш Данило на господа, говорячи: «Не буде оддано город сесь королеві угорському». Я стільки ходив на інші землі, — то хто може вдержатися од рук моїх і перед силами полків моїх?» ¹⁰⁶

Дем'ян же все одно стояв кріпко, погрози його не убоявся, — бог пособником був йому. Данило тим часом привів до себе ляхів і половців Котяневих, а в короля були половці Бігбарсові ¹⁰⁷.

[І] напустив бог на них, [угрів], кару фараонову¹⁰⁸, —город же стояв кріпко, — і [король] Бела знесилювався, і пішов од города. Покинув же він людей за собою, оружників многих і кінників, і напали на них городяни, [і] багато [їх] попадало в ріку [Дністер], а інші побиті були, інші були поранені, ще інші схоплені були. Як в іншому місці говориться: «Скиртріка злу гру зіграла городянам» ¹⁰⁹, — отак і Дністер злу гру зіграв уграм.

Звідти ж пішов король до [города] Василева, і перейшов Дністер, і пішов до [ріки] Пруту, бо наслав був бог на них кару і ангел побивав їх. Вони так умирали: в одних одпадали підосви, як од черевиків, а інші, вилізши на коней, померли, ще інші вмирали, зійшовшись довкола вогню і м'ясо

піднісши до рота. Від багатьох ото різних недуг вони помирали, а потоки небесні все одно топили їх.

Отак пішов він, [Бела], через невірність бояр галицьких, а Данило за божою волею вдержав город свій Галич.

Після цього розкажемо про многі заколоти, і великі обмани, і незчисленні битви.

У рік 6738 [1230]. Тим часом була крамола серед безбожних бояр галицьких. Учинили вони змову з двоюрідним братом його, [Данила], Олександром [Всеволодовичем], щоб [Данила] вбити | і передати ¹¹⁰ землю його [Олександрові]. Та коли вони сиділи на раді і збиралися вогнем підпалити [дім Данила разом із князем], милостивий бог вложив у серце Василькові [намір] вийти [звідти] і, граючи, видобути меча свого на службу королевого ¹¹¹, [а] той, граючи, схопив щита. Як побачили це невірні [бояри] Молибоговичі, був їм страх од бога, [і] вони сказали: «Замір наш провалився». І побігли вони, як той окаянный Святополк. Вони втікали, хоча [про змову] ще не довідався князь Данило й Василько.

Отож Василько поїхав до [города] Володимира, а безбожний [боярин] Філіпп позвав князя Данила в [город] Вишню, бо вони вчинили другу змову з Олександром, братом його, щоб убити його. Та коли він, [Данило], в'їхав у [село] Браневичеву Ріль, то прибув до нього посол [Коснятин] од тисяцького його Дем'яна, [і] він сказав: «Пир тобі лихий є, бо враджено безбожним твоїм боярином Філіппом і братом твоїм Олександром, що бути тобі вбитому. І, се почувши, ти піди назад і держи стіл отця свого».

Коли Коснятин розповів [це], то той вернувся на ріці Дністрі, а бояри безбожні перевезлися [через ріку] в іншому місці, не хочачи бачити лица його. [Данило] ж, приїхавши в Галич, послав посла до брата свого, князя Василька: «Ти піди на Олександра».

Олександр тоді вибіг [із Белза] в Перемишль до спільників своїх, а Василько узяв Белз. Івана ж [Михалковича], сидельничого свого, [Данило] послав услід за невірними Молибоговичами і за [боярином] Волдрисом, і схоплено було їх двадцять і вісім Іваном Михалковичем. Однак ті смерті не прийняли, а милість дістали. А якось, коли він на пиру веселився, один із тих безбожних бояр лице залив йому чашею, — і це він стерпів: «Колись же нехай бог їм одплатить».

У рік 6739 [1231]. Сам Данило тим часом скликав віче, zostавшись з вісімнадцятьма отроками вірними і з Дем'яном, тисяцьким своїм, і сказав їм, [галичанам]: «Чи ви будете вірними мені, щоб пішов я на ворогів моїх?» І вони

вигукнули: «Вірні ми ємо богу і тобі, господину нашому! Виступай з божою поміччю!» А соцький Микула сказав: «Господине! Не подушивши бджіл — меду не їсти». Помолився він тоді богу, і святій пречистій богородиці, і Михаїлу, архангелу божому, [і] поспішив виступити ¹¹² з невеликим числом ратників. І [воєвода] Мирослав прийшов до нього на поміч з невеликим числом отроків. Невірні теж усі на підмогу йому йшли, вдаючи, що вони вірні є, і з ними й [ті, що] змову вчинили, бо було горе їм.

Коли Данило приїхав до Перемишля, Олександр, не видержавши, побіг, і в тій погоні [воєвода] Шелв поранений був, — а був він хоробрий, — і в великій честі помер. Невірний же [боярин] Володислав Юрійович, що з ними ¹¹³ змову вчинив, гнав його, [Олександра], аж до [города] Санок ; [до] Воріт Угорських.

І спасся втечею Олександр, залишивши все майно своє, і, отож, прийшов в Угри. А прийшов він до Судислава [Бернатовича], — бо Судислав тоді перебував в Уграх, — і Судислав, узявшись [за діло], прийшов до короля Андрія і навів короля угорського Андрія [на Данила].

І прийшов же король Андрій і з сином Белою, і з другим сином Андрієм до [города] Ярославля ¹¹⁴, але боярин Давид Вишатич і [воєвода] Василій Гаврилович, що [були] од князя Данила в Ярославлі, заперлися. І хоча угри билися, допоки й сонце зайшло, одбили вони їх од города.

Увечері [ярославці] вчинили раду, [і] Давид переполошився, бо теща його, [жона] кормильця Нездила, — він же матір'ю своєю називав її, — була вірна Судиславу [і] вішувала йому, [зятеві]: «Не зможеш ти вдержати город сей». Тим часом Василько [Гаврилович] говорив йому: «Не погубімо честі князя свого, тому що рать ся не зможе город сей узяти». А був він мужем сильним і хоробрим, але Давид не слухав його, все одно хотів здати город, хоча [боярин] Чак приїхав з угорських полків [і] сказав йому: «Вони вже не зможуть вас узяти, бо вельми є побиті». Так що Василько кріпко боровся, щоб не здати города, але він, [Давид], страх маючи в серці, усе одно здав город, а сам вийшов цілим зо всіма воями.

І король, узявши Ярославль, рушив до Галича. При цім [боярин] Клим'ята з [города] Голих Гір утік од князя Данила до короля, а за ним усі бояри галицькі передалися ¹¹⁵.

Звідти, [із Галича], король рушив до [города] Володимира. в І коли він прийшов до Володимира, він, здивувавшись, сказав: «Города такого не знаходив я навіть у німецьких землях», — такий він був з оружниками, що стояли на нім ¹¹⁶: блищали щити і оружники [в броні], подібно до сонця. [Воєвода] ж Мирослав був у городі; колись-таки він був хоробрим, а тоді, бог зна [чому], помутився він умом, учинив мир із королем без згоди князя Данила і брата його

Василька, а за умовою оддав Белз і Червен Олександр [Всеволодовичу]. Король же за порадою невірних галичан посадив у Галичі сина свого Андрія.

А Мирослав запирався [потім перед Данилом і Васильком], мовляв: «Не здав я Червена за умовою», — бо мав він велику нагану од обох братів: «Пощо ти мир учинив, коли був ти з великим військом?»

Оскільки король стояв коло Володимира, то князь Данило узяв велику здобич, спустошуючи довкола Белза ¹¹⁷. Король тим часом вернувся в Угри.

Володимир же [Рюрикович київський] послав [посла] до Данила, кажучи: «Іде на мене Михайло ¹¹⁸. Поможино мені, брате!» І коли Данило прийшов учинити мир межи ними обома, то Данило з Руської землі ¹¹⁹ взяв собі частину — Торчський — і тоді дав його дітям Мстиславовим ¹²⁰, шурятам своїм, сказавши їм: «За доброчесність отця вашого візьміте і ¹²¹ держіте город Торчський».

По тих же літах двинув рать Андрій-королевич на Данила і пішов до [города] Білобережжя. А [боярин] Володислав [Юрійович] їхав у сторожі од Данила з Києва. І стрів він рать у Білобережжі, і билися вони через ріку Случ, і гонили [угри] їх до ріки Деревної.

Із лісу Чортового прийшла вість до Києва Володимиру і Данилові од Володислава, і сказав Данило-князь Володимиру: «Брате! Знаючи про нас обох, вони йдуть на нас. Пусти мене, хай піду я їм у тил». Вони тоді, довідавшись [про це], вернулися до Галича.

Данило ж з'єднався із братом [Васильком] і догнав їх коло [города] Шумська, і перемовлялися вони обидва з ними через ріку Велю. А з королевичем [Андрієм] був Олександр [Всеволодович], і [воєвода] Гліб Зеремійович, та інші — князі болохівські ¹²², і угрів безліч. Коли ж побачився Данило через ріку Велю з королевичем, то сказав він одне слово похвальне, що його бог не любить ¹²³. А назавтра перейшов він ріку Велю на Шумськ і, поклонившись богу і святому Симеону ¹²⁴ [та] приготувавши до бою полки свої, рушив до [города] Торчева.

Довідавшись ж [про це і теж] приготувавши до бою полки свої, Андрій-королевич рушив супроти нього, сиріч на січу. Він ішов по рівнині, а Данилові й Василькові [треба] було з'їхати з високих гір. І деякі ж заперечували: «Хай би стали ми на горах», — вони були проти того, щоб сходити. Данило тоді сказав, як ото писання говорить: «Той, хто зволікає на битву — боязливу душу має» ¹²⁵, — [і] заставивши їх, він поспішив зійти на них.

Василько при цім ішов проти угрів [праворуч], а Дем'янти-сяцький та інші війська многі йшли ліворуч, а Данило йшов своїм полком посередині. Полк же його був

великий і виладнаний був із хоробрих людей із ясним оружжям, і вони, [угри], бачачи [їх], не хотіли зітнутися з ним, а повертали на Дем'яна та на інші полки.

Але приїхали соколи, стрільці [Данилові], і не видержали люди [Андрієві] — вони побили їх, і ті прийшли в замішання. Дем'ян тим часом зітнувся з Судиславом [Бернатовичем], а князь Данило заїхав у тил їм і [вої його] кололи їх. Дем'ян же подумав, що то все вороги є, і побігли [люди Дем'янові] перед ним, [Данилом]. А Данило ввігнав списа свого в противника, та спис зламався, і він видобув меча свого, і, поглянувши сюди й туди, побачив, що полк Васильків стоїть, добре борючись і угрів ганяючи. Видобувши меча свого, він рушив братові на підмогу і багатьох поранив, а інші ж од меча його умерли. З'єднавшись із [воєводою] Мирославом і побачивши, що угри збираються [докупи], вони поїхали на них удвох, і ті, не видержавши, побігли. Та приїхали другі [угри], і вони зітнулися [з ними], і ті не видержали. А вони обидва, ганяючись, розлучилися. Потім же [Данило] бачив, що брат його добре бореться — і сулиця його була кривава, і ратище посічене ударами мечів.

У рік 6240 [1232] ¹²⁶ А тоді знову Гліб Зеремійович, зібравши о угрів, приїхав на полк Васильків. І Данило приїхав до них і спонукував їх, та ні одного не бачив серед них войовника, лише отроків, що держали коней. Вони ж, [угри], впізнали його і хотіли мечами порубати коня його. Та милостивий бог без рани виніс його з-поміж ворогів, — тільки ото гострим кінцем меча було відтято шерсті на стегні коня його. І, приїхавши до них, [своїх полків], він спонукував воїв своїх їхати на них.

Васильків полк гнав угрів до [самих] станів, і стяг королевичів вони підрубали були, а інших багато угрів утікало, аж у Галичі вони стали.

А коли стояли ці на горі, а ті — на долині, і Данило й Василько заставляли удвох людей своїх з'їхати [вниз] до них, то бог так зволив за гріхи [наші]: повернула дружина Данилова навіткіача. Але вони, [угри], не одважились гнатися, і не було шкоди у військах Данилових, окрім тих убитих п'яти.

Коли ж назавтра Данило зібрався [своїм військом], він не знав про брата [Василька], з ким він де є. А королевич повернув у Галич, тому що були втрати великі у військах його. Інші ж угри втекли, аж у Галичі вони стали.

І була битва велика у день той, і тих угрів упало багато, а Данилових бояр—мало. Їх же імена оці були: Ратислав Юрійович, Мойсій, Степан, брат того, [і] Юрій Янович.

Потім же Данило, довідавшись, що брат його здоров, не переставав готувати на них, [угрів], рать. А був він у Торчеві ¹²⁷ в суботу велику.

Потім прислав Олександр [Всеволодович послів] до брата Данила й Василька: «Не гоже мені бути без вас обох». І вони прийняли його з приязню.

А як з'явилась трава, то Данило пішов із братом і з Олександром [до города] Пліснеська. І, прийшовши, він узяв його од [бояр] Ярбузовичів ¹²⁸, велику здобич узяв, і вернувся у Володимир.

У рік 6741[1233]. Тим часом королевич [Андрій] і Судислав [Бернатович] вивели [воєводу] Діаниша на Данила. Данило тоді поїхав до Києва і привів половців та Ізяслава [Мстиславича] проти них. Він з Ізяславом і з Володимиром [Рюриковичем] водили один одного в божницю [присягатися], [і] ті обидва прийшли супроти Діаниша. Ізяслав, однак, учинив обман і звелів [військам своїм] спустошити землю Данилову, і вони взяли Тихомль ¹²⁹ і вернулися. Зостався Володимир із Данилом та [хан] Котянь один.

«Од облуди — лихо буде, — як ото пише Омир. — До викриття — вона солодка є, а викрита — гірка є. Хто в ній ходить — кінець лихий знаходить. О, лихіше лиха є се лихо!» ¹³⁰

Звідти ж, [із Галича], Андрій-королевич, Діаниш і угри пішли до Перемиля. Билися вони через міст із Володимиром [Рюриковичем] і Данилом, але ті одбилися від них. Угри тоді вернулися до Галича і пороки ¹³¹ покидали, а Володимир і Данило пішли вслід за ними. Василько також прийшов до брата, і Олександр [Всеволодович] , і зібралися вони коло [города] Бужська. Володимир же, і Котянь, і Ізяслав вернулися.

У рік 6742 [1234]. У той же час одступив [воєвода] Гліб Зеремійович од королевича до Данила, бо Данило і Василько все одно йшли удвох до Галича. Зустріла його, [Данила], більша половина Галича: Доброслав [Суддич], і Гліб [Зеремійович], ; багато інших бояр. І, прийшовши, став [Данило] на березі Дністра, і взяв землю Галицьку, і роздав городи боярам і воєводам. І було в них харчу багато, а королевич [Андрій], і [воєвода] Діаниш, і [боярин] Судислав [Бернатович] знемагали в городі од голоду. Стояли тоді [війська Данила] дев'ять неділь, воюючи [і] ждучи льоду, поки й перейшли на них.

Судислав тим часом облудно послав [посла] до Олександра [Всеволодовича], кажучи: «Я дам тобі Галич. Ти піди од брата». Він тоді пішов звідти, і галичани думали схопити [Олександра], — галичани й виїхали вслід за Данилом [доганяти його].

Коли ж минуло трохи часу, королевич [Андрій] помер, [і] послали галичани по Данила [боярина] Чермного Семюнка. А Судислав пішов в Угри.

Коли ж настала весна, Олександр, убоявшись злого свого вчинку, пішов до тестя свого ¹³² [Володимира]

Рюриковича] в Київ. Але Данило, довідавшись [проще], вийшов на нього з Галича, догнав його в [городі] Полоному, і схопили його в лузі Хоморському. Данило не спав тоді три дні і три ночі, так само і вої його.

Коли ж Володимир [Рюрикович] перебував у Києві [на княжінні], прислав він сина свого Ростислава в Галич, і [Данило] зав'язав із ним, [Володимиром], братство і приязнь велику.

Михайло ж [Всеволодович та] Ізяслав [Мстиславич] все одно не переставали ворогувати проти нього, [Володимира, хоча Данило] залишив у нього [воєвод] Гліба Зеремійовича і Мирослава, і багато інших бояр. Послав тому Володимир [посла до Данила], кажучи:

«Поможи мені, брате!» І Данило, знаючи ¹³³ їх обох, [Володимира і сина його], приязнь, скоро зібрав війська [і] пішов [на підмогу]. і Михайло тоді, не видержавший, відійшов од Києва.

Данило, отож, пішов до Володимира [Рюриковича], і рушили вони обидва до Чернігова, і прийшов до них Мстислав Глібович. А звіди пішли вони, грабуючи землю [Чернігівську], і взяли багато городів по Десні. Тоді ж узяли вони і Хоробор, і Сосницю, і Сновськ, і багато інших городів, і прийшли ото знову до Чернігова.

І вчинили мир із Володимиром і Данилом Мстислав [Глібович] і чернігівці: лютий бо був бій коло Чернігова. Навіть і таран ¹³⁴ проти нього поставили, і метали каменем [на] півтора перестріли ¹³⁵. А камінь [був такий], що його [ледве] могли чотири мужі сильні підняти. Звідти з миром прийшли вони до Києва.

Ізяслав же [Мстиславич] все одно не переставав: він навів був половців на Київ. А Данило і вої його струдилися були, бо захопив він був усі Чернігівські землі, бо воював він був од Хрещення до Вознесіння, учинив мир [і] вернувся до Києва. Отож, коли половці прийшли до Києва і грабували землю Руську, то Данило хотів вийти [з Києва] додому лісовою стороною, бо Данило знесилився був ¹³⁶. Але Володимир просив, а [воєвода] Мирослав піддержував його: «Виступимо на поганих половців».

Устріли ж їх половці коло Звенигорода. І Володимир хотів вернутися, і Мирослав говорив про повернення, але Данило сказав:

« [Так] не подобає! Воїну, який кинувся в бій, або перемогу здобути, або впасти од ворогів. Я ж забороняв вам, а нині бачу, що боязливу душу ви маєте ¹³⁷. Чи я вам не сказав, що не годиться струдженим воям виступити проти свіжих? Так нині пощо ви тривожитесь? Виходьте супроти них!»

І зустрілися вони із многим військом половецьким коло [города] Торчського, і була січа люта, і Данило гонився за половецями, допоки його кінь [не] був постріляний гнідий, —

бо спершу деякі половці повернули навіткача. А коли Данило побачив, що кінь його біжить постріляний, він, повернувши [його], утік. Володимир же був схоплений у Торчському, і Мирослав, за порадою безбожного [боярина] Григорія Васильовича і Молибоговичів, і багато інших бояр схоплено було.

Коли ж Данило прибіг до Галича, то Василько був у Галичі з військом, і зустрів він брата свого. Тоді Борис [Ярославич] межизбозький¹³⁸ за намовою [бояр] Доброслава [Суддича] і Збислава [Станіславича] послав [посла] до Данила, кажучи: «Ізяслав і половці ідуть до Володимира». А се був обман, але Данило послав [посла] до брата свого: «Стережи Володимир!»

Бояри ж галицькі, побачивши, що Василько відійшов із військом¹³⁹, підняли крамолу. І [боярин] Судислав Ілліч сказав [Данилові] : «іКняже! Облудну мову мають галичани. Не погуби себе. Піді звідси». [І] Данило, довідавшись про крамолу їх, пішов в Угри¹⁴⁰.

Коли ж приспіла зима, рушив Василько до Галича, узявши ляхів. Данило ж у той час прийшов до брата свого з Угрів, і спустошили вони [Галицьку землю, але], не дійшовши [до] Галича, вернулися обидва додому.

У рік 6743 [1235]. У той же час прийшли галичани на Каменець і всі болохівські князі з ними. І спустошили вони по [ріку] Хомуру, і пішли до Каменця. Взявши здобич велику, вони пішли [звідти]. У той же час послав був Володимир [Рюрикович]¹⁴¹ Данилові підмогу — торків і [воеводу] Данила Нажировича. Тоді Данилові бояри, виїхавши з Каменця [і] з'єднавшись з торками¹⁴², настигли їх. І переможені були невірні галичани, і всі князі болохівські схоплені були, і привели їх у Володимир до князя Данила.

Коли ж прийшло літо, став посилати Михайло [Всеволодович] та Ізяслав [Мстиславич до Данила послів], грозючи: «Оддай наше браття, або ми прийдемо на тебе війною». А Данило молився богу і святому архієрею Миколі, котрий показав чудо своє¹⁴³ — навів бо був Михайло й Ізяслав на Данила ляхів, і русів, і половців множество.

Тим часом Кондрат, [князь лядський], став [там], де нині город Холм стоїть. Послав він [ляхів] спустошити до [города] Червена, але васильковичі¹⁴⁴, стрівши їх і бившись з ними, захопили лядських бояр [і] привели їх перед Данила в Городок.

Михайло ж стояв на Підгір'ї. Він хотів з'єднатися з Кондратом і дожидав половців з Ізяславом. І половці прийшли в землю Галицьку, [але] не схотіли йти на Данила. Пограбувавши всю землю Галицьку, вони вернулися.

Це почувши, Михайло вернувся в Галич. А Кондрат утік до Ляхів уночі, і потопилося було із воїв його в [ріці] Вепрі множество.

Коли ж настало літо, [Данило й Василько], зібравшись, пішли на Галич, на Михайла і [сина його] Ростислава. Але ті удвох заперлись були в городі; і угрів безліч було в нього, [Михайла]. Отож, і вернувшись, [Данило й Василько] пустошили удвох довкола Звенигорода. І город вони хотіли [взяти], але не взяли, бо була свята Богородиця в нім, чудотворна ікона ¹⁴⁵.

Тої ж осені замирилися вони оба [з Михайлом].

Коли ж настала весна, рушили вони удвох на Ятвягів. І прийшли вони до Берестія, [але] ріки наводнилися, і не змогли вони йти на Ятвягів. Данило сказав: «Не гоже є держати отчину нашу крижевникам-темпличам, тобто соломоничам» ¹⁴⁶. І пішли вони на них із великою силою, узяли город [Дорогичин] місяця березня, і старійшину їх Бруна схопили, і воїв ¹⁴⁷ захопили, і вернулися обидва ¹⁴⁸ у Володимир.

Данило ж у тім самім році пішов на Михайла [Всеволодовича] на Галич. І вони, [Михайло, син його Ростислав і угри], просили миру [і] дали йому Перемишль ¹⁴⁹.

А по тім році Данило-таки навів на Кондрата литву — [князя] Миндовга [та] Ізяслава [Микулича] Новгород [ок] ського.

У той же час Данило пішов був із братом своїм в Угри до короля [Бели], бо той кликав його на честь.

У той же час рушив був Фрідріх-цесар на герцога [Фрідріха] війною, і мали намір Данило з братом Васильком піти герцогові на підмогу, але король заборонив їм, [і] вони вернулися в землю свою ¹⁵⁰.

А потім прийшов Ярослав [Всеволодович] суздальський і забрав Київ од Володимира [Рюриковича]. Не можучи його держати, він пішов назад до Суздаля ¹⁵¹. І взяв [Київ] од нього Михайло, а Ростислава, сина свого, він зоставив у Галичі. І відняли вони од Данила Перемишль.

Був тоді межі ними іноді мир, іноді війна. І коли Ростислав пішов у [Рожне?] поле, то за божою поміччю прийшла вість Данилові, який перебував у Холмі, що Ростислав виступив на Литву зо всіма боярами і кінниками. І коли се прилучилося, вийшов Данило з воями із Холма, і був він на третій день у Галичі, і радо його прийняли городяни.

Коли ото він підїхав під город і сказав їм: «О мужі-городяни! Допоки ви будете терпіти іноплемінних князів владу?», —то вони, вигукнувши, сказали: «Се єсть державець наш, богом даний!» І пустилися вони [до нього], яко діти до отця, як ті бджоли до матки, як [олені], спраглі води, до джерела.

Єпископ же Артемій і двірський Григорій [Васильович] ¹⁵² не давали йому [увійти до Галича]. Але, побачивши, що не можуть удвох удержати город, вони [удали], малодушні, | ніби й вони готові передати город.

Вийшли вони обидва зі сльозами на очах і з усміхненими лицами ¹⁵³, — бо не мали влади княжіння свого, — і, облизуючи уста свої, сказали тоді удвох поневолі: «Прийди, княже Данило! Візьми город!»

І Данило увійшов у город свій, і прийшов до [церкви] пречистої святої Богородиці, і взяв стіл отця свого, і на знак перемоги поставив на Німецьких воротах хоругви свою.

А назавтра прийшла до нього вість, що Ростислав рушив був до Галича, але, почувши про взяття города, утік в Угри по путі, котрою йдуть на Борсуки діл. І прийшов він до Бани ¹⁵⁴, що зветься Род на, і звідти пішов в Угри.

Бояри ж, прийшовши, упавши до ніг його, [Данила, і] просячи милості, [говорили]: «Завинили ми перед тобою, іншого князя держали». А він, одповівши, сказав їм: «Милість ви дістали, та знову сього не вчиніть. Щоб не попали ви в гірше».

Данило тим часом, довідавшись про вступ їх, [військ Ростислава, в землю Галицьку], послав на них воїв своїх, і вони гнали вслід за ними до Гори ¹⁵⁵, і вернулися.

Побойще Батиєве ¹⁵⁶

У рік 6745 [1237]. У ті ж часи прийшли безбожні ізмаїльтяни, які раніш билися з князями руськими на Калках ¹⁵⁷. Перше нашестя їх було на землю Рязанську, і взяли вони город Рязань списом. Вивівши хитрістю князя Юрія [Інгваревича], вони повели його до [города] Пронська ¹⁵⁸, — бо княгиня його в той час була в Пронську ¹⁵⁸, — вивели княгиню його хитрістю і вбили Юрія-князя і княгиню його. І весь народ перебили, і не пощадили [навіть] дітей — до немовлят.

Кир Михайлович же утік із людьми своїми [із Пронська] до Суздаля і розповів великому князю Юрієві [Всеволодовичу] про навалу нашестя безбожних агарян. Це почувши, великий князь Юрій послав [проти них] сина свого Всеволода з усіма людьми, і з ним [пішов] кир Михайлович.

Батий же ринувся на землю Суздальську. І стрів його Всеволод біля [города] Коломни ¹⁵⁹, і билися вони, і багато упало із них з обох [сторін]. [І] переможений був Всеволод, і прибіг Всеволод у Володимир з невеликою дружиною ¹⁶⁰, [і] розповів отцю про битву, що була з [ворогами], які ринулися на землю і городи його.

І Юрій-князь, залишивши сина [свого у Володимирі і княгиню [Огафію], вийшов із города. І збирав він навколо себе воїв, але, не маючи сторожів, застигнутий був зненацька беззаконним Бурундаєм, — весь город [Суздаль] він спустошив, а [згодом] самого князя Юрія вони вбили.

Коли ж Батий стояв коло города [Володимира], борючись кріпко за город, вони, [татари], облудно говорили городянам: «Де є князі рязанські, і ваш город ¹⁶¹, і князь ваш великий Юрій? Чи не наша рука, схопивши, його смерті оддала?»

І, почувши про се, преподобний Митрофан, єпископ, став говорити зі сльозами до всіх: «Чада! Не убоїмось облуди нечестивих і не візьмемо собі в ум тлінне се і скороминуще живоття, а про інше, не скороминуще життя подбаємо, про життя, яке з ангелами. Якщо навіть город наш вони, захопивши, списом візьмуть і смерті нас оддадуть, я про те, чада, поручником є, що вінці нетлінні ви од Христа бога дістанете». І згідно з цим словом, почувши [його] всі, стали вони кріпко боротися.

А татари пороками городські стіни били, стрілами без числа стріляли. Побачивши це, що все сильніше в битві вороги налягають, князь Всеволод убоявся, — бо ж сам він був молодий, — сам із города вийшов з невеликою дружиною, несучи з собою дари многії: він бо надіявся од нього, [Батия], життя дістати.

Але він, як той розлучений звір, не пощадив юності його, велів перед собою зарізати і город увесь вибив. А коли єпископ преподобний вбіг у церкву з княгинею і з дітьми, то повелів нечестивий вогнем [храм] запалити. І так душі свої оддали вони в руки богів ¹⁶².

Коли він вибив город Володимир і пограбував [інші] городи суздальські, то прийшов до города Козельська. [А] був у ньому князь молодий, на ім'я Василій. І довідався нечестивий, що помисел сильних духом мають люди в городі, — словами облудними город не можна було взяти. Козляни бо вчинили раду — не здатися Батию, сказавши: «Хоча князь наш молодий є, та положимо життя своє за нього. І тут ми славу сього світу здобудемо, і там небесні вінці од Христа бога дістанемо».

Татари, отожд, билися за | город, маючи намір узяти город. Розбивши городську стіну, татари зійшли на вал, і козляни ножами різалися з ними. А тоді вчинили вони раду — вийти на полки татарські. І, вийшовши з города, посікли вони пращі їх, [а], напавши на війська їх, убили із татар чотири тисячі, і самі теж побиті були.

Батий же взяв город, вибив усіх, і не пощадив [навіть] од дітей до немовлят. Про князя Василя [нічого] невідомо, але деякі говорили, що він у крові утонув, — і він же молодий був ¹⁶³.

Тому-то в татар не сміють його, [цей] город, називати Козельськ, а [називають] «слихий город», бо вони билися за нього сім неділь, бо з-поміж татар [козляни] вбили трьох синів темничих ¹⁶⁴, і татари, шукавши їх, не змогли їх знайти мертвих серед множества трупів.

Батий же, взявши Козельськ, пішов у землю Половецьку, а звідти став посилати [війська] на городи руські. І взяв він город Переяславль списом, вибив його увесь, і церкву архангела Михаїла сокрушив, і начиння церковне незчисленне срібне й золоте, і дороге каміння узяв. І єпископа, преподобного Симеона, вони убили.

У той же час послав він [війська] на Чернігів. Обступили вони город великою силою, і Мстислав Глібович, почувши про напад на город іноплемянних, прийшов на них зо всіма воями. Билися вони, переможений був Мстислав ¹⁶⁵, і безліч із воїв його побито було, і взяли вони город, і запалили вогнем. Єпископа [Порфирія] вони залишили живим і одвели його в Глухів.

Менгухан тим часом прийшов розвідати город Київ, і став він на тій стороні Дніпра коло Городка Пісочного. Побачивши город, він здивувався красі його і величі його. Він прислав послів своїх до Михайла [Всеволодовича] і до городян, хочаби їх обманути, та вони не послушали його.

У рік 6746 [1238]. Потім же Михайло побіг услід за сином своїм [Ростиславом] перед татарами в Угри, а Ростислав ¹⁶⁶ Мстиславич, [онук Романа Ростиславича] смоленського, сів у Києві.

Данило тим часом поїхав на нього, [Ростислава Мстиславича], і схопив його, і залишив у нім, [Києві, тисяцького] Дмитра. І оддав іс він Київ у руки Дмитрові, [щоб] удержати [город] проти іноплемянних народів, безбожних татар.

Коли Михайло втік із Києва в Угри, [Ярослав Інгваревич], поїхавши, узяв княгиню його [Олену] ¹⁶⁷, і бояр його схопив, і город Каменець узяв. Почувши ж се, Данило послав [до нього] послів, кажучи: «Пусти сестру до мене, тому що Михайло обом нам зло замишляє». І Ярослав послушався слів Данила, і так воно сталося — прийшла до них сестра [Олена], до Данила й Василька, і держали вони її у великій честі.

Король же [угорський Бела] не оддав дівки своєї [Анни] Ростиславу [Михайловичу], а погнав його від себе. Пішли [тоді] Михайло й Ростислав у Ляхи до воя свого, до Кондрата, [князя лядського], і прислав Михайло послів до Данила й Василька, кажучи: «Множкрат провинилися ми оба перед вами, і множкрат я шкоду робив тобі. Що тобі я обіцяв, — то того не сповнив. Якщо коли хотів я приязнь мати з тобою, — невірні галичани не давали мені. Нині ж клятвою клянусь я тобі, що ніколи ото ворожнечі з тобою не буду мати».

І Данило, й Василько не спом'янули зла, оддали йому сестру і привели його з Ляхів. Данило також раду вчинив із братом своїм [і] пообіцяв Київ йому, Михайлові, а синові його Ростиславу дав Луцьк. Але Михайло через страх

перед татарами не одважився йти до. Києва, тому Данило й Василько дозволили йому перебувати в землі своїй, і дали йому пшениці багато, і меду, і худоби, і овець доволі.

Михайло тим часом, довідавшись про взяття Києва, утік із сином своїм у Ляхи до Кондрата. А коли татари приблизились, то він не видержав тут, пішов у землю Воротславську і прибув до міста німецького, що звється Середа. Німці ж, побачивши, що в нього добра багато є, побили йому людей, і добра багато одібрали, і онуку ¹⁶⁸ його вбили. І Михайло не дійшов [туди, куди рушив]. І зібрався він, і був у печалі великій, — бо татари вже прийшли були на бій до Індриховича ¹⁶⁹, — і вернувся Михайло назад знову до Кондрата ¹⁷⁰. Та ми до попереднього повернемось.

У рік 6747 [1239].

У рік 6748 [1240]. У той же рік прийшов Батий до Києва з великою силою) mnogim-mnojestvom сили своєї, і окружив город. І обступила ¹⁷¹ [Київ] сила татарська, і був город в облозі великій. І пробував Батий коло города, а вої ¹⁷² його облягали город. І не було чути [нічого] од звуків скрипіння теліг його, ревіння безлічі верблюдів його, і од звуків іржання стад коней його, і сповнена була земля Руськая ворогами.

[Кияни] тим часом захопили в них татарина, на ім'я Товрула, і той розповів їм про всю силу їх. Се були брати його, [Батия], сильні воєводи: Урдюй, Байдар, Бирюй, Кайдан, Бечак, і Менгу, і Куюк, — який [потім] вернувся, довідавшись про смерть ханову, і став ханом ¹⁷³, — але він [був] не із його, [Батия], роду. А першим його воєводою був Себідяй-богатир¹⁷⁴, і Бурондайбогатир, що взяв Болгарську землю і Суздальську. і інших [було] без числа воєвод, що їх ми не списали тут.

І поставив Батий пороки під город коло воріт Лядських, — бо тут підступили були дебрі, — і пороки безперестану били день і ніч. Вибили вони стіни, і вийшли городяни на розбиті стіни, і було тут видіти, як ламалися списи і розколювалися щити, [а] стріли затьмарили світ переможеним, і Дмитро поранений був. Вийшли татари на І стіни і сиділи [там] того дня й ночі, а городяни зробили ще друге » укріплення навколо [церкви] святої Богородиці [Десятинної].

А назавтра прийшли [татари] на них, і була битва межи ними велика. Люди тим часом вибігли і на церкву, і на склепіння церковне з пожитками своїми, [і] од тягара повалилися з ними стіни церковні. і так укріплення було взяте [татарськими] воями. Дмитра ж вивели [до Батия], пораненого, але вони не вбили його через мужність його.

У той же час поїхав був Данило в Угри до короля [Бели] ¹⁷⁵, бо він іще не чув був про прихід поганих татар на

Київ. А коли Бати й узяв город Київ і почув він про Данила, що той в Уграх є, то рушив сам до [города] Володимира.

І прийшов він до города Колодяжна, і поставив дванадцять пороків. Та не міг він розбити стіни і став перемовляти людей. Вони тоді, послухавши злої ради його, здалися і самі перебиті були. І прийшов він до Каменця [та] Ізяславля [і] взяв їх. А коли побачив, що Крем'янець і город Данилів неможливо взяти йому, то ю відійшов і од них. І прийшов він до Володимира, і взяв його списом, і вибив його без пощади, так само і город Галич, і інших городів багато, що їм нема числа.

Тим часом Дмитро, київський тисяцький Данила, сказав Батиєві: «Не барися у землі сій довго. Настала тобі пора на Угрів уже йти. Якщо ж ти забаришся, — то земля [та] есть сильна. Зберуться вони на тебе і не пустять тебе в землю свою». А сказав він йому [так] через те, що бачив, як гине земля Руська од нечестивого.

Отож Батий послухав ради Дмитрової, пішов в Угри, а король Бела і [брат його] Коломан стріли їх на ріці Солоній. Билися їхні війська, [і] побігли угри, і гнали їх татари до ріки Дунаю. Стояли вони після побіди три роки ¹⁷⁶.

Перед цим поїхав був Данило-князь до короля в Угри, маючи намір заприязнитися з ним, посвататись. Та не було приязні межі ними обома, і вернувся він од короля, і приїхав у Синеvodсько ¹⁷⁷ в монастир святої Богородиці.

Але назавтра, вставши, побачив він безліч утікачів од безбожних татар і вернувся назад в Угри, — не міг бо він пройти Руської землі [до Холма], тому що мало було з ним дружини. І, оставивши сина свого [Льва] в Уграх, — бо [не] оддав він його в руки галичанам, знаючи невірність їх: тому не взяв його з собою, — він пішов із Угрів у Ляхи, на [город] Бардуїв, і прибув у [город] Судомир. [Тут] почув він про брата свого, і про дітей своїх, і про княгиню свою [Анну], що вони вийшли з Руської землі в Ляхи перед безбожними татарами, і постарався одшукати їх. І знайшов він їх на ріці, що зветься Полиця ¹⁷⁸, і зраділи вони, що зібралися всі разом, і жалкували, що побідили [вороги] землю Руську і що взято городів іноплеменниками множество.

Данило тоді сказав: «Недобре нам zostаватися тут, близ іноплеменників, що воюють нас». [І] пішов він у землю Мазовецьку до Болеслава до Кондратового сина. І дав йому князь Болеслав город Вишгород, і пробував він тут, допоки вість [не] дістав, що вийшли вже із землі Руської безбожні, і вернувся він у землю свою.

І прибув він до города Дорогичина, і захотів увійти в город, та було сповіщено йому: «Ти не ввійдеш у город». [І] він сказав: «Сей город був наш і отців наших, а ви не дозволили увійти в нього». І візі дійшов він, думаючи собі, що бог колись же вчинить одплату державцеві города того. І

одав його, [город, бог] у руки Данилу, і він, обновивши його, спорудив [тут] церкву прекрасну на честь святої Богородиці, і сказав: «Се город мій, бо я раніш здобув його списом».

Данило тим часом прибув із братом до Берестія, і не змогли вони вийти на поле [бою] через сморід од безлічі вбитих. А в [городі] Володимирі не зосталося [жодного] живого. Церква святої Богородиці наповнена була трупами, інші церкви [теж] були наповнені трупами і тілами мертвих.

А потім Михайло [Всеволодович] пішов із сином своїм [Ростиславом] од вуй свого [Кондрата] на Володимир і звідти рушив до Пінська. Ростислав же Володимирович прийшов до Данила в Холм, — бо зберіг був [сей город] бог од безбожних татар, — і Ростислав доказав правоту свою, що він не є у змові з Михайлом. Михайло натомість не додержав присяги, [даної] і Данилу й Васильку за [їх] добродіяння, а пройшов землю його, [Данила], і, пославши посла, прибув у Київ, і жив під Києвом на острові. А син його Ростислав пішов у Чернігів.

Лев же, [син Данила], вийшов із Угрів з боярами галицькими і приїхав у [город] Во [ло] даву до отця свого, і рад був йому отець.

Бояри ж галицькі Данила князем собі називали, а самі всю землю держали. Доброслав же Суддич, попів онук, укняжився був і грабував усю землю, а ввійшовши в [город] Бакоту, все Пониззя забрав без княжого повеління. Григорій же Васильович замишляв підгірську землю Перемишльську собі захопити. І була смута велика в землі [Галицькій] і грабіж од них.

Отож, коли Данило довідався [про це], він послав Якова [Марковича], стольника ¹⁷⁹ свого, з великою жалобою до Доброслава, кажучи до них, [бояр]: «Князь ваш я єсть, [а] ви повеління могого не сповняєте і землю грабуєте. Чернігівських бояр я не велів тобі, Доброславе, приймати, а дати волості галицьким. А коломийську сіль залишіть для мене» ¹⁸⁰. І він, [Доброслав], сказав: «Нехай буде так».

У той же час, коли Яків сидів у нього, [Доброслава], прийшли Лазар Домажирець та Івор Молибожич, два беззаконники, із роду смердів, і поклонилися йому до землі. Яків тоді здивувався і запитував про причину, чому вони поклонилися. І Доброслав сказав: «Я дав їм обом Коломию». Яків тоді сказав йому: | «Як ти можеш без княжого повеління оддати її сим обом, коли великі князі держать сю Коломию, щоб роздавати [сіль] оружникам? Сі ж обидва не достойні навіть Вотнин держати». І він, усміхнувшись, сказав: «То що ж я можу говорити?»

Яків же, приїхавши, усе це розповів князю Данилові. І Данило уболював і молився богові за отчину свою, що нечестивим сим [вдається] держати її і володіти нею.

Коли ж минуло трохи часу, прислав Доброслав [до Данила посла з доносом] на Григорія [Васильовича], кажучи: «Він тобі невірний є», — бо [Доброслав] виступав проти нього і сам хотів усю землю [Галицьку] захопити. [А потім], пересварившись самі, вони приїхали [до Данила] з великою гординою. Доброслав їхав у одній сорочці, гордовито, навіть на землю не дивлячись, а галичани бігли коло стремена його. І Данило та Василько, бачачи погорду його, сповнилися до нього ще більшою ворожнечею. А коли Доброслав і Григорій стали один одного обмовляти, то Данило, вислухавши речі їх, [побачив], що вони повні є облуди і не хочуть під його волею ходити, а волость його [ладні] іншому передати. Тому, порадившись із братом, він ото мимоволі, бачачи беззаконня їх, повелів їх схопити.

У рік 6749 [1241]. Потім же Ростислав [Михайлович] зібрав князів болохівських і останок галичан [і] прийшов до [города] Бакоти. Але Курило-печатник ¹⁸¹ був тоді в Бакоті, посланий Данилом-князем і Васильком списати грабунки нечестивих бояр, [і] він утишив народ.

Бо коли вони, [війська Ростислава], билися коло воріт [Бакоти, Ростислав], одступивши, хотів перемовити його, [Курила], багатьма словами. Але Курило відповів йому: «Осе так ти оддячуєш вуям своїм за добродіяння? А чи не пам'ятаєш ти, як король угорський вигнав тебе був з отцем твоїм із землі [своєї], як тебе прийняли обидва володарі мої, вуї твої? Отця твого вони у великій честі держали, і Київ пообіцяли, і тобі Луцьк дали, і матір твою, а сестру свою з Ярославових рук одібрали і отцю твоєму оддали». і іншими словами мудрими говорив він ¹⁸² йому багато. Але, побачивши, що той не послухав його, він вийшов на нього з пішими воями. Він тоді, побачивши це, пішов звідти. Так що він, [Курило], мудрістю і силою вдержав Бакоту, а Ростислав пішов за Дніпро. із Данило ж, почувши [про] прихід Ростислава з князями болохівськими ¹⁸³ на Бакоту, відразу кинувся на них: города їх вогневі оддав і вали їх розкопав. А Василько-князь zostався стерегти землі [своєї] од литви, [бо] воїв своїх він послав був із братом. Данило тим часом, узявши здобич велику, вернувся, а взяв він [такі] города їх: Деревич, Губин і Кобуд, Кудин, Городець, Божський, Дядьків. Прийшов також Курило, печатник князя Данила, з трьома тисячами піших воїв і трьома стами кінників, і дав їм [Данило] узяти город Дядьків ¹⁸⁴. Зійдти ж він, [Данило, пішов назад], пограбувавши землю Болохівську і попаливши, — бо zostавили їх, [болохівських князів], татари, щоб вони їм орали [та сіяли] пшеницю і проса. Данило ж на них тим більшу ворожнечу держав, що вони од татар велике сподівання мали.

Адже він князів їхніх вибавив із рук Болеслава, князя мазовецького, коли Болеслав сказав: «Чого вони

увійшли в землю мою, якщо я не дав їм [її] ?» Кажучи [Данилові]: «Вони не є вої твої, а є особні князі», — він хотів розграбувати їх. Вони тоді обіцялися покоритись [Данилові], вони тоді благали, і Данило й Василько за них збиралися з ним ⁵¹⁸ [Болеславом], битву вчинити. Але Василько, поїхавши, переконав його, тобто ублажав його, і дав йому дари многі за визволення їх. Та вони все одно не пам'ятали добродіяння.

Бог воздав їм одплату [за це], бо не залишилося нічого в городах ¹⁸⁶ їхніх, що не було б пограбоване. А він, [Данило], прийшов до брата свого, за милістю бож'ю знаменуючи перемогу.

Ростислав же все одно не переставав у злості своїй, а, зібравши воїв і [боярина] Володислава [Юрійовича] невірною [взявши], рушив на Галич. І, прийшовши до [города] Печери Домажирової¹⁸⁷, обманув їх, [городян], Володислав, і здалися вони Ростиславу. А звідти, узявши [город], пішов [Володислав] до Галича, кажучи [Ростиславу]: «Твій є Галич». А сам він дістав тисячу ¹⁸⁸ од нього.

Почувши ж [це і] зібравши воїв своїх, Данило й Василько скоро пішли на них. І він, [Ростислав], не витримав, втік із Галича до [города] Щекотова, а з ним втік Артемій, єпископ галицький, та інші галичани.

Та коли Данило й Василько гналися вслід за ним, вість прийшла йому, що татари вийшли вже із землі Угорської, ідуць у землю Галицьку, і тою вістю [Ростислав] спасся, а декількох із бояр його схоплено було.

Данило тим часом, прагнучи встановити порядок у [Галицькій] землі, поїхав до [городів] Бакоти і Каліуса, а Василько поїхав у Володимир. Данило також двірського [Андрія] вирушив на Перемишль, на Костянтина [Володимировича] рязанського, посланого [туди] Ростиславом, і [проти] владики перемишльського, який із ним, [Ростиславом], чинив королівство. Та коли Костянтин почув, що Андрій іде на нього, він втік уночі. Отож Андрій не застав його, але застав владу, і слуг його розграбував гордих, і сагайдаки їх боброві роздер, і прилбиці ¹⁸⁹ їх вовчі й борсукові розідрані були. Славетного співака Митусу ¹⁹⁰, який колись із гордості не хотів ¹⁹¹ служити князю Данилові, розшарпаного, як в'язня ¹⁹², привели. Сиріч, як ото сказав творець притч [Соломон]: «Гордість дому твого сокрушиться» ¹⁹³, бобра, і вовка, і борсука одеруть ¹⁹⁴. Се так реченням сказано було.

У рік 6750 [1242]. Не було нічого ¹⁹⁵.

У рік 6751 [1243]. У той же час розігнали татари [військо] Ростислава в бору ¹⁹⁶. І втік він в Угри, і оддав усе-таки за нього король угорський [Бела] дочку свою [Анну] ¹⁹⁷.

А коли Данило перебував у Холмі, прибіг до нього половчин його. на ім'я Актай, кажучи: «Батий уже вернувся з Угрів і одрядив на тебе двох богатирів, Манмана і Балаю, щоб

знайти тебе». Данило тоді, заперши Холм, поїхав [у Володимир] до брата свого Василька і взяв із собою Куриламитрополита ¹⁹⁸. А татари пустошили до [города] Володави і по озерах ¹⁹⁹, і вернулися, багато лиха натворивши.

У рік 6752 [1244]. Не було нічого ²⁰⁰.

hУ рік 6753 [1245]. Михайло ж [Всеволодович], почувши, що король [Бела] оддав дочку за сина його, утік в Угри. Але король угорський і син його Ростислав честі йому оба не вчинили, і він. розгнівавшись на сина, вернувся до Чернігова.

Звідти поїхав він [до] Батия, просячи волості своєї у нього ²⁰¹. Батий же сказав: «Поклонися отців наших закону». Але Михайло відповів: «Коли бог передав нас і землю нашу за гріхи наші в руки ваші, ми тобі кланяємося і честь складаємо тобі. А закону отців твоїх і твоєму богонечестивому повелінню — не кланяємося». Батий тоді, як той розлючений звір, роз'ярився, повелів заколоти князя Михайла, і заколений був він беззаконним Доманом, путивльцем нечестивим, і з ним і заколений був боярин його Федір. Так мученицьки постраждали вони і дістали обидва вінець од Христа бога ²⁰².

Данило тим часом із братом Васильком розпочали війну з Болеславом [Стидливим], князем лядським, [і] ввійшли в землю Лядську чотирма дорогами. Сам Данило пустошив довкола [города] Любліна, а Василько — по [ріках] Изволі і по Ладі, довкола [города] Білої, двірський же княжий Андрій — по [ріці] Сяну, а [воєвода] Вишата пустошив Підгір'я. Узнявши здобич, вони вернулися²⁰³.

І знову виступили вони обидва і спустошили землю Люблінську аж до ріки Вісли і Сяну. Але коли приїхали вони під [город] Завихвост, [то лише] стрілив Василько-князь через ріку Віслу, бо переїхати через сю ріку вони не могли, тому що вона наводнилася була. І вернулися вони обидва, взявши здобичі багато.

Коли ж минуло трохи часу, то ляхи, приїхавши, пустошили довкола [города] Андрієва. І, почувши [це], Данило-князь із братом Васильком зібрали силу свою і повеліли підготувати пращі та інші знадоби для взяття города, і прийшли на город Люблін. За один день були вони удвох під городом [Любліном], [вирушивши] із Холма зо всіма воями і пращами.

І пращі метали, і стріли, як дощ, ішли на город їх, і ляхи, побачивши, що все сильніше в битві налягають русичі, стали просити, [щоби] милість дістати. Данило ж і Василько дали наказ, зобов'язавши їх [і] кажучи: «Не помагайте князю своєму». І вони пообіцялися се вчинити, і Данило з братом вернулися, пустошивши землю ту.

Ростислав [Михайлович] тим часом, виблагавши в тестя, [короля Бели], багато угрів, просився, щоб виступити

на Перемишль. Коли він увійшов [у Перемишльську землю, то] зібрав багато смердів, піших, і згуртував їх [іти] в Перемишль. Данило ж і Василько, почувши [це], послали [на Ростислава] Льва, який був [ще] молодим. А оскільки йому [не можна] було піти в бій, молодим будучи, [Данило] послав синівця свого Всеволода [Олександровича] ²⁰⁴, [двірського] Андрія, і [стольника] Якова [Марковича], і інших бояр.

Билися вони на ріці Січніці, [й] одолів Ростислав, бо він мав багато піших воїв. Але Андрій і Яків билися [і] рубалися люто, — б [тільки] Всеволод не поміг їм, а повернув коня свого навтікача, — і хоча билися вони багато, та од'їхали цілі. Данилові тим часом була вість [про все], і він пішов, зібравши воїв многих і піших [людей], і прогнав [Ростислава] із землі [Перемишльської]. І пішов той в Угри.

У рік 6754 [1246]. У той же рік прийшла литва, [князь] Айшевно Рушкович, і пустошили вони довкола [города] Пересопниці. Данило ж і Василько поїхали в Пінськ і впередили його, допоки стався прихід його. І коли вони, [литва], йшли по полю пінському, вийшли на них обидва [князі] з города. Та погані все одно мали гординю у серці своїм. [Війська Данила й Василька] погнали їх, і вони, не видержавши, побігли, і, втікаючи, падали з коней, і Василько привів першу здобич до брата свого. Всі ж вої його, [Рушковича], побиті були, а сам Рушкович з невеликою дружиною втік. І була радість велика в городі Пінську від побіди Данила й Василька: усю бо здобич [литви] вони одібрали, тому що бог помагав їм.

У рік 6755 [1247]. Потім же, коли минули роки, пустошила литва, [князь] Ленгевін ²⁰⁵, довкола [города] Мельниці, і велику здобич вони взяли. Данило, отож, і Василько гналися вслід за ними до Пінська. А в Пінську [був князь] Михайло ²⁰⁶ [Ростиславич]. Він дав був їм вість, [що мають прийти Данило й Василько], і вони стали, поробивши засіки, в лісі; дав їм вість Михайло, перебуваючи в Пінську. Однак Данило й Василько помчали на них, і двірський Яків ²⁰⁷ [Маркович повів] воїв своїх. Литва ж, не пойнявши віри Михайлові, вийшла зі станів своїх. [І] за милістю божою побігла литва, і побиті вони були, і здобич усю [в них] одібрали, а сам Ленгевін, поранений, утік. І прийшла [про це] вість Данилові й Васильку, і була радість велика в Пінську-городі.

А ще перед чернігівською війною Данила ²⁰⁸, коли він сидів у Галичі, а Василько у Володимирі ²⁰⁹.

У рік 6756 [1248]. пустошили ятвяги довкола [городів] Охожі та Бусовна і всю землю ту розграбували, — бо ще ж Холм не був поставлений Данилом. Гнав тоді вслід за ними Василько з Володимира, і догнав їх, і був він на третій день із Володимира в Дорогичині. Коли ж ті, [ятвяги], билися біля воріт дорогичинських, то прийшов [на них]

Василько. І ті виїхали супроти | них, [воїв Василька], і не видержали перед Васильком. Оскільки бог [йому] поміг, побігли лихі поганії. І була січа люта з ними, і гнали їх за багато поприщ, і вбито було сорок князів, і інших багато було побито, і не встояли вони. і послав він, [Василько, посла] у Галич до брата свого, і була радість велика в городі тому Галичі в день той.

Василько ж був на зріст середній, розумом великий і одвагою, який то [сам] багато разів перемагав поганих, а то багато разів вони удвох [із Данилом] посилали [воїв] на поганих, [на таких], як Скомонд і Борут, лютих воєвод, що були вбиті посланими [воями]. Скомонд же був волхв і чаклун знаменитий, а бистрий був, як той звір, — пішо бо ходячи, спустошив він землю Пінську й інші краї, — та вбитий був нечестивий, і голова його наткнута була на кіл. І в інші часи, за божою милістю, побиті були поганії, що про них ми не схотіли писати через безліч [їх]²¹⁰.

У рік 6757 [1249]. Потім же Ростислав [Михайлович] благав тестя свого, короля [Белу], щоб той послав йому воїв на Данила. Узявши воїв, він пішов у Лядську землю, і благав [удову] Лестькову [Гремиславу], і умовив її, щоб вона послала з ним ляхів. І вона послала з ним воїв. Визначні ж бояри й інші ляхи втекли були із землі [її], маючи намір іти до Данила. Але, довідавшись про виступ [у похід] Ростислава, захотіли вони дістати милість у Лестьковича [Болеслава] і в матері його [Гремислави]. Пішли вони йому, [Ростиславу], на підмогу, а через деякий час старший їх Творіян [Войтихович] схоплений був Данилом²¹¹.

Отож Ростислав, кинувшись, прийшов на город Ярославль. Але в городі були Данилові й Василькові люди, і бояр багато. [І] він, побачивши, що город укріплений, пішов до Перемишля. І, зібравши багато тамтешніх жителів, знадобів ратних, і для взяття города, і пороків, він, спорядивши воїв своїх, знову пішов до Ярославля, а за собою залишив город Перемишль. Він думав: «Якщо сього я не візьму, то сей удержу».

Але коли стояв він біля города і ладнав пороки, щоб ними взяти город, то великий був бій перед городом. І він звелів своїм прикритися, щоб вої його не були поранені городянами, допоки він не наладнає знаряддя пороки. І нахвалювався він перед воями своїми, і казав: «Якби я | навідав де Данила й Василька — поїхав би на них. Навіть би з десятком воїв я поїхав би на них».

І вигорджувався ві», і затіяв гру перед городом, і зітнувся він з [рицарем] Воршем. І впав під ним кінь, і вивихнув він плече, і не на добро прилучилось йому [це] знамення.

Данило ж і Василько, почувши, що він прийшов раттю, помолилися богу [і] стали збирати воїв. І послали вони

[послів] до Кондрата, кажучи: «Із-за тебе виступили на нас обох ляхи, бо ми тобі помічники єсмо». І послав він [їм] підмогу. А тим часом Данило й Василько послали [послів] у Литву, допоміч прохаючи. І послана була од Миндовга, [князя литовського], поміч. Та не встигли вони обидва [зі своєю поміччю], а бог явив їм поміч свою, тому що не од підмоги людської [буває] перемога, а від бога. Скоро зібравши воїв, вони рушили, а [двірського] Андрія послали удвох, щоб він розвідав їх, [противників], і піддержав город [Ярославль], тому що вже близько є спасіння їх.

І коли вої [ще] не дійшли до ріки Сяну і зісли в полі [з коней], щоб озброїтися, то сталося таке знамення над військом: стільки налетіло орлів і багато воронів, як хмара велика. І птахи вигравали, а орли клекотали, і ширяли крильми своїми, і шугали в повітрі так, як ото іншим разом і навіть ніколи не було. І се знамення не на добро було ²¹².

Данило тим часом, озброївшись [і] взявши воїв своїх, пішов по ріці Сяну. Але брід був глибокий, і вперед [ріку] перейшли ²¹³ половці, і, перейшовши ²¹³, побачили вони стада їх, [противників]. І хоча не було сторожів їхніх коло ріки, та половці не посміли розграбувати їх, [ці стада], без повеління княжого. А вони, [противники], побачивши [половців], утекли зі стадами своїми у стани свої.

Данило й Василько також не забарилися, а скоро перейшли ріку і, приготувавши до бою кінників з пішими воями, спокійно пішли на битву, бо серця їх обох завзяті були до бою і рвалися до бою. Лев же був [іще] дитиною, [і Данило] поручив його Василькові [Гавриловичу], хороброму і сильному бояринові, щоб він оберігав його в бою.

Коли ж побачив Ростислав прихід противників, він теж, приготувавши до бою воїв своїх, — русь, і угрів, і ляхів, — підійшов до них насупроти, а піших воїв залишив навпроти воріт города: стерегти ворота, щоб не виїшли [ярославці] на підмогу Данилові і не порубали пороків.

Ростислав, отож, виладнавшись до бою, перейшов глибокий яр, — він бо йшов супроти Данилового полку, — але Андрійдвірський постарався, щоб він не зітнувся з Даниловим полком. Прискоривши [хід, Андрій] зітнувся з військом Ростиславовим кріпко: списи так ламалися [об броню], наче це були удари грому, і з обох же [сторін] многі, упавши з коней, померли, а інші поранені були сильними ударами списів.

Данило тоді послав на поміч йому, [Андрієві], двадцять вибраних мужів. [І] хоча [боярин] Василій Глібович і [князі] Всеволод Олександрович ²¹⁴ [та] Мстислав [Глібович], не маючи змоги [помогти] Андрієві, побігли обидва назад до Сяну, але Андрій, що залишився з невеликою дружиною, в'їжджаючи, кріпко боровся з ними.

І коли побачив Данило, що ляхи кріпко ідуть на Василька, «керліш» ²¹⁵ співаючи, [і] сильним голосом ревли у війську їх, коли ж побачив Данило зблизка битву Ростиславову і Філю, [воєводу угорського], що стояв у задньому полку із хоругвою [і] казав: «Руси скорі є на битву, але вистіймо перед натиском їх, бо вони не видержують довгий час у січі», — бог, однак, не послухав нахвалання його, — [то] рушив на нього Данило зі [стольником] Яковом Марковичем і з [боярином] Шелвом ²¹⁶. Шелв тоді був збитий [списом], а Данила [Філя] схопив. Він вирвався з рук його і виїхав із битви, але, побачивши угрина, що йшов на поміч Філі, списом збив його, і [спис], загнаний в нього, зламався, [а] він упав [з коня] і спустив дух. А об того гордого Філю Лев, ся дитина, зламав списа свого. І знову Данило скоро прийшов на нього, [Філю], і розтрошив військо його, і хоругов його роздер навпіл. Побачивши ж це, Ростислав побіг, і повернули угри навітіача.

Василько тим часом зітнувся з ляхами, які повернули [на нього]. І дивилися обидва [війська] одні на одних, а ляхи лаялися, казали: «Поженемо на великі бороди!» Василько тоді сказав: «Брехня є слово ваше. Бог єсть наш помічник». І вдарив він коня свого, і двинув [на них], і ляхи, не видержавши, побігли од нього.

Данило ж гнав через яр глибокий на угрів і русь, бив їх [і] журився про брата, не знаючи, [що з ним]. Але, побачивши хоругов його, що мчала вслід за ляхами, він був сильно радий. І став він на ю могилі навпроти города, і прийхав Василько до нього. Данило тим часом хотів гнати вслід за ними, але Василько заборонив йому. Ростислав же, збагнувши [поразку], пустив коня свого навітіки.

Угри ж і ляхи многі побиті були і схоплені були; і з усіх [військ] багато схоплено було. Тоді ж і Філя гордий схоплений був Андрієм, двірським, і приведений був до Данила, і вбитий був Данилом. А [боярин] Жирослав ²¹⁷ привів [тисяцького] Володислава [Юрійовича], лихого баламутника землі [Галицької]. У той же день і той убитий був, і багато інших угрів побито було в гніві.

Данило й Василько не пішли тоді в город, і Лев став на місці [бою], як воїн, посеред трупів, знаменуючи перемогу свою. Воїни тим часом ганялися і приїжджали навіть опівночі, і вели багато здобичі, так само всю ніч не переставали крик тих, які шукали один одного.

Явив же бог милість свою і дав перемогу Данилові напередодні [дня пам'яті] великих мучеників Фрола і Лавра. Данило тоді запалив укріплення, що його Ростислав зробив, і пішов із багатьма коłodниками в [город] Холм, що його спорудив був сам.

Литва теж прийхала, і ляхи Кондратові прибули до нього, [Данила], на битву і вернулися до себе. А Ростислав

утік в Ляхи і, взявши жону свою [Анну], пішов в Угри, — із Угрів бо він прийшов був у Лядську землю з жоною через те, що в умі своєму замишляв узяти Галич і володіти ним. Але бог за високодумність його і не сповнив того, що він замишляв.

У рік 6758 [1250]. Тим часом [хан] Могучий прислав посла свого до Данила й Василька, коли вони обидва були в [городі] Дороговську: «Дай Галич!» [І Данило] був у печалі великій, тому що не укріпив він був землі своєї ²¹⁸ городами. І, порадившись з братом своїм, поїхав він до Батия, кажучи: «Не дам я півотчини своєї, а їду до Батия сам».

Вибрався ж він на празник святого Дмитрія [Солунського], помолившись богу. І прибув він до Києва, — Київ держав [тоді] Ярослав [Всеволодович] через боярина свого Єйковича Дмитра, — і, прийшовши у храм архістратиґа Михаїла, тобто Видобич, скликав чорноризців і [весь] монаший чин. І коли він сказав ігумену і всій братії, щоб вони вчинили молитву за нього, то вони вчинили, щоб він од бога милість дістав. І було [сповнено] так, і, упавши [в поклої ні] перед архістратиґом | Михаїлом, вирушив він із монастиря у човні, бачачи біду страшну і грізну, і прибув до Переяславля.

І зустріли його татари, і звідти поїхав він до [хана] Куремси і побачив, що нема в них добра. Відтіля ж став він іще дужче скорбіти душею, бачачи, що володіє ними диявол. [Він бачив] нечестиві їх чаклунські суеслів'я і Чінгізханові наслання, нечестиві його, [Куремси], кровопиття, многі його волхвування. Цесарів, і князів, і вельмож, що приходять [до них], вони водили навколо куша, [заставляли] поклонятися їм, сонцю, і місяцю, і землі, і дияволу, і померлим, [що тепер] у пеклі, отцям їх, і дідам, і матерям. О нечестива облудо їх! І, се чуючи, вельми він став скорбіти.

Звідти ж прибув він до Батия на Волгу. [І] коли він збирався поклонитися [ханові], то прийшов чоловік Ярослава [Всеволодовича] Сонгур [і] він сказав: «Брат твій Ярослав ²¹⁹ кланявся кушу, і тобі кланятися». І одказав йому [Данило]: «Диявол говорить із уст ваших ²²⁰. Бог запре уста твої, і не буде почуто слово твоє». і в той час він покликаний був Батием: ізбавив його бог і од лихого їх біснування, і од чаклування.

І поклонився він за обичаєм їх, і ввійшов у вежу його. Він, [Батий], сказав: «Данило! Чому ти єси давно не прийшов? Але якщо нині ти прийшов єси, — то й се добре. Чи п'єш ти чорне молоко, наше пиття, кобилячий кумиз?» ²²¹ І він сказав: «Досі я не пив. А нині ти велиш — я п'ю». Він тоді сказав: «Ти вже наш-таки, татарин. Пий наше пиття!» І він, [Данило], випивши, поклонився за обичаєм їх, [і], промовивши свої слова [подяки], сказав: «Я їду поклонитися великій княгині Баракчиновій» ²²². [Батий] сказав: «Іди». Пішовши, він поклонився їй за обичаєм. І прислав [Батий]

вина дзбан, і сказав ²²³: «Не звикли ви пити молока, пий вино!»

О, лихіша лиха честь татарська! Данило Романович, що був князем великим, володів із братом своїм Руською землею, Києвом, і Володимиром, і Галичем, і іншими краями, нині сидить на колінах і холопом себе називає! А вони данини хочуть, і погрози ідуть, [і] він життя не надіється! О, лиха ти, честь татарська!

Його ж отець був цесарем у Руській землі, який покорив Половецьку землю і воював проти інших усяких країв. [І коли] син того не дістав честі, то інший хто може дістати? Адже лиходійству їхньому і облуді немає кінця. Ярослава [Всеволодовича] ²²⁴, великого князя суздальського, [труй] зіллям вони уморили. Михайла [Всеволодовича], князя чернігівського, який не поклонився кущу, із його боярином Федором вони ножем закололи, — як ото ми раніш сказали про заколення їх, котрі вінець дістали оба мученицький, — і інші многі князі побиті були, і бояри.

Пробув же князь у них днів двадцять і п'ять, [а тоді] одпущений був [із тими], що були з ним, і поручена була земля його йому. І прийшов він у землю свою, і зустрів його брат [Василько] і сини його. І був плач через обиду ²²⁵ його, але ж більша була радість, що він є здоров.

Тої ж зими Кондрат, [князь лядський], прислав посла по Василька, кажучи: «Підем на Ятвягів». [Але] випав сніг і покритися корою, вони не могли йти і вернулися на [ріці] Нурі²²⁶.

І стало відомо всім землям про повернення його, [Данила], з Татар, що бог спас його.

У той же рік прислав король угорський [Бела] вісника ²²⁷, кажучи [Данилові]: «Візьми дочку мою за сина свого Льва», — боявся бо він його, тому що той був уже в Татарах [і] побідою подолав Ростислава [Михайловича] і утрів його. Але [Данило], порадившись з братом своїм, слову його не поиняв віри, бо колись він змінив був його, пообіцявши оддати дочку свою [Констанцію].

Тим часом Курило-митрополит ішов [через Угри в Греки], посланий Данилом і Васильком, щоб [там його] поставили на митрополію руську. І коли був він у короля, вговорив його король багатьма словами [і] дарами умовив: «Я проведу тебе в Греки з великою честю, якщо учинить Данило зо мною мир». Він тоді сказав: «Клятвою клянися мені, що не переміниш ти слова свого. Я, пішовши, приведу його». І, прийшовши, митрополит сказав йому, [Данилу]: «Чого ти хотів — те в тебе єсть. Візьми дочку його синові своєму за жону». Василько [братові] сказав: «Іди до нього, адже він християнин є».

Звідти ж, [із города Холма], Данило вирушив, узявши сина свого Льва і митрополита. і пішов він до короля

[Бели] в [город] Изволин, і взяв дочку його [Констанцію] синові своєму за жону. І оддав він йому, [Белі], захоплених бояр, що їх бог дав у руки його, коли він із братом одолів біля Ярославля. І вчинив він із ним мир, і вернувся у землю свою.

У рік 6759 [1251]. У ті ж роки помер князь великий лядський Кондрат, що був славний і предобрий. [І] жалкував за ним Данило й з Василько. | Потім також син його помер, Болеслав, мазовецький князь. А Мазовше [Болеслав] оддав брату своєму Сомовитові, послуховавши князя Данила, бо за ним, [Болеславом], була племінниця його, [Данила], дочка [двоюрідного] брата, Олександра [Всеволодовича], на ім'я Настасія, яка вийшла потім за боярина угорського, на ймення Дмитра.

У ті ж роки, [коли] сів Сомовит у Мазовші, послав до нього Данило й Василько [послів], сказавши йому: «Ти добро бачив еси од нас обох. Виступино з нами на Ятвягів». І в Болеслава [Стидливого] узяли вони підмогу — Суда, воеводу, і [воеводу] Сигніва. І зібралися вони в Дорогичині, і рушили [на Ятвягів], і перейшли болота, і напали на землю їх.

Але ляхи не видержали, запалили їх перше село, і тим вони лихо вчинили, бо подали їм, [ятвягам], знак, — тому мали на них, [ляхів], гнів Данило й Василько. І спустошили вони їх, [ятвягів], до вечора, здобич велику захопивши.

Коли ж настав вечір, приїхали злинці, так що зібралась уся земля ятвязька. І прислали вони до Данила [посланця] Небьяста, кажучи: «Зостав нам ляхів, а сам піди мирно із землі нашої. Бо чого ти хочеш — того не добудеш»²²⁸. Тож хоча ляхи обгородилися, а руси не обгородилися, вони напали вночі на ляхів, і ляхи кріпко боролися. А [ятвяги] сулицями метали, і головнями, що летіли, як блискавки, і каміння, як той дощ із неба, йшло. Тим-то ляхам було дуже скрутно, [і] послав Сомовит [гінців до Данила й Василька], благаючи: «Пришліте мені стрільців». Але вони обидва мали гнів за [той] перший підпал [і] заледве послали [підмогу], тому що [ятвяги] огорожу проломити збиралися [і] врукопаш билися. А коли прийшли стрільці, вони багатьох поранили, і багатьох убили стрілами, і одперли їх від огорожі. Але тої ночі не було покою од них.

А назавтра зібралися всі ятвяги,; піші і кінні, дуже багато, так що ліси ними наповнилися, і, знявшись, запалили вони вежі свої, тобто шатра, у день воскресіння, тобто в неділю.

Данило-князь тим часом рушив наперед і далеко відійшов з Болеславовими ляхами, а Василько зостався з Сомовитом. [Боярин] же Лазар назаді був | із половцями, [і ятвяги] напали на нього кріпко, і хоругов його відібрали. Він прибіг тоді до Василька і Сомовита. [І] люта була битва межи ними, і багато падало з обох [сторін]. Василько ж і Сомовит кріпко держали бій, а двірський Андрій, що мав сильне серце,

але якому недуга тіло його пойняла і руки, помчав теж межі ворогів, упустив списа і замалим не був убитий.

Послав тоді Василько [гінця] до брата свого, говорячи: «Битва ж велика є, ти поспіши до нас». І Данило вернувся, і гнали вони їх до лісу, але вони, [ятвяги], все одно налягали на них, [воїв Данила й Василька], і багато упало межі ними. [Боярин] Федір Дмитрович, кріпко борючись, поранений був, і з тої рани він і смерть прийняв на ріці Нареві.

Ящелт же, [князь ятвязький], сказав: «Слід нам ізсісти [з коней]. Якщо ж ви жалієте нас, то насамперед себе жалійте і безчестя свого. Хіба нашими головами зберегти [вам] честь свою?»²²⁹

І було [зроблено] так. Сказав Данило зсідати [з коней] воям своїм, і, зсівши²³⁰, пішли вони. І ослабіли серця ятвягам, коли побачили вони силу руську і лядську. Вони ж ішли, і грабували, і палили землю їхню. А коли вони перейшли ріку Олег²³¹ [і] збиралися стати в тісних місцях, то князь Данило, побачивши [це і] гукнувши, сказав їм: «О мужі-воїни! Хіба ви не знаєте, що християнам простір є сила, а поганим — тіснота? Чагарі звичні є для битви [ім] ». І пройшов він зарості, захоплюючи [ятвягів], і прийшов на чисті місця, [і] стали вони станом.

Ятвяги ж усе одно нападали на них, і гнали руси і ляхи вслід за ними, і многі князі ятвязькі побиті були. І гнали їх до ріки Олега, і скінчилася битва.

А на другий день, коли через незнаючих проводарів вони, [Данилові війська], блудили, двох вармів²³² убито було, [а] третього живого руками взяли. І приведений він був до Данила, і [князь] сказав йому: «Виведи мене на правильну путь — життя дістанеш», — і подав йому руку. | [Варм] вивів його, і перейшли вони ріку Лик²³¹.

А Назавтра, коли примчали до них, [ятвягів], прусси і борти, усі вої [Данила] зсіли [з коней]. І оружилися піші вої, [і вийшли всі] зі стану. Щити ж їх як зоря були, а шоломи їх — як те сонце на сході, а списи їх погойдувалися у руках, як безліч тростин. А стрільці обабіч ішли і держали в руках луки²³³ свої, наклавши на них стріли свої проти ворогів. Данило ж на коні сидів і воям лад давав. І сказали прусси ятвягам: «Хіба можете ви дерево піддержати сулицями²³⁴ і на осю рать одважитись?» І вони, побачивши [це], вернулися до себе.

А князь Данило звідти прийшов до [города] Визни і перейшов ріку Нарев. І багато християн із полону вони удвох, [Данило й Василько], вибавили, і пісню слави вони співали їм. Бог поміг їм обом, і прийшли вони зі славою на землю свою, наслідувавши путь отця свого, великого князя Романа, що вигострив був [зуби] на поганих, як той лев, і яким половці дітей страхали.

У рік 6760 [1252]. У ті ж роки прислав король угорський [Бела] до Данила [посла], прохаючи його [прийти] на поміч, на бій, — бо він мав війну з німцями. [Данило] рушив йому на поміч і прийшов до [города] Пожга.

Та прийшли були послы німецькі до нього, [Бели], — бо цесар [Фрідріх] держав був Відень, землю Рагузьку і Штірську ²³⁵, тому що герцог [Фрідріх] уже вбитий був ²³⁶, — а імена послів були: [герцог Оттон], воєвода цесарів, і [Філіпп], біскуп зальцбургський ²³⁷, тобто сольський, і Генріх Брунський, і Отто Гардек Петтауский ²³⁸. І виїхав король із ними назустріч же Данилу-князю, і Данило прибув до нього, спорядивши всіх людей своїх.

Німці тим часом дивувалися оружжю татарському: бо коні були в личинах ²³⁹ і в попонах шкіряних, а люди — в латах ²⁴⁰, і велике було саяво полків його од оружжя, що виблискувало. Сам же [Данило] їхав обіч короля, за звичаєм руським, а кінь під ним був диву подобен і сідло позолочене ²⁴⁰, і стріли і шабля золотом [були] оздоблені

та іншими прикрасами, що аж дивно, а жупан ²⁴¹ із золототканого ; едвабу грецького і широким золотим мереживом | обшитий, і чоботи зелені козлові, обшиті золотом. І коли німці дивилися і багато дивувалися, сказав йому король: «Я не взяв би тисячі сребра замість сього, що ти прийшов еси згідно з обичаєм руським предків своїх». І попросився [Данило] у нього в шатро, тому що велика спека була дня того. І він узяв його за руку і повів його у намет свій, і сам роздягнув його, і убрав його в одєжу свою. Таку ото честь він учинив йому, і прийшов [Данило] до себе додому.

У той же рік вигнав Миндовг, [князь литовський], двох синівців своїх, Тевтивила і Єдивида. Він послав їх обох з вуєм ²⁴² їхнім з Вікінтом на війну ²⁴³, на Русь, спустошити до Смоленська, і сказав: «Що хто займе — собі держить». Але ворожістю, через ворожнечу з ними він Литву [зайняв]: тому забрана була вся земля Литовська, і незчисленне майно їх, знищено було багатство їх, і послав він на них воїв своїх, хочачи вбити їх.

Але вони обидва, [Тевтивил і Єдивид], довідалися [про це], і втекли до князя Данила й Василька, і приїхали у Володимир. Миндовг тоді прислав послів своїх, кажучи: «Ти не чини їм обом милості». [Однак] вони, Данило й Василько, не послушали [його], тому що сестра їх обох, [Тевтивила і Єдивида] ²⁴⁴, була за Данилом.

Потім же Данило порадився з братом своїм і послав [послів] у Ляхи до князів лядських, кажучи: «Нагода є християнам на поганих [піти], бо вони самі воюють межи собою». І ляхи обіцялися, але не сповнили [слово].

Тим часом Данило й Василько послали Вікінта в Ятвяги, і в Жемоїть, [і] до німців у Ригу. І Вікінт умовив їх, [німців], сріблом і дарами многими, [і] ятвягів, і пів-Жемоїті.

Німці тоді відповіли Данилові: «Заради тебе ми вчинимо мир із Вікінтом, а то він багато браття нашого погубив». І пообіцялися німці-браття піти на підмогу Тевтивилу.

Данило, отож, і Василько рушили до Новгород [к] а. Тим часом Данило й Василько, брат його, порадилися з сином [Данила Львом, і Данило] брата свого послав на Волковийськ, а сина — на Слонім ²⁴⁵, а сам пішов до Здітова. І взяли вони багато городів, і вернулися додому.

А потім прислав Вікінт [посла], кажучи: «Німці хочуть | стати на поміч Тевтивилу». І послав Данило Тевтивила, і поміч свою з ним, русів і половців, [на Миндовга], і багато воювали вони межи собою.

А звідти Тевтивил пішов із добичею Даниловою у Ригу. І прийняли його рижани з великою честю, і він охрещений був. Коли ж довідався про це Миндовг, що хочуть йому, [Тевтивилу], помагати божі слуги ²⁴⁶, біскуп [Миколай] і всі вої ризькі, то, убоявшись, послав він таємно [посла] до Андрія [Стірлянда], магістра ризького, і умовив його дарами многими, сиріч ублагав його. Послав бо він був золота багато, і срібла, і посуду срібного і золотого прегарного, і коней багато, кажучи: «Якщо ти уб'єш або проженеш Тевтивила, то ще більше, ніж се, дістанеш». Але він, [Андрій], сказав: «Ти не зможеш [його] позбутися. Якщо ти не пошлеш до папи і [не] приймеш хрещення — ти не одолієш ворога. Я дружбу маю до тебе». О, лихіше [се] од лиха! Золотом осліпив він очі свої, і через нього він іще нині од них, [слуг божих], біди зазнає.

Миндовг, отож, послав до папи [Іннокентія посла] і прийняв хрещення. Але хрещення його обманливим було, бо потай він приносив жертви богам своїм: першому Нонадієві, і Телявелі, і Дивериксу, [і] заячому богу Медейну ¹⁴. Коли він виїжджав на поле і вибігав заєць [із лісу] на поле, він не входив у ту лісову зарість і не смів навіть різки вломити. І приносив він богам своїм жертви, і тіла мертвих спалював, і поганство своє явно діяв.

Тевтивилу ж [про змову Андрія з Миндовгом] розповів біскуп [Миколай] і пробош ²⁴⁷ рижан ²⁴⁸ [Іван]. Жалкували [рижани-німці] за ним, [Тевтивилом], бо вони знали, що коли б Тевтивил не був вигнаний, [то] Литовська земля була б у їхніх руках і хрещення [литовці] поневолі б прийняли. А цей Андрій всю Литву зробив нехристиянами, і вигнаний він був із сану свого браттям.

Тевтивил же прибіг у Жемоїть до вуй свого Вікінта ²⁴⁹ [і], узявши ятвягів, і жемоїть, і підмогу Данилову, що її дав був Данило йому раніш, пішов на Миндовга. Миндовг також зібрався був, але надумавши ото собі не битися з ними в бою. Він увійшов у город, що зветься Ворута, і вислав шурина свого вночі. Та розігнали його [військо] руси і ятвяги.

А назавтра виїхали на них, [воїв Тевтивила], німці із самострілами. І поїхали на них, [німців], руси | з половцями з; стрілами, і ятвяги з сулицями, і гонилися вони на полі [бою], немов у грі, і звідти вернулися [війська Тевтивила] в Жемоїть.

І прийшов Миндовг, зібравши силу велику, на город Вікінтів, що зветься Твиреметь. І виїхав Тевтивил із города, [і] руси й половці Данилові з ними, і жемоїть із ними, і багато піших воїв. І коли гонилися вони [за Миндовгом], устрілив кощавий половчин Миндовга в стегно, і вернувся Миндовг у землю свою. А багато ратних билися межі собою, [і князь литовський] Вишимут ²⁵⁰ [Булевич] під тим же городом убитий був [Миндовгом].

У рік 6761 [1253]. А потім Тевтивил прислав [посла] Ревбу, кажучи [Данилові]: «Піди до Новгород [к] а». Данило тоді рушив із братом Васильком, і з сином Львом, і з половцями — зі сватом своїм [ханом] Тігаком ²⁵¹ — і прийшов до Пінська. А тому що князі пінські мали облуду [в серці своїм], то він узяв їх із собою неволею на війну.

І послала сторожів литва, [і встріли їх Данилові вої] на озері Зьяті, і гнали їх через болота до ріки Щар'ї. А коли зібралися всі вої, вони вчинили раду, кажучи: «Вість уже є про нас». Однак вони, [князі-інiani], сперечалися, не хотіли йти воювати, і Данило мудрістю спір уладнав: «Сорому ми матимем ²⁵² од Литви і од усіх земель, якщо ми не дійдемо і вернемось. Назавтра ж, — сказав він, — ми раду вчинимо». [А] тої ночі він послав [посланців] по всіх військах, кажучи: «Ви підіте! Хай буде зрозуміло всім, які не хочать іти на війну». І, побачивши, що війська рушили, і самі [князі-пінiani] поневоли пішли, а також інші всі.

А назавтра розграбували вони всю землю Новгородську і зрідти вернулися до себе додому. Ятвяги теж поїхали на підмогу Данилові, [але] не змогли вони доїхати, тому що сніги були великі. І вернулися звідти [війська Данилові], з божою поміччю узявши здобич велику.

Потім же [Данило] послав із братом [Васильком] і з сином Романом людей своїх. І взяли вони оба Городен, а самі удвох вернулися од [города] Більська.

А потім послали вони обидва, [Данило й Василько], багатьох своїх піших воїв і кінників на городи їхні, [Миндовга і синів його], і розграбували вони всю вотчину їх і землі їх. Миндовг тоді послав сина свого [Войшелка], і спустошив він довкола [города] Турійська.

Того ж року прислав Миндовг [послів] до Данила, прохаючи миру і домагаючись приязні через сватання. І49 Тоді ж Тевтивил прибіг до Данила із Жемоїті і Ятвягів, кажучи: «Миндовг умовив їх сребром многим». І тому Данило гнів мав на них.

У рік 6762 [1254]. У ті ж роки, коли минув час, — бо хронікареві треба писати чисто все, що відбулося, іноді ж

писати про попереднє, а іноді вступати в пізніше: мудрий, читаючи, зрозуміє; число ж рокам ми тут не писали, ми пізніше впишемо за антиохійським вселенським правилом, [за] олімпіадами, грецьким-таки численням, і [за] римськими високосами, так, як Євсевій Памфіл та інші хронікарі написали од Адама до Христа; усі ж роки ми напишемо, розчисливши пізніше ²⁵³, — після того вбивства герцога, тобто Фрідріха, — бившись, він одолів короля угорського [Белу], але був убитий своїми боярами в бою, — настав тоді роздор межі сильними людьми за честь, і за волость убитого герцога, [і] за землю Рагузьку, і за землю Штірську. І король угорський рикс ²⁵⁴ [Бела], і король чеський [Оттокар] билися за неї, тому король угорський привів [Данила]. Він шукав підмоги, бо хотів узяти землю Німецьку, і послав до Данила [посла], кажучи: «Пошли мені сина Романа, щоб я оддав за нього сестру герцогову і оддав йому землю Німецьку» ²⁵⁵.

І поїхав [Данило] в Німці з Романом, і оддав [Бела] сестру герцогову [Гертруду] ²⁵⁶ за Романа, і вчинив обітницю, що її через величину ми всю не списали ²⁵⁷.

А потім послав [Бела послів] до Данила, кажучи: «Ти родич мені і сват еси. Поможі мені проти чехів». І умовив він його, і пішов на [город] Опаву своєю дорогою, — сам ото грабував він землю Моравську, і багато городів розорив, і села попалив, і велике побоїще вчинив землі тій.

Данило тим часом, зібравшись із Болеславом [Стидливим, князем лядським], радився, як пройти [в] землю Оправську. А тому що Болеслав не хотів [воювати], то жона його помагала Данилові порадами, бо вона була дочкою короля угорського [Бели], на ймення Кінга. А Данило-князь хотів [піти на Чехів] і заради короля, і слави бажаючи: не було ж у землі Руській раніше [нікого], хто воював би землю Чеську, — ні Святослав [Ігоревич] хоробрий [не ходив сюди], ні Володимир [Святославич] святий. і сповнив бог його бажання, бо прагнув він і поривався на війну. Тож, узявши сина свого Льва і підмогу од брата | Василька, тисяцького Юрія [Домажирича], [і], з'єднавшись з Болеславом, він рушив із Кракова.

[І] прийшли вони на ріку Одру до города, що зветься Козлій. І приїхав до нього Володислав, [князь лядський], син Казмирів, [онук] Ляскононого Мешка, і, взявши кінників та піших воїв, прийшли вони до ріки Псини. І вчинив тоді раду Данило і Лев з Володиславом, куди б [піти] воювати, але він правди не сказав і дав [їм] проводаря для обману. І послав князь Данило Льва, і Тевтивила, і Єдивида, і двірського [Андрія], і всіх воїв, а сам зостався з невеликою [дружиною], зі старими боярами, з Юрієм, тисяцьким.

Лев, отож, пішов і воював, але побачив він, що обманюють проводарі, і не послухав їх: він рушив у лісисті гори і взяв здобич велику.

А коли йшов Данило з Болеславом [Стидливим] до Опави, пославши [уперед] сторожів своїх, ляхів, то виїхав із Опави [воєвода чеський] Андрій з чехами. І зустрілися вони, і зітнулися, [і] одолів Андрій, [бо] мало було ляхів, — одних він побив, а інших захопив, і найшов великий страх на ляхів.

Данило тоді, приїхавши, сказав їм: «Чого ви лякаєтесь? Хіба ви не знаєте, що війна без полеглих, мертвих не буває? Хіба ви не знаєте, що на мужів на ратних ви прийшли єсте, а не на жінок? Якщо муж убитий є в бою, то яке [тут] диво є? Інші ж і вдома умирають без слави, а сі зі славою померли! Укріпіте серця ваші і здійміть оружжя своє на ворогів!»

І сими словами укріпивши їх, і багато іншого говоривши їм, він рушив до Опави. Побачивши ж, що околиці села біжать у город, многе ж множество, і не було йому кого послати [на них], він сказав тоді Володиславу: «Мені ти вчинив єси несправедливо і себе єси погубив. Якщо б Лев і люди мої тут були всі, то великого збитку ми б землі сій учинили і город сей, ачей, був би взятий».

І пожалкував він, що одіслав сина свого Льва і воїв, бо ляхів він заставляв їхати до города, але вони все одно не хотіли. Побачивши се, він зажурився. Не знав він [також нічого] про сина свого, ні про воїв, де вони є. Ляхи ж не хотіли їхати до города, а хотіли подалі стати од города, хоча збір було призначено всім воям, здатним воювати, — вони мали приїхати до города.

Данило тоді сказав: «Якщо ви й підете звідси, то я зостануся | сі сам, з невеликою дружиною, і дожду воїв моїх». І, послухавшись, Болеслав і ляхи стали нижче города на ріці Опаві, бо не сміли вони одлучитися від нього.

Того ж вечора прийшов Лев із воями, маючи здобич велику з собою. Того-таки вечора вчинили вони раду, щоб на завтра перейти ріку, і оточити город, і попалити все підгороддя — дома, і обори, і стодоли.

І коли настав ранок, вони учинили так. Але Болеслав не виступив за ріку, а став на горах, приготувавшись до бою. Володислав тим часом пішов.

І, прийшовши до перших воріт, вони спалили [все коло них]. Тоді прийшли вони на другі ворота, але виїхали [з города] чехи, і вони декількох їх убили, а інших вигнали. Хоча [воєвода] Бенеш стояв перед воротами з хоругвою, вони і довкола других воріт попалили околиці города. А коли вони прийшли до третіх воріт, сказав Данило зсідати [з коней] і палити околиці города. Але люди раптом пустилися до города, і німці, побачивши, як сильно ринули русичі, побігли, і декількох їх убили у воротах. І воріт вони не заперли, втікаючи.

Данило ж тяжко болів на очі, і не бачив він, що сталося у воротах. Але бачив він, що люди його біжать, і

видобув він меч свого, одігнав їх, і через те не взяв город. А потім, побачивши, що сталося, він жалкував, що не взяв города, і, недугою зневолений і струдившись, сказав він синові своєму: «Ти попали всі околиці города, а я піду в колимагу свою» — тобто в шатро. Він бо всю війну болів на очі, і многі заставляли його вернутися, але він не зробив сього.

Назавтра ж, зібравшись, пішов він у верхів'я [ріки] Опави, грабуючи і палячи, і став поблизу города, що зветься Насилля, почувши, що є захоплені руси і ляхи в городі тому. А на другий день, приготувавшись до бою, він пішов до нього, і [городяни], побачивши, що ринула сила-силенна війська, не видержали і здалися. Узявши город, [Данило] випустив колодників і поставив хоругов свою на городській стіні на знак побіди, а самих [городян] помилував. І, одійшовши, став він на німецькому селі.

А коли почув Данило, що Бенеш поїхав у [город] Глубичичі, | то на другий день, приготувавшись [разом] із Болеславом [Стидливим] до бою, він пішов, грабуючи і палячи, до Глубичичів. Володислав тим часом, пославши [воїв], попалив усі села поблизу, тобто околишні, і зле вчинив, бо через це не взяли вони города.

Коли ото Данило й Болеслав прийшли до города, усі вої збиралися взяти город, підкидаючи [вогонь], бо вітер сильно віяв на город, а городські стіни зроблені були з ялиці, і вал вони бачили невеликий. Але шукали вої, їздячи сюди й туди, дерева й соломи, щоби підкинути під городські стіни, [і нічого] не знайшли, бо все попалив був Володислав — околишні і поблизькі села, і тому не був підпалений город.

Того ж вечора вони думали: «Куди ми підемо? Чи до Особологи, чи на Герборта ²⁵⁸, чи вернемося до себе додому?» Але Герборт прислав Данилові меч і [висловив цим] покору свою; і Данило, і Болеслав, і Лев, порадившись, [сказали]: «Всю землю ми повоювали єсмо». І назавтра, повернувшись до себе, перейшов [Данило] ріку Одру і пройшов землю Володиславову.

Тоді ж у Кракові перебували послы папині, що принесли [Данилові] благословення од папи [Іннокентія], і вінець, і сан королівський. Вони хотіли бачити князя Данила, але він сказав їм: «Не подобає мені бачитися з вами в чужій землі, нехай потім».

Звідти ж пройшов він землю Судомирську і прибув у город Холм із честю і зі славою у храм Пречистої [богородиці]. Упавши, поклонився він і прославив бога за те, що сталося: жоден бо князь руський не воював землі Чеської. І, побачившись із братом своїм [Васильком], він вельми радувався. І перебував він у храмі святого Іоанна в городі Холмі, з веселістю прославляючи бога, і пречистую його матір, і святого Іоанна Златоустого ²⁵⁹.

У рік 6763 [1255]. У той же час прислав папа послів достойних, що принесли [Данилові] вінець, і скіпетр, і корону, які означають королівський сан, кажучи: «Сину! Прийми од нас вінець королівства». Він бо перед цим прислав [був] до нього біскуп веронського і каменецького ²⁶⁰ [Якова Браганца], кажучи йому: «Прийми вінець королівства». Але він, [Данило], у той час не прийняв був [вінця], сказавши: «Рать татарська не перестає. Зле вони живуть із нами. | із То як можу я прийняти вінець без підмоги твоєї?»

Тим часом Опізо, [посол папський], прийшов ²⁶¹, несучи вінець [і] обіцяючи: «Ти матимеш поміч од папи». Але він, [Данило], все одно не хотів, та умовила його мати його [Анна], і [князі лядські] Болеслав [Стидливий] та Сомовит, [син Кондрата], і бояри лядські, кажучи: «Прийняв би ти вінець, а ми [готові] есмо на підмогу проти поганих».

Він, отож, прийняв вінець од бога, од церкви Святих апостолів, від престолу святого Петра, і від отця свого, папи [Ін]нокентія, і від усіх єпископів своїх. [Ін]нокентій же проклинав тих, що хулили віру грецьку православну, і збирався він собор учинити про істинну віру [і] про возз'єднання церкви.

Прийняв же Данило од бога вінець у городі Дорогичині, коли він ішов на війну [проти ятвягів] із сином Львом і з Сомовитом, князем лядським. Брат же його [Василько] вернувся, бо в нього рана була на нозі, але послав він із братом воїв своїх усіх.

Коли ж король Данило прийшов на землю Ятвязьку і спустошив [її], то Лев, довідавшись, що Стекинт, [князь ятвязький], у лісі укріпився засікою і з ним [були] ятвяги, помчав на нього, захопив людей і прийшов до засіки. Але коли ятвяги вибігли на нього із засіки, то кінники, що були з ним, утекли. Лев тоді один зсів із коня і бився з ними кріпко, і вони, [кінники], побачивши, що Лев один б'ється з ними, вернулися невеликим [загоном] на підмогу йому. Лев тим часом увігнав сулицю свою у щит його, [Стекинта], так що не міг він прикритися, [і тоді] Лев Стекинта мечем убив і брата його пронизав мечем. І вони, [ятвяги], побігли ²⁶², а він гнав їх пішки, і вони, [вершники], на конях ганяючись, побивали їх і кололи їх.

Коли ж Данило-король став у домі Стекинтовім, [то] приніс до нього Лев оружжя Стекинтове і брата його на знак перемоги своєї. І отець його король був у радості великій од мужності і одваги сина свого. А [князь] Комат приїхав од ятвягів, і обіцялися вони покоритися.

Ляхи тим часом сповнилися завистю та облудою [і] стали сприяти поганим. Коли ж про се довідався Данило-король, повелів він спустошити землю Ятвязьку, і рід Стекинтів увесь погублений був, так що й донині [дім його] пусто стоїть. А коли Данило-король | ішов по озеру [Лик], то

побачив він при березі гору прегарну і город, що був на ній колись, за назвою Рай, і звідти прийшов він до себе додому.

У ті ж роки, чи раніше, чи потім, приїхали татари до [города] Бакоти, і прилучився Милій, [старший города], до них. Данило тоді пішов на війну проти Литви, на Новгородок, але тому, що була розкаль, послав він сина свого Льва на Бакоту, [а] Лев послав двірського ²⁶³ перед собою. Напавши зненацька, схопили вони Милія і баскака ²⁶⁴, і привів Лев Милія до отця свого, і стала знову Бакота королевою, отця його.

Потім же, порадившись з сином, він, [Данило], одпустив його, [Милія], а поручником був Лев, [запевнивши отця], що той буде вірним. Але коли знову приїхали татари, то він, [Милій], учинив обман і оддав їй, Бакоту, знову татарам.

А потім Куремса, [хан татарський], прийшов до Крем'янця і спустошив довкола Крем'янця. Андрій же, [посадник крем'янецький], надвоє держався. То він запевняв: «Я королів єсть», а то [називав себе] татарським, бо мав він неправду в серці. [І] оддав бог його в руки їх, [татар], і хоча він казав: «Батієва грамота в мене єсть», — вони ж іще більше розлютилися на нього. І був він убитий, і серце його вони вирізали, але, не досягнувши нічого коло Крем'янця, вернулися у стани ²⁶⁵ свої.

Ізяслав [Мстиславич] тим часом просив у них підмоги, [щоб] іти на Галич. А вони казали йому: «Як ти підеш на Галич? Адже Данило князь лютий є. Якщо він одніме тобі життя, то хто тебе спасе?» Та він не послухав їх, а, зібравши навколо себе [воїв], пішов у Галич.

Данило ж, почувши се, роздосадувався, тому що без його відома це сталося. Він послав на нього сина свого Романа і бояр своїх усіх, — бо Льва він раніш одрядив був до короля [угорського Бели], — а сам поїхав провести воїв своїх.

Коли ж він їхав до [города] Грубешова, то убив шість вепрів: і сам ото він убив їх рогатиною три, а три — отроки його, і дав він м'яса воям на дорогу. Сам же він, помолившись святому Миколі ²⁶⁷, сказав воям своїм: «Якщо навіть будуть татари, хай не ввійде страх у серце ваше». І вони сказали: «Бог нехай буде помічником тобі. Ми сповнимо повеління твоє».

Узявши ж воїв, Роман ішов день і ніч. І коли вони несподівано напали на них, [воїв Ізяслава Мстиславича], то той, не маючи змоги куди втекти, вибіг на склепіння церковні, куди ото вибігали були беззаконні угри ²⁶⁷. І стояв навколо нього князь | Роман, [а] вони, [вої Ізяслава], умирали од спраги без води. [На] четвертий день [Ізяслав] зійшов, а князь [Роман] привів його до отця свого.

Лев же, почувши, що [боярин] Федір посланий од нього, [Ізяслава], до [города] Солей, узяв із собою слуг своїх

[і] гнав услід за ним. Але сам [Федір] утік, а людей його [Лев] захопив [і] поїхав був в Угри.

А потім Войшелк, [син Миндовга], учинив мир з Данилом, і видав дочку Миндовгову, сестру свою, за Шварна, [сина Данилового], і прибув у Холм до Данила, залишивши княжіння своє і прийнявши чернечий чин. І дав він Романові, синові королевному, Новгородок од Миндовга, а од себе і Слонім і Волковийськ, і всі городи. Сам же він просився [в Данила] піти на Святу гору ²⁶⁸, і добув йому король [Данило] дозвіл у короля угорського [Бели] пройти [через Угри]. Та не зміг він дійти до Святої гори і вернувся у Болгарах.

У рік 6764 [1256]. Потім рушив Данило на Ятвягів із братом [Васильком], і [з] сином Львом, і з Шварном, що був іще молодим, і послав [гінця] по Романа в Новгородок. І прийшов до нього Роман з усіма новгородцями і з тестем своїм Глібом, [князем волковийським], і з Ізяславом, з [князем] свіслоцьким ²⁶⁹, а з сеї сторони прийшов Сомовит, [князь лядський], з мазовшанами і підмога од Болеслава [Стидливого] із судомирцями і краків'янами. І рать була [така] велика, що можна було наповнити болота ятвязькі військом.

Коли ж учинили раду всі князі руські і лядські, то сказали мужі ратні [Данилові]: «Ти еси король, голова всім військам. Якщо ти нас пошлеш кого наперед, хто не послухається? Але ти знаєш воїнське діло, на ратях тобі звично бувати, і всякий тебе посоромиться і убоїться. Виступай ти сам наперед».

І Данило, спорядивши війська і [сказавши], кому [з] військом ходити, сам виступив наперед, і стрільців теж пустив наперед, а других [послав] обабіч дороги. Двірському ж [Андрію] він повелів за собою ходити, а сам їхав з невеликим [загоном] оружних отроків.

І коли він їхав, то приїхав до нього син Лев, один, і сказав йому:

«Нікого з тобою нема. Я поїду ²⁷⁰ з тобою». [І] король сказав йому: «Нехай буде так». І йшов він по своїй путі.

Анкад же, [князь ятвязький], поводителем був йому, і пообіцяв [Данило] йому, що село його не буде спалено. Приїхав також до нього син Роман, один. І, приїхавши до села, що зветься Болдики, [Данило] послав Льва з братом [його Романом], і Лев, тихо оточивши село, порубав [його] все, а одного [ятвяжина] привів. Король тоді допитав його, і той один сказав: «У селі, що зветься Привища, зібралися ятвяги». Почувши [це], король послав отрока Андрія, кажучи дворському [Андрієві]: «Якщо ти побачиш, що ми помчали, скоріше вслід за нами пожені». І розпустив [Данило] військо, як ото хто може гнати, а Василько-князь сказав іншим полкам і своєму полку також, щоб вони пішли потиху на рисях. Він

же, [отрок Андрій], був молодим і сказав слово навпаки — наказав двірському не розпустити людей і задержати військо.

Тим часом один ятвяжин утік із сільця [Б]олдикищі, [сповістив своїх], і вони, оружившись, зустріли стрільців кінець села, що зветься Привища, і прогнали їх. Тоді Данило й Лев кинулися на них, [стрільців], крикнули обидва сильним голосом: «Біжать, біжать ятвяги!» І ятвяги, побачивши, що вони скоро прийшли, не видержали і повернули навтіки, але коли були вони посеред села, то вернулися назад. Данило ж і Лев усе одно налягали на них удвох, і вони, кинувши сулицями, знову повернули навтікача. Стрільці ж стріляли, бо оружників ²⁷¹ не було з ними, [Данилом і Львом]. І коли прибігли вони, [ятвяги], до воріт, то сталося сум'яття: і вони прибігли у ворота, і інші [ятвяги] навернулися, і багато [їх] попадало один на одного, бо був лід слизький, а Данило й Лев уборзі наскочили на них біля воріт. І вони побігли і знову не вернулися.

І була велика милість [божа] у день той над королем [Данилом] і над воями його, що з такою [невеликою] дружиною переміг він гордих ятвягів — і злинців, і крисменців, і покінців. Як ото пише [Соломон] у [святих] книгах: «Не од сили в бою, а од бога залежить побіда» ²⁷².

Тим часом король [Данило] хотів далі гонити, вслід за ними йти, та здержав його Лев, кажучи: «Пошли мене вслід за ними». Але отець не пустив його.

А один ²⁷³ воїн простягнув десницю свою [і], вийнявши булаву ²⁷⁴ з-за пояса свого [і] далеко кинувши, збив князя ятвязького з коня його. І полетів він до землі, [і] вийшла душа його [з тіла] із кров'ю у пекло. Данило ж і Лев тих в'язали, а інших із чагарів виводили [і] рубали їх.

Прийшов також двірський [Андрій] з військом, і Данило-король сказав йому: «Зле ти мені учинив еси». А двірський одповів: «Не я, ані воля моя. А зле нам учинив посол. Він не передав нам правильно наказ».

Потім же король і Лев забрали колодників, і вернувся [Данило] до Василька і Сомовита. І коли зустрілись вони, то була радість велика, що погибли погані.

І палили вони дома їх, і грабували села їх. Ставши ж на [селі] Привищах на ніч і побравши майно їх, вони попалили дома їх, а назавтра рушили [далі], грабуючи землю [їх] і палячи. Запалили вони [село] Таїсевичі, і [двори князів] Буряля, і Раймочі, і Комата, і Дора, і городи грабували, і також дім Стекинтів запалили.

І стали ²⁷⁵ вони на селі Корковичах, і предивно було, що [тут] такому množství воїв [удалось] насититися, коням і [ім] самим, на двох дворах. Навіть не змогли вони [всього] поїсти самі і коні їх, тому остаток вони спалили.

А на другий день приїхав од ятвягів [князь] Юндил, [і] сказав він так: «Данило! Добру дружину ти держиш і велике військо твоє».

А назавтра пішли [вої Данилові], грабуючи і палячи землю їх. І не було втрати у воях його, бо хоча [ятвяги] іноді хоробрі були, [але] вложив бог страх у серце їх.

Тої ж ночі став [Данило] у болотах на островах, а назавтра приїхали ятвяги, даючи заложників ²⁷⁶, і мир, [і] благаючи, щоби не перебив він колодників.

Потім же божою милістю прийшов він у землю свою з честю і славою, подолавши ворогів своїх. І мав він намір знову виступити проти них на битву, і збирав воїв, але ятвяги, довідавшись про це, послали послів своїх і дітей своїх, і данину дали, і обіцялися покоритись йому і городи ставити в землі своїй.

У рік 6765 [1257]. Потім же Данило послав [воеводу свого] Костянтина, на прозвище Положишила, щоби побирав він із них, [ятвягів], данину. І Костянтин, поїхавши, побрав із них дань: чорні куни, і біль, [і] срібло ²⁷⁷. І дав він, [Данило], із данини ятвязької дар Сигніву, воеводі [лядському], для засвідчення: аби узнала вся земля Лядська, що платили-таки ятвяги данину королеві Данилу, синові великого князя Романа [Мстиславича]. да Після великого бо князя Романа | ніхто ж із руських князів не воював був проти них, окрім сина його Данила, і богом дана йому [ця] данина. Засвідчив він для Лядської землі, сиріч для пам'яті нащадків своїх, як за волею божою мужність [свою] він показав. Як ото премудрий хронікар написав, що добрі діла вовіки славляться ²⁷⁸.

Так от, розказали ми про раті многі, а це, що написали ми [далі] про Романа [Даниловича], слід було давніш написати, однак вписано це було тут нині, в останні [дні].

Потім же, як ото ми раніше сказали, учинив король [угорський Бела] обітницю велику Романові, — і не сповнив її. Зоставив же він [його] в городі Гімберзі²⁷⁹, а [сам] пішов звідти. Пообіцявши йому [підмогу] — він не помагав йому, бо мав він облуду [в серці своїм], хоча чи городів його. Він бо клявся був перед богом клятвою великою Романові і княгині його [Гертруді], що коли він добуде землю Німецьку ²⁸⁰, то оддасть він її всю Романові. І княгиня, що знала норів його, заприсягла його хрестом, — та все одно ніколи не став він на поміч йому, [Романові].

Часто також на нього, [Романа], приходив герцог [Оттокар]. І одного разу, коли він приїхав із великою силою і вони билися, а [герцог], ставши перед городом [на віддалі] поприща, не міг його взяти, він, улешуючи, говорив йому, [Романові]: «Облиш короля угорського, адже ти родич мені еси і свояк²⁸¹. Земля Німецька розділена буде з тобою. Рикс

угорський, тобто король, тобі багато обіцяє, та не сповнить. А я кажу правду, і поставлю тобі свідка, отця свого, папу ²⁸², і дванадцять біскупів на засвідчення, і дам тобі пів-землі Німецької». Але він сказав: «Я по правді обіцявся отцю своєму, королеві угорському. Не можу я послухати тебе, бо буде мені сором і гріх не сповнити обітницю».

[І] хоча послав [Роман посла] до короля угорського [передати] всі слова, що ними обіцявся йому герцог, і прохаючи в нього підмоги, але він, [Бела], не послав йому помочі, а городів [німецьких] домагався. Йому ж, [Романові], він окремо обіцяв дати інші городи в землі Угорській.

Княгиня ж [Гертруда], яка розуміла обман його, [Бели], сказала: «Сина мойого, узявши до дочки, ви держите в заложниках, а нині городів | наших ви хочете. А ми через нього ²⁸³ терпимо і з голоду вмираємо», — бо була [тільки одна] баба, що ходила і купувала харчі потай у городі Відні; приносила [їм]. Голод же був такий, що вони вже й коней збиралися їсти.

Княгиня тоді сказала: «Княже! Піди до отця! Але він, [город], був оточений, не можна було йому, [Романові], виїхати. І, бачачи доброту його, — бо був з ним на війні, — дав [йому] виїхати воевода [Бернгард, на прозвище Прейсель²⁸⁴]. Зжалившись над Романом і приїхавши з силою, він вивів Романа з города.

А про те ми раніше сказали, що Войшелк дав був Новгородок Романові.

Після крем'янецької ж війни [хана] Куремси Данило здійняв війну проти татар. Порадившись з братом [Васильком] і з сином [Львом], послав він [воеводу] Діонісія Павловича [і] взяв [город] Межибоже. А потім Данилові-таки люди і Василькові пустошили Болохів ²⁸⁵, а Львові — Побожжя і людей татарських ²⁸⁶

Коли ж настала весна, послав [Данило] сина свого Шварна на Городок, і на Сімоць, і на всі [тамтешні] городи. І взяв він Городок, і Сімоць, і всі городи, що піддались татарам, Городеськ і [города] по [ріці] Тетереву до Жедечева ²⁸⁷. Але воззягляни обманули Шварна: узявши тивуна [його], вони не дали йому тивунити, і Шварно прийшов [назад], узявши городи всі. А вслід за ним прийшли білобережці, і чернятинці ²⁸⁸, і всі болохівці [з покорю] до Данила.

Прислав також Миндовг [посла] до Данила: «Я пришлю до тебе Романа і новгородців, щоби він пішов до Возвягля, [а] звідти й до Києва». І призначив він строк [збору] коло Возвягля.

У рік 6766 [1258]. Данило тоді з братом [Васильком] рушили до Возвягля з великою силою, ждучи вісті од Романа і литви. І стояв [Данило] на [ріці] Корчику ²⁸⁹ днину, ждучи вісті од них, і пішов до Возвягля. Раніш послав він сина свого Шварна, щоб він оточив город і щоб ніхто ж не втік із них.

Воїв же було з ним п'ятсот, і городяни, бачивши мало ратників із князем, сміялися, стоячи на городській стіні. Але назавтра прийшов Данило із силою-силенною війська, із братом своїм [Васильком] і з сином Львом. І коли побачили [це] городяни, то страх напав на них, і не видержали вони, і здалися. І [Данило] город запаболов, і а людей вивів і оддав їх на поділ, — то брату своєму, а то — Львові, інших — Шварнові. І пішов він до себе додому, взявши город.

Коли ж Роман прийшов до города [Возвягля] і литва, то литовці, кинувшись на город, не побачили нічого, тільки самі головні [та] псів, що бігали по городищу. І [литовці] досадували і плювали, кажучи по-своєму «Янда», призиваючи богів своїх Андая і Диверикса і всіх богів своїх споминаючи, тобто бісів.

Потім Роман поїхав услід за отцем, узявши з собою трохи людей, а інших пустив додому. Данило ж і Василько раді були [йому]. А Лев поїхав до себе додому.

Литва тим часом, роздумавши [їхати додому], пустошила [землю Данилову], бо держали вони гнів [на нього]. Отож, поїхавши, пустошили vini довкола Луцька, а [цього] Данило не відав, ні Василько. Тоді князі, що служили в Данила, і Василькові люди — [тисяцький] Юрій [Домажирич], Олекса [Орішок] двірський та інші — поїхали на них. Але коли вони їхали на них, то ті примчали насупротив до притоки ²⁹⁰, і кінники зітнулися. [Литовці] не видержали і повернули навітікача, а вони, рубаючи їх і колячи, ввігнали їх в озеро. Десять мужів хапалися за одного коня, думаючи, що «кінь винесе нас», і при цім тонули, бо ангел їх топив, посланий богом. І натонуло в озеро трупів, і щитів, і шоломів, так що місцеві жителі велику користь мали, виволікаючи їх.

Велика ж проти литви була січа. Побідники славили бога і святую владичицю богородицю, і послали вони здобич Данилові й Василькові. І обрадувалися Данило й Василько божій помочі, що [була] проти поганих. А були се люди Миндовгові і воєвода їх Хвал, що велике убивство чинив землі Чернігівській, і [князь] Сирвид Рушкович. Сирвид тоді втік, а Хвал убитий був і багато інших.

У рік 6767 [1259]. А потім [хан] Куремса рушив на Данила і на Василька; несподівано він приїхав. Василько тоді збирався [на війну] у Володимирі, а Данило — в Холмі, [і] вони послали [гінців] до Льва, щоби він поїхав до них.

Куремса ж, не перейшовши [ріки] Стиру, послав людей до [города] Володимира. А коли в'їхало ²⁹¹ військо противників до ²⁹² города, бі вийшли на них піші городяни і билися з ними кріпко, і вибігли вони з города, прибули до Куремси і розповіли, що городяни кріпко борються з ними.

Данило ж і Василько все одно збиралися удвох, маючи намір битися з татарами. Але прилучилось ото за гріхи

[наші] загорітися Холмові через окаянну бабу, — та про це ми потім напишемо: про спорудження города, і прикрасу церкви, і про велику загибель його, так що всі жалкували, — і полум'я було таке, що зо всієї землі [Холмської] заграву [було] видіти. Навіть і зо Львова дивлячись, було видно [її] по белзьких полях од палахкотіння сильного полум'я. І люди, бачачи [це, думали], що город був запалений татарами, і повтікали в лісові місця, і тому вони не могли зібратися. Данило тоді зустрівся з братом і втішав його, що над бідою, посланою богом, не слід поганськи тужити, а на бога надіятися і на нього возложити печаль, — як воно й сталося.

Потім же поїхали вони обидва у Володимир і, зібравши трохи дружини, молилися богу, щоби ізбавив їх бог од нашествия татар. Не маючи змоги дружини зібрати, посилали вони обоє [гінців] сюди й туди. І коли прилучилося Васильковим людям виїхати [в поле], то, знайшовши татар, вони били їх і колодників захопили.

А потім, коли Куремса стояв біля Луцька, сотворив бог чудо велике. Луцьк був неукріплений і непідготовлений, і збіглося у нього багато людей. А був уже холод і вода велика. І коли він, [Куремса], прийшов до Луцька, то не міг перейти [ріку Стир]. Він хотів міст захопити, але городяни одрубали міст. Він тоді пороки поставив, намагаючись одігнати [їх], але бог чудо вчинив, і святий Іоанн [Златоустий], і святий Микола [Мирлікійський]²⁹⁵ : знявся ж такий вітер, що коли порок вергав [камінь], то вітер повертав каменя на них, [татар]. Вони все одно далі сильно метали на них, [городян, і] зламався силою божою порок їхній. І, не досягнувши нічого, вернулися вони в сторони ²⁹⁶ свої, тобто в поле.

Так от, раніш ми писали про пожежу города Холма в Куремсину війну. Город же Холм так був споруджений за божим велінням. Коли ото Данило княжив у Володимирі, спорудив він город Угровськ і поставив у ньому єпископа [Іоасафа]. Але [якось], коли він, [Данило], їздив | по полю і діяв лови, то побачив він на горі гарне і лісисте місце, оточене навкруги його полем, і запитав тамтешніх жителів: «Як іменується се місце?» І вони сказали: «Холм йому ім'я є». І, уподобавши місце те, надумав він, що поставить на ньому невеликий городок. Він дав обітницю богу і святому Іоанну Златоусту ²⁹⁷, що спорудить на честь його церкву.

І поставив він невеликий городок, та, побачивши, що бог помічником йому, а Іоанн підпомагачем йому є ²⁹⁷, спорудив він інший город, що його татари не змогли взяти, коли Батий всю землю Руську захопив. Тоді й церква святої Трійці запалена була і знову була споруджена.

Коли ж побачив се князь Данило, що бог сприяє місцю тому, став він прикликати приходнів — німців і русів, іноплемянників і ляхів. Ішли вони день у день. І юнаки, і майстри всякі утікали [сюди] од татар — сидельники, і

лучники, і сагайдачники, і ковалі заліза, і міді, і срібла. І настало пожвавлення, і наповнили вони дворами навколо города поле і села.

Звів також [Данило] церкву святого Іоанна [Златоустого], красну і гожу. І споруда її була така: склепінь чотири; з кожного вутла — склепіння, і стояли вони на чотирьох головах людських, вирізьблених одним умільцем; трое вікон прикрашені [були] склом римським ²⁹⁸; при вході в олтар стояли два стовпи з цілого каменя, і на них — склепіння; а верх же вгорі прикрашений [був] зорями золотими на лазурі; внутрішній же поміст її був вилитий з міді і з чистого олова, так що блищав він, як дзеркало. Дверей же її двоє [були] прикрашені каменем тесаним — галицьким білим і зеленим холмським; різьблені одним умільцем Авдієм горорізьби [їх були] всяких барв і золоті; спереду ж їх [на західних дверях] був зроблений Спас, а на північних — святий Іоанн [Златоустий], так що всі, хто дивився [на них], дивувалися. Прикрасив [Данило] камінням дорогим, бісером г золотом також ікони, які він приніс із Києва, і образ Спаса і пресвятої Богородиці, що їх йому сестра Федора дала з [київського] монастиря [святого] Феодора; приніс він також ікону Стрітениа з [города] Вручого од отця його [Мстислава Мстиславича] ²⁹⁹. Диву подібні [були образи сі], що погоріли в церкві святого Іоанна; один [архангел] Михаїл zostався [з] чудових тих ікон. І дзвони [Данило] приніс із Києва, [а] інші тут вилив. Усе це вогонь спалив.

І вежа [стояла] посеред города висока, щоб бити з неї довкола города. Знизу зведена з каменя п'ятнадцять ліктів у висоту, а сама зроблена з тесаного дерева і вибілена, як сир, сяjala вона на всі сторони. Близь неї був студенець, тобто колодязь, що мав тридцять і п'ять сажнів.

Храми [були] прекрасні, і мідь од вогню повзла, як смола. Посадив він також сад гарний і спорудив церкву на честь святих безмездників Кузьми [і] Дем'яна; має вона чотири стовпи, витесані з цілого каменя, що держать верх; з таких же [каменів витесані] і другі [стовпи]; а в олтарі перед бічними дверима стоїть також гарний [образ] пресвятого Дмитрія [Солунського], принесений здалеку.

За поприще од города [Холма] стоїть також башта кам'яна, і на ній — орел кам'яний вирізьблений; висота ж каменя — десять ліктів, а з верхівками і з підніжжями — дванадцять ліктів.

Побачивши ж таку пагубу городу, — [а] ввійшовши в церкву, він теж побачив пагубу, — [Данило] вельми пожалкував. Помолившись богу, він знову обновив церкву, і освятив [її] єпископ Іоанн. А ще помолившись богу, він спорудив [город Холм] кріпшим і вищим ³⁰⁰, але вежі такої не зміг зробити, бо інші города він ставив проти безбожних татар, — через те й не зробив він її.

У рік 6768 [1260]. Спорудив він також превелику церкву в городі Холмі на честь пресвятої приснодіви Марії, величиною і красою не меншу од тих, що були раніш, і прикрасив її пречудовими іконами; приніс він також чашу із землі Угорської з багряного мармуру, вирізьблену з дивовижним умінням, — навіть змієві голови були навкруг неї, — і поставив її перед дверима церковними, що їх називають царськими. Зробив він також у ній хрещальню — хрестити воду на святе Богоявлення, а блаженний єпископ Іоанн зробив у ній вирізаний із гарного дерева і позолочений усередині та ззовні [ківорій?] ³⁰¹, диву подобен.

Коли ж минув час, то прийшов [воєвода] Бурондай, безбожний, лютий, з безліччю полків татарських, з великою силою, і став на місцях Куремсиних [татар]. Данило ж воював із Куремсою і ніколи-таки не боявся Куремси: Куремса бо не міг йому був ніколи вчинити лиха, допоки [не] прийшов Бурондай із силою великою. Послав він тоді послів до Данила, кажучи: «Я їду на Литву. Якщо ти спільник еси, піди зо мною».

Данило, отож, сів із братом [Васильком] і з сином [Львом думати] . Печальними бувши, радились вони, бо знали, що як Данило поїде, то не буде він назад із добром. Коли порадились вони всі, то поїхав Василько замість брата, і провів його брат до Берестія, і послав із ним людей своїх. І, помолившись богу святому, Спасу ізбавителю, — а це ікона, яка є у городі Мельниці в церкві святої Богородиці і нині стоїть у великій честі, — дав йому обітницю Данило-король прикрасою оздобити її.

Коли ж Василько їхав за Бурондаєм один по Литовській землі, він, знайшовши десь литву [і] побивши її, привів здобич Бурондаєві. І похвалив Бурондай Василька: «Хоча брат твій не їхав». І спустошив [Василько], їздячи з ним, [Бурондаєм], шукав він синівця свого Романа ³⁰², [і] розоряди вони землю Литовську і Нальщанську. Княгиню ж [Олену] він залишив був у брата [Данила], і сина свого Володимира.

А потім Данило-король, поїхавши, узяв [город] Волковийськ і Гліба ³⁰³-князя. Пославши їх, [бранців, у Холм, Данило] держав його, [Гліба], в честі, бо до Волковийська він їхав більше тому, що намагався схопити ворога свого, Воишелка і Тевтивила, але не застав їх обох ³⁰⁴ у городі. Він шукав їх по становищах, посилаючи людей, але не знайшов їх, бо великий обман вони удвох учинили були: схопив Войшелк сина його Романа ³⁰². І ще послав [Данило] Михайла [Ростиславича], і спустошив він по [ріці] Зельві, шукаючи їх обох, але не знайшов їх.

Потім же, думаючи іти на Городен [і] гадаючи, що вони там обидва, [Данило] послав тому [гінця] по Льва, сина свого, і по людей своїх, і приїхали вони в город Мельник ³⁰⁵. Але коли він збирався іти до Городна і всі поспішали, то була

із Ляхів у короля Данила вість, що татари пробувають у Ятвягах. Лев тоді сказав [Данилові]: «Вої твої голодні є і коні їх». А він, одповівши, сказав йому: «Ми пошлем сторожів до Визни». І дав Данило-король харчу воям досита і коням їхнім.

Послано було раніше також двох послів у Ятвяги, довідатися Про брата [Василька]. Але тому що татари приїхали | в Ятвяги, послали обидва схоплені були, і допитував їх [Бурондай]: «Де є Данило?» І вони відповіли: «У Мельниці він є». Вони, [татари], сказали тоді: «То є спільник наш. Брат його воював із нами. Туди ідемо».

Але сторожі [Данилові] розминулися з ними, [татарами], і вони пройшли до Дорогичина. І була [про це] вість Данилу, [і] послав він звідти, [з Мельника], Льва, і Шварна, і Володимира [Васильковича], кажучи їм: «Якщо ви будете в мене — їздити вам у стани до них. Коли ж я буду...» ⁶

А після цього, коли минув рік ³⁰⁷

У рік 6769 [1261] ³⁰⁸, настала тиша по всій землі, то в ті дні весілля було у Василька-князя у Володимирі-городі. Став він оддавати дочку свою Ольгу за Андрія-князя Всеволодовича ³⁰⁹ до Чернігова, і був тоді [тут] брат Васильків Данило-князь ³¹⁰ з обома синами своїми, зі Львом і з Шварном, і інших князів багато, і бояр багато.

І коли була ж веселість немала у Володимирі-городі, то прийшла тоді вість Данилові-князю ³¹⁰ і Василькові, що Бурондай іде, окаянный, проклятий, і опечалилися цим обидва брати вельми. Він бо прислав був [посла], так кажучи: «Якщо ви єсте мої спільники — зустріньте мене. А хто не зустріне мене — той ворог мені».

Отож, Василько-князь поїхав назустріч Бурондаєві зі Львом, синівцем своїм. А Данило-князь ³¹⁰ не поїхав із братом — він бо послав був замість себе владика свого холмського Іоанна.

І поїхав Василько-князь зі Львом і з владикою назустріч Бурондаєві, узявши дари многі і пиття, і зустрів його коло [города] Шумська. І прийшов Василько зі Львом і з владикою перед нього з дарами, а він великий гнів положив на Василька-князя і на Льва, а владика стояв у страху великому. А потім сказав Бурондай Василькові: «Якщо ви єсте мої спільники — розмечіте ж городи свої всі».

[І] Лев розкидав [городи] Данилів і Стіжок, а, звідти пославши [воїв], Львів розметав. Василько ж, пославши [воїв], Крем'янець розметав і Луцьк.

Тим часом Василько-князь послав із Шумська владика Іоанна вперед до брата | свого Данила. І владика, приїхавши до Данила-князя, почав йому розповідати про те, що сталося, і про Бурондаїв гнів сказав йому. Данило тоді, убоявшись, втік у Ляхи, а з Ляхів побіг в Угри.

І тоді рушив Бурондай до [города] Володимира, а Василько-князь — із ним. Але не дійшов він до города, а став на [селі] Житані на ніч. Бурондай же став мовити про Володимир: «Васильку! Розмечи город!» І князь Василько почав думати в собі про город, тому що не можна було розкидати його скоро через [його] величину. [І] повелів він запалити його, і так за ніч він згорів увесь.

А назавтра приїхав Бурондай у Володимир і побачив своїми очима, що город згорів увесь. І став він обідати у Василька на дворі і пити. Пообідавши ж і пивши, ліг він на ніч у [городку] П'ятиднях.

А назавтра прислав він татарина, на ім'я Баймура ³¹¹, і Баймур, приїхавши до князя, сказав: «Васильку! Прислав мене Бурондай і велів мені город розкопати» ³¹². Сказав тоді йому Василько: «Роби що зведено тобі». І став він розкопувати город на знак побіди.

А після цього рушив Бурондай до Холма, і Василько-князі [пішов] із ним, і з боярами своїми, і слугами своїми. Але колк вони прийшли до Холма, то город був запертий. І стали вони, прийшовши до нього, одаль його, і не добились воі його нічого, бо були в ньому, [Холмі], бояри і люди доблесні, а город сильно укріплений, [з] пороками і самострілами.

Бурондай тоді, роздивившись укріплення города, [побачив], ще не можна взяти його, і тому став він мовити Василькові-князю: «Васильку! Се город брата твого, їдь скажи городянам, щоб вони здалися». І послав він із Васильком трьох татаринів, на ім'я Куйчія Ашика, Болюя, і Хому, тлумача ³¹³, який розумів руську мову, [абр знати], що мовитиме Василько, приїхавши під город.

Василько ж, ідучи під город, узяв собі в руку каміння [і], прибі? йшовши під город, став мовити городянам, а татари, послані з ним, — слухати: «Костянтин-холопе, і ти, другий холопе, Луко Іванковичу Се город брата могого і мій, — здайтеся!» Сказавши, та й кине ка мінь додолу, даючи їм знак хитрістю, щоб вони билися, а не здавалися. Так ці слова мовивши і тричі кидаючи каменем додолу, сеї же великий князь Василько ніби богом посланий був на поміч городянам: він подав їм хитрістю знак. І [посадник] Костянтин [Положишило], стоячи на заборолах городських стін, збагнув умо знак, поданий йому Васильком, і сказав князю Василькові: «Поїді звідси, а то буде тобі каменем в лоб. Ти вже не брат еси брату своєму а ворог есь йому».

І татари, послані з князем під город, чувши [це], поїхали ді Бурондая і повідали річ Василькову, як він мовив городянам і тоді городяни сказали Василькові.

І після цього пішов Бурондай уборзі до Любліна, а од Люблін. пішов до [города] Завихвоста. І прийшли вони до

ріки до Вісли, знайшли тут собі брід у Віслі, і пішли на ту сторону ріки, і стали пустошити землю Лядську.

Потім же прийшли вони до [города] Судомира, і обступили його з усіх сторін, і обгородили його довкола своїм укріпленням і пороки поставили. І пороки ото били неослабно день і ніч, і стріли не давали [городянам] виникнути із-за заборол. І чотири дн билися вони, а на четвертий день збили заборолу з городської стіни, і почали татари приставляти драбини до городської стіни, тоді полізли на стіну.

Наперед же вилізли на городську стіну два татарини з хоругвок і пішли по стіні, рубаючи і колячи, — один ото з них пішов по одній стороні стіни, а другий — по другій стороні. Але якийсь із ляхів, н боярин, ні знатного роду, а простий собі чоловік, не в збруї, а і одній накидці, із сулицею, захистившись одвагою, немов надійнив щитом, учинив діло, пам'яті достойне. Він побіг супроти татарина і як зітнувся з ним, так і вбив татарина, поки другий татарин [не] прибіг іззаду і [не] рубонув ляха. Тут і вбитий був лях.

Люди ж, побачивши татар на стіні города, кинулись утекти де дитинця, але не могли вміститися у ворота, тому що міст був вузький біля воріт. І подавилися вони самі, а інші падали з містка в рів як ті снопи. Рови ж, якщо глянути, були вельми глибокі, і наповнилися вони мертвими, і можна було ходити по трупах, наче по мосту.

Житла ж у городі були соломою покриті, і загорілися вони сам од іскор, а потім і стіни города почали горіти. Церква також була і городі тім кам'яна, велика і предивна, що сіяла красою, бо була во на зроблена з білого каменю тесаного, і та була повна людей. Але верх у ній, деревом покритий, загорівся, і вона згоріла, і в ній — незчисленне множество людей. Ледве ратники вибігли з города.

А назавтра ігумени з попами і з дияконами, підготувавши кри лос і одспівавши обідню, стали причащатися — спершу самі, а потім бояри з жонами і з дітьми, а тоді всі, од малого і до великого. І стали вони сповідатися — ті ігуменам, а інші — попам і дияконам, тому що людей було безліч у городі.

А потім пішли вони з хрестами із города, і з свічами, і з кадилами. І пішли ж і бояри, і боярині, нарядившись у весільне вбрання і одяг, а слуги боярські несли перед ними дітей їхніх. І був плач великий і ридання. Мужі оплакували жон своїх, а матері оплакували дітей своїх, [а] брат брата, і не було того, хто б помилював їх, бо гнів божий звершився на них.

І коли вигнали їх із города, то посадили їх татари на оболоні коло Вісли, і сиділи вони два дні на оболоні. А тоді

стали вони побивати їх усіх — чоловічу стать і жіночу. І не залишилося з них ані одного.

Потім же пішли вони до Лисця-города. І коли ото прийшли вони до нього, то обступили [його]. Город же був у лісі на горі, і церква була в нім кам'яна святої Трійці, але стіни города некріпкі були. І взяли вони і його, і вирубали в нім усіх од малого і до великого.

А потім вернувся Бурондай назад ³¹⁴ у свої вежі, і так закінчилось взяття Судомира ³¹⁵.

У рік 6770 [1262]. Потім же пішла литва на Ляхів воювати, [послана] Миндовгом. І [князь] Остафій Костянтинович [пішов] із ними, окаянний і беззаконний, — він бо забіг був [сюди] із Рязані. Отож литва зненацька напала на [город] Єздов напередодні й Іванового дня, [і] на самого Купала. Тут же й Сомовита, князя [мазовецького], вони вбили, а сина його Кондрата захопили, і здобичі багато взяли, і тоді вернулися до себе.

Припом'янув Миндовг [також], що Василько-князь із богатирем [Бурондаєм] спустошив землю Литовську. І послав він рать на Василька, і спустошили вони довкола [города] Каменя ³¹⁶. Але князь Василько не поїхав услід за ними, тому що сподівався він другої раті. Він послав за ними [воєвод] Желислава та Степана Медушника. І гонили вони вслід за ними аж до [ріки] Ясьольди ³¹⁷, але не догнали їх, бо рать [литовська] була мала, — вони тільки набрали були здобичі, і тому й одійшли спішно.

Друга ж рать литовська спустошила тої самої неділі довкола [города] Мельниці. Був же з ними воєвода Тюдіяминович Ковдижад, і взяли вони здобичі багато. Тому князь Василько поїхав услід за ними із сином своїм Володимиром, і з боярами своїми, і зі слугами, поклавши управління на бога, і на пречистую його матір, і на силу чесного хреста, і догнали вони їх коло Небля-города.

Литва ж стала була при озері [Неблі], але, побачивши війська, виладналися вони і стояли у три ряди за щитами по своєму звичаю. Василько тим часом, нарядивши свої війська, пішов супроти них. І зітнулися вони обоє, і литва, не витримавши, кинулась навітіки. Але не можна було втекти, бо обійшло було [їх] озеро довкола. І тоді стали вони сікти їх, а інші в озері потопились. І так переобили вони їх усіх, і не лишилися з них | ні один.

Почувши ж се, князі пінські Федір, і Демид, і Юрій [Володимировичі] приїхали до Василька з питтям, і стали вони веселитися, бачачи, що вороги їх побиті, а своя дружина вся ціла. Тільки один [воїн] був убитий із війська Василькового — [боярин] Прейбор, син Степана Родовича ³¹⁹.

Після цього ж князі пінські поїхали до себе, а Василько поїхав до [города] Володимира з побідою і честю

великою, воздаючи славу і хвалу богові, що вчинив [диво] предивнеє: покоров ворогів під ноги Василькові-князю.

Послав тоді [Василько] здобич брату своєму королеві [Данилу] , з [боярином] Борисом з Ізеболком , — король бо тоді поїхав був в Угри, — і догнав його Борис коло [города] Телича.

Король же вельми печалувався за братом [Васильком] і за синівцем своїм Володимиром, бо той молодий був. [Але] один із слуг його, [Данила], увійшовши, став розповідати так: «О господине! Люди якісь осе їдуть за щитами із сулицями, і коні з ними повідні». І король, од радості схопившись, і знявши руки, [і] хвалу воздавши богові, сказав: «Слава тобі, господи! Се ж Василько побідив литву!»

Борис тим часом приїхав і привів здобич королеві — коней у сідлах, щити, сулиці, шоломи. Король же став питати про здоров'я брата свого і синівця. А Борис розповів, що обидва вони здорові, і про все, що сталося, розказав йому. і велика була радість королеві, що здоров брат його і синовець, а вороги побиті. Бориса ж, обдарувавши, він одпустив до брата свого.

Після цього ж був з'їзд руських князів із лядським князем, з Болеславом [Стидливим]. І збиралися у [городі] Тернаві Данило-князь із обома синами своїми, зі Львом і з Шварном, а Василько-князь зі своїм сином Володимиром, і урядилися вони межи собою про землю Руську і Лядську, запрягнувши хрестом чесним. І тоді роз'їхалися вони до себе.

А після цього з'їзду, коли минув один рік, то восени убитий був великий князь литовський Миндовг, що був самодержцем в усій і землі Литовській. Про вбивство ж його таке скажемо.

Коли княжив він у землі Литовській, то став він побивати братів своїх і синівців своїх, а інших вигнав із землі [цієї] і став княжити один в усій землі Литовській. І став він гордувати вельми, і вознісся славою і гордістю великою, і не вважав за рівного собі анікого. Був також у нього син Войшелк і дочка. Дочку ж він оддав за Шварна Даниловича до Холма, а Войшелк тим часом почав княжити в Новгородку, в поганстві пробуваючи. І став [Войшелк] проливати крові много: убивав бо він повсякдень по три [чоловіка], по чотири. А котрого дня, було, не вб'є кого — тоді сумував, а коли вб'є кого — тоді веселий був.

Але потім увійшов страх божий у серце його. Надумав він собі, що слід прийняти святе хрещення. І охрестився він тут, у Новгородку, і став жити у християнстві. А після цього, пішов Войшелк до Галича, до Данила-князя і Василька, маючи намір прийняти монаший чин. Тоді ж Войшелк охрестив Юрія Львовича. А потім пішов він у [город] Полоний³¹⁹, до [ігумена] Григорія в монастир, і

постригся в ченці, і пробував у монастирі в Григорія три роки. Звідти ж пішов він у Святу гору ³²⁰, узявши благословення од Григорія. А Григорій був [таким] чоловіком святим, якого ото не було перед ним і ні по ньому не буде. Але Войшелк не зміг дійти до Святої гори, тому що смута була велика тоді в тих землях. І прийшов він назад у Новгородок, і поставив собі монастир на ріці на Німані, межі Литвою і Новгородком, і тут жив. Отець же його Миндовг докоряв йому за його життя, а він на отця свого досадував вельми.

У той же час померла княгиня Миндовгова, і став він оплакувати її. А сестра її була за Довмонтом, за нальщанським князем, і послав Миндовг до нальщан [посла] по свою своячку, так кажучи: «Ось сестра твоя мертва. Поїдьно оплакати свою сестру». А коли вона приїхала оплакати [сестру], то Миндовг | захотів узяти своячку свою за себе і став їй мовити: «Сестра твоя, умираючи, веліла мені взяти тебе за себе. Вона так сказала: «Нехай інша дітей не зобиджає». І взяв він її за себе.

Довмонт же, се почувши, опечалився вельми сим і помишляв, аби якось убити йому Миндовга, але не міг, тому що сила його була мала, а сього — велика. Тому Довмонт шукав собі, аби з ким можна [було] йому вбити Миндовга. і знайшов він собі Треняту, сестрича Миндовгового ³²¹, і з тим думав убити Миндовга. Тренята ж пробував тоді в Жемоїті.

У рік 6771 [1263]. У сей же час послав був Миндовг всю свою силу за Дніпро, на Романа [Михайловича], на брянського князя. Довмонт теж пішов був із ними на війну, але вибрав принагідну пору собі і вернувся назад, так кажучи: «Віщування мені не дає з вами піти».

Вернувшись же назад, він помчав уборзі, догнав Миндовга і тут же вбив його. І обох синів його з ним убив, Рукля і Репек'я. І так звершилось убивство Миндовга.

Після вбивства ж Миндовга Войшелк, убоявшись такого самого, утік до Пінська і тут жив. А Тренята став княжити в усій землі Литовській і в Жемоїті. І послав він [посла] по брата свого по Тевтивила до Полоцька, кажучи так: «Брате! Приїдь сюди. Ми розділимо удвох собі землю і добиток Миндовгів».

І коли він, [Тевтивил], приїхав до нього, то став радитися Тевтивил, маючи намір убити Треняту. А Тренята собі радився так само на Тевтивила. І розголосив намір Тевтивилів боярин його, Прокопій, полочанин, і Тренята, попередивши і вбивши Тевтивила, став княжити один.

А після цього стали радитися конюхи Миндовгові, чотири парубки, як би їм можна [було] вбити Треняту. І коли він ішов до мийні миться, то вони, вибравши собі цю пору, вбили Треняту. І так звершилось убивство Треняти.

Почувши ж се, Войше[лк] пішов із пінянами до Новгородка. А звідти, узявши з собою новгородців, пішов він

у Литву княжити, і Литва вся прийняла його з радістю великою, сина свого володаря.

У рік 6772 [1264]. Войшелк, отожд, почав княжити в усій землі Литовській. І став він ворогів своїх побивати, ³²² побив їх незчисленне множество, а інші розбіглися, куди хто глядячи. І того Остафія [Костянтиновича] він убив, окаянного, проклятого, беззаконного, що про нього ото ми попередку писали.

У вищезгаданий же рік убивства Миндовга було весілля в Романа-князя [Михайловича], у брянського, і став він оддавати милую дочку свою, на ймення Ольгу, за Володимира-князя, сина Василькового, внука великого князя Романа [Мстиславича] галицького. І в той час прийшла рать литовська на Романа, і він бився з ними, і переміг їх. Сам же він поранений був, та не малу показав мужність свою. І приїхав він у Брянськ із побідою і честю великою, і, не думавши од радості про рани на тілі своїм, оддав дочку свою. Було бо в нього інших три ³²³, а се — четверта. Але ся була йому од усіх миліша, і послав він із нею сина свого старшого Михайла і бояр багато. Та ми до попереднього повернемось.

Коли ж Войшелк княжив у Литві, то став йому помагати Шварно-князь і Василько, бо він назвав був Василька отцем собі і володарем. А король [Данило] впав тоді був у недугу велику, і в ній він і скончав живоття своє. І положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її він сам був спорудив.

Сей же король Данило [був] князем добрим, хоробрим і мудрим, який спорудив городи многі, і церкви поставив, і оздобив їх різноманітними прикрасами, і братолубством він світився був із братом своїм Васильком. Сей же Данило був другим по Соломоні.

Після цього ж Шварно пішов на поміч Войшелкові, а Василько-князь од себе послав йому підмогу — все своє військо, бо Войшелк назвав був Василька | за отця собі і володаря. І прийшов ото Шварно з підмогою у Литву до Войшелка, і Войшелк, побачивши поміч Шварнову і Василькову, отця свого, радий був вельми. І почав він готуватися [в похід], і рушив з великою силою, і став городи брати в Дяволтві і в Нальцанах. А взявши городи і ворогів своїх побивши, прийшли вони тоді до себе.

У рік 6773 [1265]. ³²⁶ У ті ж роки з'явилася звізда на сході, хвостата, на вигляд страшна, що випускала із себе промені великі, — тому ся звізда називається волосата. Од вигляду ж сеї звізди страх обняв усіх людей і жак. А знавці, дивившись, так сказали: «Смута велика буде на землі». Але бог спас [людей] своєю волею і не сталося нічого.

Того ж року проставилася велика княгиня, [жона] Василькова, на ім'я Олена ³²⁷. І положили тіло її у церкві святої Богородиці, в єпископії володимирській.

У рік 6774 [1266]. Тоді ж. була смута велика в самих татарах, і побили вони самі одні одних незчисленне множество, як піску морського ³²⁸.

У рік 6775 [1267]. І настала тиша.

У рік 6776[1268] ³²⁹. А після цього, коли княжив Войшелк у Литві і Шварно, і рушила литва на Ляхів воювати проти Болеслава [Стидливого], князя [лядського], і йшли вони мимо Дорогичина, то слуги Шварнові теж пішли з ними. І пустошили вони навколо [города] Скаришева, і навколо Визлжі³³⁰, і Торжка, і взяли здобичі багато.

Князь же Болеслав тоді вельми був недужий, але потім Болеслав виздоровів [і] послав посла свого до Шварна, — а Шварно перебував тоді в Новгородку, — так кажучи: «Чому ти мене esi розорив, без моєї вини землю esi мою взяв?» Але Шварно одперся перед ним, так кажучи: «Не я розорив тебе, а литва тебе розоряла». Посол тоді сказав Шварнові: «Так тобі мовить князь Болеслав: «Я на литву не жаліюсь. Якщо мене розорив немирник мій, то розорив він мене так, як і належить йому. Але на тебе я жаліюсь. Тож нехай бог буде за правим і той розсудить межі нами». І відтоді зняли вони війну, і стали ляхи пустошити довкола Холма, а воеводами були з ними Сигнів, Ворж, Сулко, Невступ. Але не взяли вони нічого, бо [люди] повтікали були в город, тому що вість їм подали були ляхи-українцями.

Після цього ж Шварно приїхав із Новгородка вборзі. І став він збирати силу свою, і Василько-князь, і син його Володимир. Зібравшись, пішли вони в Ляхи пустошити. І Шварно став пустошити довкола Любліна, а Володимир — довкола [города] Білої. І взяли вони здобичі багато, і тоді пішли до себе. Шварно пішов до Холма, а Володимир пішов до Червена, — бо тут перебував отець його Василько, — а з Червена пішов до Володимира.

Коли ж прийшли вони додому, то після цього, тої самої неділі, ляхи стали пустошити довкола Червена. Але, не взявши нічого, пішли вони тоді назад.

А потім Болеслав-князь прислав до Василька посла свого Григорія, пробоща люблінського, так кажучи: «Свояче! ³³¹ Зберімося удвох!» і Василько сказав: «Хай, я рад». І призначили вони оба собі з'їзд у [городі] Тернаві.

І після цього Василько рушив на з'їзд до Тернави. Але коли був він у [городі] Грабовці, то прийшла йому вість, що ляхи обман учинили, — на з'їзд не пішли, а, обійшовши [Василька] стороною, [рушили] на Ворота. А тоді пішли вони до Белза і стали пустошити і села палити.

Василько тому рушив уборзі од Грабовця зі Шварном і з сином своїм Володимиром. І прийшли вони до Червена, і побачили, що села горять, а ляхи пустошать. І пустив Василько на них погоню, [туди], де ото ляхи розімчалися були, розоряючи, по селах, і вбили з них [вої

Василькові] багатьох, а інших захопили. І ляхи, убоявшись, пішли назад до себе.

Василько тоді послав услід за ними Шварна, синівця свого, і Володимира, сина свого, але наказав був їм обом, так мовлячи: «Не бийтеся ж із ними поблизу, а пустіте їх у землю свою. Коли вони підуть, розділившись, тоді й бийтеся з ними».

І, отож, рушив услід за ними Шварно з Володимиром із великою силою, і були полки [іхні] з виду як бори великії. Шварно ж був попереду, і ідучи полком своїм, а Володимир ішов позаду своїм полком. Ляхи ж іще не ввійшли були навіть у свою землю, а тільки лиш пройшли були Ворота, — а се було місце неприступне, бо не можна було його обійти нізвідки; тим-то й називалося воно «Ворота» через свою тіснину, — і тут вони й догнали їх.

Шварно попереду йшов своїм полком і, не пам'ятаючи речі стрія свого і не ³³² дождавши полку брата свого Володимира, кинувся на бій. І коли зітнулися вони чолами, то зламали тоді ляхи полк Шварнів, а іншим полкам не можна було помогти [йому] нізвідки через тісноту.

І так перемогли ляхи русь і. вбили з них многих — із бояр, і з простих людей. Тут же вбили вони обох синів тисяцького [Дем'яна], Лаврентія і Андрія. Вони бо немало показали удвох мужності своєї, і не побігли брат од брата, а тут і прийняли обидва побіденний кінець.

А після цього замирилися ляхи з русею, Болеслав із Васильком і з Шварном, і стали вони жити у приязні великій.

Після цього ж Войшелк дав княжіння своє зятю своєму Шварнові³³³, а сам ізнову захотів прийняти монаший чин. Шварно тим часом сильно благав його, аби він іще княжив із ним ³³⁴ у Литві. Але Войшелк не хотів, так кажучи: «Согрішив я багато перед богом і людьми. Ти княжи, а земля [ся] тобі безпечна». Тому ж що Шварно не зміг ублагати його, то став він тоді княжити в Литві, а Войшелк пішов до [города] Угровська в монастир святого Даниїла [Стовпника]. І взяв він на себе чернече одіння, і став жити в монастирі, так мовлячи: «Тут осе близько коло мене син мій Шварно, і другий — господин мій, отець, князь Василько. І тими обома я буду втішатися».

Григорій же, [ігумен] полонийський ³³⁵ і наставник його, був іще живий, і Войшелк, допитавшись про живоття його, рад був. Він послав до нього [посла], кажучи: «Господине, приїдь сюди». І він приїхав до нього, і наставив його на путь чернечу. А в той час прислав Лев [посла] до Василька, так кажучи: «Хотів бк я зустрітись з тобою, [і] аби тут і Войшелк був». Василько тоді страсної неділі послав [посла] по Войшелка, так кажучи: «Прислав до мене Лев, аби ми зустрілися. А ти не бійся нічого», — бо Войшелк боявся Льва і не хотів їхати. Але поїхав він за Васильковою порукою,

і приїхав на святій неділі у Володимир, і став у монастирі святого Михайла великого.

Тим часом Маркольт, німчин, позвав усіх князів до себе на обід — Василька, Льва, Войшелка. І стали вонго обідати, і пити, і веселитися, Василько ж, напившись, поїхав додому спати, а Войшелк поїхав до монастиря, де ото він стояв.

Але після цього приїхав до нього в монастир Лев і почав говорити Войшелкові: «Куме! Випиймо по чаші вина!» І стали вони пити, а диявол, споконвіку не хотючи добра роду людському, вложив у серце Львові [злий намір], і вбив він Войшелка од зазвисті, що той дав був землю Литовську брату його Шварнові. І так звершилось убивство його, і, спрятавши тіло його, положили [його] в церкві святого Михайла великого.

І княжив по Войшелкові Шварно в Литовській землі. Але, княживши літ небагато, і він же преставився. І положили тіло його в церкві святої Богородиці [в Холмі] поблизу отчого гробу.

У рік 6777 [1269]. Не було нічого.

У рік 6778 [1270] А після цього став княжити в Литві окаянний, і беззаконний, і проклятий, і немилостивий Тройден, що про його беззаконня не змогли ми писати сорому ради. Такий бо він був нечестивець, як і Антіох сірійський, і Ірод єрусалимський, і Нерон римський. І іншого багато, ще гіршого од того беззаконня, він чинив. Живши ж дванадцять літ, тоді преставився нечестивець. Були також у нього брати — Борза, Сирпутій, Лісій, Свелкеній, але жили вони у святім хрещенні. Сі ж жили в любові, у покорі і в смиренні, додержуючи істинної віри християнської [і] над усе вподобавши віру і вбогих. Але ці всі [брати] проставилися за живоття Тройденового.

У рік 6779 [1271]. У той же час проставився благовірний і христолюбивий великий князь володимирський, на ім'я Василько, син великого князя Романа [Мстиславича]. І положили тіло його в церкві святої Богородиці, в єпископії володимирській.

У рік 6780 [1272]. І по ньому став княжити замість нього син його Володимир, правдолюбством світяться до всіх своїх братів, і до бояр, і до простих людей. А Лев став княжити в Галичі і в Холмі після брата свого, після Шварна.

У рік 6781 [1273]. А після цього замирилися вони з ляхами, з Болеславом-князем. Болеслав же [Стидливий] тоді почав війну з воротславським князем [Генріком Правим], і пішли йому на підмогу Лев [і] Мстислав [Даниловичі]. А Володимир сам не пішов, а послав свою рать із [воєводою] Желиславом; через те він не пішов сам, що почав був війну з Ятвягами.

А після цього, порадившись, князі [надумали] піти на Ятвягів. Але приспіла зима, [і] князі самі не пішли, а послали воєвод своїх з військом. Лев тоді послав зі своєю раттю Андрія Путивлича, а Володимир послав зі своєю раттю Желислава, а Мстислав послав зі своєю раттю Володислава Ломоносого. І, ходивши, взяли вони [город] Злину. І хоча ятвяги зібралися, але не осмілились вони битися з ними, і, отож, прийшли вони з побідою і честю великою до своїх князів.

А після цього приїхали до Льва, і Володимира, і Мстислава князі ятвязькі — Минтеля, Шюрпа, Мудійко, Пестило, миру собі прохаючи. Але вони ледве дали їм мир, і раді були ятвяги мирові, і тоді поїхали у землю свою.

У рік 6782[1274]. Коли ж Тройден іще княжив у Литовській землі, [то] жив він зі Львом у великій приязні [і] слали вони дари многі один одному. А з Володимиром він не жив у приязні через те, що отець Володимирів, князь Василько, убив був на війнах трьох братів Тройденових, [Борзу, Лісія і Свелкенія], — тому й не жив він із ним у приязні, а воював із ним, але невеликими ратями. Тройден ото, пославши піших воїв, грабував, як злодій, [землі] Володимира, а Володимир, пославши [своїх воїв], так само пустошив [його землі]. І так воювалися вони обидва цілий рік. Після цього | ж Тройден, забувши приязнь Львову [і] пославши городнян, звелів узяти Дорогичин. А з ними ж був [воєвода] Трид, і сей знав про город, як можна [його] взяти. І, виступивши вночі, взяли вони тоді його, [Дорогичин], на самий Великдень, і перебили їх, [городян], усіх од малого і до великого.

Коли ж почув єе Лев, то опечалився він сим вельми. І став він промишляти [про помсту], і послав у Татари [послів] до великого цесаря Менгу-Тімура ³³⁷, просячи собі підмоги в нього проти Литви. Менгу-Тімур дав, отож, йому військо, і Ягурчина з ними, воєводу, і задніпровських князів усіх дав йому на поміч — Романа [Михайловича] брянського із сином Олегом, і Гліба [Ростиславича] ³³⁸, князя смоленського, і багато інших князів, бо тоді всі князі були у волі в татарській.

А як приспіла зима, то стали споряджатися князі руські — і Лев, і Мстислав, і Володимир; пішли також із ними князі пінські і туровські. І коли йшли вони мимо Турова до Слуцька, то тут з'єдналися з татарами коло Слуцька і тоді рушили всі вборзі до Новгородка. І, не дійшовши [до] ріки Сирвачі, тут же й стали вони на ніч.

А назавтра, рано вставши, рушили вони і, перейшовши ріку до світу, тут же й діждались світання. І коли сходило сонце, то почали вони споряджати полки, а спорядивши полки, пішли тоді до города. Татари ж ішли по праву [руч] своїм військом, а од них [зліва] Лев ішов своїм

військом, а по ліву [руч] од Льва Володимир ішов своїм військом.

Тим часом татари прислали [гінців] до Льва і до Володимира, так кажучи: «Діти наші бачили, що рать стоїть за горою: пара іде з коней. Пошліте-но доблесних людей з нашими татарами, нехай роздивляться, що [воно там] буде».

Вони тоді послали з ними доблесних людей, і ті ото, поїхавши, роздивилися, що нема раті, а пара йшла з потоків, які течуть із гір, тому що морози були великі. І тоді прийшли вони до города і стали довкола нього.

Але Мстислав не прийшов був, — а він ішов був од [города] Копиля, пустошачи по Поліссі, — ні Роман, ні Гліб, оті князі заднііпровські, а тільки один Олег, син | Романів, приєднався, бо прийшов він був раніш із татарами. Татари ж вельми жадали Романа, аби він приєднався.

Лев тим часом обманув братів своїх. Потаївшись од Мстислава і Володимира, він узяв із татарами окольний город, а дитинець zostався. А назавтра, після взяття города, прийшов Роман і Гліб ³³⁹ із великою силою. І гнівалися всі на князя Льва — Мстислава, Володимира, і тестя його Роман брянський, і Гліб смоленський, і інші князі многі. Всі гнівалися на нього за те, що він не вважав їх людьми, рівними Собі: сам узяв город з татарами. Вони ж бо надумали були так, щоб їм усім, узявши Новгородок, потім піти також у землю Литовську. Але не пішли вони через гнів на Льва і тоді вернулися до себе.

Також од Новгородка приїхав у [город] Володимир до своєї сестри [Ольги] Олег [Романович], бо Володимир сильно тоді звав до себе тестя свого [Романа], так кажучи: «Господине отче! Поїдь, побудеш у своїм домі і дочку свою побачиш, як здоров'я її». Але Роман відмовив йому, так кажучи: «Сину мій, Володимире! Не можу я од раті своєї од'їхати. Я ж ходжу у землі ворожій, а хто мені допроводить рать мою додому? А ось замість мене син мій Олег, нехай він іде з тобою». І, поцілувавшись, поїхали вони тоді до себе.

У рік 6783 [1275].

У рік 6784 [1276]. А після цього до Тройдена прийшли прусси зі своєї землі, поневолі [втікаючи] перед німцями. І він прийняв їх до себе, і посадив частину їх у Городні, а [іншу] частину їх посадив у Слонімі. Володимир тоді, порадившись зі Львом, із братом своїм, [і] пославши удвох рать свою до Слоніма, захопили їх, щоб вони землі не заселяли.

А після цього Тройден, пославши свого брата Сирпутія, спустошив довкола [города] Каменя ³⁴⁰. Володимир же за це, пославши [рать], узяв у нього Турійськ на ріці на Німані і села довкола нього забрав.

А після цього вони оба замирилися і стали жити у великій приязні.

І після цього вложив бог у серце князю Володимирові добрий її намір: почав він собі [думати, аби де за Берестієм поставити город. І взяв він Книги пророків, і, так собі в серці мислячи, сказав: «Господи боже! Сильний і всемогучий, що своїм словом все сотворяєш і лад усьому даєш! Що ти мені, господи, возвістиш, грішному рабу своєму, то на тім я стану».

І коли розігнув він Книги, то випало йому пророцтво Ісайїне: «Дух господній на мені, і задля того він помазав мене, щоби благовістити убогим; він послав мене ізцілити скрушених серцем, возвіщати полоняникам, що їх одпускають, і сліпим, що вони прозріють; призивати пору господню сприятливу і день одплати бога нашого;

утішити всіх плачущих; дати плачущим на Сіоні вість, [що] замість попелу [буде їм] помазання і радість, а одіж слави — замість духу скорботи; і назовуть їх племенем правди, насадженням господнім во славу [його]. І забудуть вони Пустині віковичні, здавна запустілі, відновлять городи пусті, що пустували з роду [в рід]» ³⁴¹.

І князь Володимир із сього пророцтва збагнув милість божу до себе, і почав він шукати місця придатного, аби де поставити город, — бо ся земля опустіла була вісімдесят літ [тому], після Романа [Мстиславича], а нині бог підняв її милістю своєю.

І послав Володимир мужа-умільця, на ім'я Олексу, який і за [часів Василька], отця його, багато городів поставив, — а послав його Володимир ³⁴² з тамтешніми жителями в човнах у верхів'я ріки Лосни, аби де знайти таке місце, [щоб там] город поставити, — і сей, знайшовши місце таке, приїхав до князя і став розповідати.

Князь тоді сам поїхав із боярами і слугами, і вподобав місце те над берегом ріки Лосни, і розчистив його [од лісу]. А потім поставив він на нім город і нарік його ім'ям Каменець, тому що земля була кам'яна.

У рік 6785 [1277]. А після цього, на зиму, прислав окаянний і беззаконний Ногай, [хан татарський] ³⁴³, послів своїх Тегичага, Кутлубугу і Єшимута з грамотами до Льва, і Мстислава, і Володимира, так кажучи: «Завше ви жалієтеся мені на Литву. Так ось я вам дават' і воєводу з ними Мамшія. Підіть же з ним | на ворогів своїх».

І коли приспіла зима, то пішли тоді князі руські на Литву — Мстислав [і] Володимир. А Лев не пішов, а послав сина свого Юрія. І так рушили вони всі до Новгородка.

Але коли прийшли вони до Берестія, то вість прибула їм, що татари вже попередили [їх прийти] до Новгородка. Князі тоді стали радитися собі, — Мстислав, і Володимир, і Юрій, — так кажучи: «Якщо ми підемо до Новгородка, то там уже татари пограбували все. Підімо де до незайманого місця». І тоді, порадившись, пішли вони до

Городна. І коли вони далеко минули Волковийськ, то стали на ніч.

Тут Мстислав і Юрій, утаївшись од Володимира, послали удвох луччих своїх бояр і слуг із [воєводою] Тьюмою спустошити. І вони, спустошивши, а до раті своєї не пішовши, там і лягли на ніч, — і без сторожів, і збрую свою познімавши.

Тоді ж утік од них утікач один до города і став розповідати городянам так: «Там люди сплять на селі без порядку». Пруси, отожд, і борти, виїхавши з города, ударили на них уночі і побили їх усіх, а інших захопили і в город одвели, а Тьюму на санях одвезли, бо був він ранений вельми.

А назавтра, коли полки прийшли до города, то прибіг Ратиславко, [слуга] Мстиславів, голий і босий. І став він розповідати, що скоїлося, що побиті бояри всі Мстиславові і Львові слуги всі побиті, а інші бояри схоплені. І вельми опечалилися сим Мстислав і Юрій за своє безумство. А Володимир досадував на них обох, що, утаївшись од нього, вони так учинили.

І почали вони собі думати, як узяти город, бо перед воротами городських стін стояла кам'яна висока і в ній заперлися були прусси. І не [можна] було їм, [русичам], мимо неї піти до города, бо побивали вони з башти тієї. І тоді пішли вони до неї приступом, і взяли її.

І страх великий, і жах напав на город, і стояли вони, [городяни], наче мертві, на заборолах після взяття башти, тому що то була надія їх.

І стали [руські князі] радитися про своїх бояр: «Як би їх можна добути?» Але не могли вони ніяк. Тоді Мстислав, і Володимир, і Юрій dokonчили з городянами [діло] так ³⁴⁴ города їм не брати, а своїх бояр одібрати. і забрали вони бояр своїх, а городу не вдіяли нічого, [і] тоді вернулися до себе.

У рік 6786 [1278]. А коли Тройден іще княжив у Литовській землі, то послав він рать велику на Ляхів і брата свого Сирпутія послав. Тоді ж і ятвяги спустошили були довкола Любліна три дні. І взяли вони незчисленну силу здобичі, і тоді прийшли з честю великою додому.

У рік 6787 [1279]. А після того року голод був по всій землі — і в Русі, і в Ляхах, і в Литві, і в Ятвяхах. І через це прислали ятвяги послів своїх до Володимира, так кажучи: «Господине княже Володимире! Приїхали ми єсмо до тебе одо всіх ятвяг, надіючись на бога і на твоє благополуччя. Господине, не помори нас, а прокорми нас собі. Пошли, господине, до нас хліб свій продавати, а ми радо купимо. Чого ти захочеш — чи воску, чи білі ³⁴⁵, чи бобрів, чи чорних куніць ³⁴⁵, чи сребра, — ми радо дамо».

Отож Володимир послав із Берестія до них хліб у човнах по Бугу з людьми з добрими, кому він довіряв. І йшли вони по Бугу, а тоді вийшли на [ріку] Нарев і пішли по Нареві.

І коли вони йшли і прибули під город під Полтовеськ, то тут і стали собі на ніч опочивати, — і тоді перебиті вони були всі під городом уночі. Хліб забрали, а човни потопили.

І Володимир дошукувався цього вельми, хочаби довідатись, хто се вчинив. А до Кондрата [Сомовитовича], брата свого ³⁴⁶, він слав [послів], так кажучи йому: «Під твоїм городом побиті мої люди, — або за твоїм повелінням, або іншого [кого]. Ти відаєш у твоїй землі — ти скажи».

Але Кондрат заперся: «Я не побивав, а іншого я не знаю, хто повбивав», — аж поки [не] розповів Володимир у вуй його ³⁴⁶, князь Болеслав [Стидливий], на синівця свого на Кондрата так мовлячи:

«Недоладно ото він запирається, бо сам же він побив твоїх людей». Болеслав тоді жив у неприязні із синівцем своїм Кондратом, тому Болеслав сказав Володимирові: «Ти розправся з ним, бо великий сором наклав він на тебе. Скиньно із себе сором свій».

Володимир тоді послав на Кондрата рать свою, і пустошили вони по сій стороні Вісли, і взяли здобичі багато.

А після цього Кондрат прислав [посла] до брата свого Володимира, миру хочаби з ним ³⁴⁷. І Володимир замирився, і стали вони оба жити у великій приязні. Володимир же й челядь йому вернув, що рать була захопила.

Того ж року проставився великий князь краківський Болеслав, добрий, тихий, кроткий, смиренний, незлобивий, братолюбивий. Поживши ото багато літ, він тоді в старості поважній одійшов до господа, а тіло його, опрятавши, положили в божниці святого Францішка, у городі Кракові.

У рік 6788[1280]. По смерті ж великого князя Болеслава не було кому княжити в Лядській землі, тому що не було в нього сина.

І захотів собі Лев [Лядської] землі, але бояри [в Ляхах] були сильні, і не дали вони йому [сеї] землі.

Було, однак, у Болеслава п'ять синівців: Сомовитовичів двос — Кондрат і Болеслав, а Казимировичів троє — Лєстько [Чорний], Земомйсл, Володислав [Локетек]. І бояри лядські вибрали собі одного із них, Лєстька, і посадили його в Кракові на столі Болеславовім, і став княжити Лєстько.

Після цього ж Лев захотів частини в землі Лядській — города на Вкраїні ³⁴⁸. Він поїхав до [хана татарського] Ногая, окаянного, проклятого, підмоги собі просячи в нього на Ляхів, і він дав йому поміч — окаянного Кончака, і Козія, і Кубатана ³⁴⁹.

І коли приспіла зима, вони тоді й рушили: Лев радо пішов із татарами і з сином своїм Юрієм, | а Мстислав [Данилович], і Володимир [Василькович], і син Мстиславів Данило ³⁵⁰ пішли через неволю татарську.

І так рушили вони всі до [города] Судомира. І, прийшовши до Судомира, пішли вони на ту сторону ріки Вісли і тут же перейшли ріку по льоду під самим городом: спершу перейшов Лев зі своїм полком і [з] сином своїм Юрієм, а після нього — Мстислав і син його Данило, а вже після них — татари. І тоді, перейшовши, стали вони довкола города. Але, стоявши трохи часу, вони не билися.

Після цього ж рушив Лев зі своїми полками, із силою великою, до [города] Кропивниці, з гордістю великою, маючи намір іти до Кракова. Володимир же був позаду, стоячи коло города зі своїм полком, і стали йому розповідати: «Осік ³⁵¹ у лісі повен людей і товару» ³⁵². Але не взяла його ніяка рать, тому що був він сильно укріплений, і Володимир одрядив до нього людей доблесних і з ними ж — [воєводу] Кафілата Селезенця ³⁵³. Але коли прийшли вони до осіка, то билися з ними ляхи кріпко, заледве вони змогли їх узяти з великим потом, і забрали в ньому безліч людей і товару.

Як ото ми попереду писали про Льва, коли він ішов полками своїми і стали вони розходитися пустошити, [то] бог учинив над ним волю свою, бо вбили ляхи із війська його багатьох бояр, і слуг добрих, і татар частину вбили. І так вернувся Лев назад із великим безчестям.

У рік 6789 [1281]. А в одплату за се рушив Лєстько [Чорний] на Льва і взяв у нього город Переворєськ. і порубав він у ньому людей усіх, од малого і до великого, а город запалив і пішов назад до себе.

А потім вложив диявол ненависть у серце обох Сомовитовичів, у Когідрата і в Болєслава, і стали вони ворогувати межі собою і воюватися. Кондрат же жив із братом своїм, з Володимиром [Васильковичем], заодно, а Болєслав жив із Лєстьком і з братом його Володиславом заодно.

Отож Болєслав, зібравши рать свою і взявши поміч собі у Володислава [Локетка], рушив на брата на свого на Кондрата до города до Єздова. А тому, що Кондра)га не було тоді в городі, то вони, отож, пішовши приступом, узяти город.

Закон же в ляхів був такий: челяді не брати, ні бити, а оббирали вони. Так що коли город [було] взято, то набрали вони в ньому добра багато і людей облупили. І ятрівку свою [Ядвігу Болєслав] обібрав, княгиню Кондратову, і синовлицю ³⁵² свою [Анну] обібрав, і вчинив соромоту велику братові своєму Кондратові.

Після цього ж Кондрат послав посла свого до брата свого Володимира, жаліючись йому про свою соромоту. І Володимир, пожалкувавши і розплакавшись, сказав послу брата свого: «Брате, — скажи, — бог нехай буде месником за твою соромоту. А я тут готов тобі на поміч».

І став він споряджати рать на Болєслава, і до синівця свого Юрія [Львовича посла] послав, підмоги

прохаючи. Але синовець йому так сказав: «Стрию мій! Я радо б і сам із тобою пішов, та ніколи і мені. Іду я, господине, до Суздаля женитися. Але із собою я візьму небагато людей, так що всі мої люди і бояри — богу на руки і тобі. І коли тобі буде вгодно, тоді з ними піди».

Володимир тоді, спорядивши рать, пішов до Берестія. Тут він і зібрався. І холмляни прийшли до нього, — а воєвода був із ними Тюйма. І рушив Володимир до [города] Мельника із безліччю воїв. Із Мельника ж одрядив Володимир із ними воєводу Василька [Романовича]³⁵⁵, князя слонімського, і [воєводу] Желислава, і [воєводу] Дуная, а з Юрієвою раттю був воєвода Тюйма. І так рушили вони в Ляхи, а Володимир, одрядивши рать, поїхав до Берестія.

Тим часом попереду, перед раттю, послав він був посла до брата свого Кондрата, — бо в нього були бояри невірні, і щоб не дали вони вісті Болеславу, — і посол Володимирів, приїхавши до Кондрата, став йому говорити при всіх його боярах: «Так тобі мовить брат твій Володимир: «Радо б я поміг тобі за твою соромоту, та не можна мені, вчинили між нас замішання татари». А після цього посол, узявши князя за руку, стиснув йому руку. І князь, зрозумівши, вийшов із ним³⁵⁶ звідти, і той став йому повідати: «Брат тобі так мовить: «Споряджайся сам і човни³⁵⁷ споряди, щоб перевезтися через Віслу. Рать буде в тебе завтра». | І Кондрат був сильно радий, і повелів він спішно спорядити човни, [і] сам спорядився.

Коли ж прийшла рать, вони перевезлися і стали споряджати полки. А, спорядившись, рушили так: Василько ото пішов своїм полком, а Желислав — своїм полком, а Дунай — своїм полком, Кондрат же князь із ляхами — своїм полком, а Тюйма — своїм полком. І так вони йшли з великим завзяттям, бадьоро.

А коли ж дійшли вони³⁵⁸ [до] города Сохачева, то радилися [воєводи] про взяття його, щоби [полки] в землю [Лядську] глибоко не входили. Але заборонив їм [це] Кондрат-князь, ведучи їх до Гостинога, бо то було улюблене місто Болеславове.

І прийшли полки до города [Гостинога], і стали довкола города, як бори великі, і почали вони готуватися до взяття города. А князь Кондрат, їздячи [перед воями], став мовити: «Браття мої милії! Руси! Вдарте одностайно!» І тоді пішли вони під заборолу, а другі полки стояли недвижно, стережучи несподіваного наїзду од ляхів [Болеславових]. Коли ж прийшли вони під заборолу, [то] ляхи пускали на них каміння, як град сильний, але стріли ратників не давали їм навіть виникнути із-за заборол. І стали вони колоти одні одних списами, і многі поранені були на городських стінах — то списами, то стрілами. І стали мертві падати із заборол, як ті снопи.

І тоді взяли вони город, і набрали в нім добра багато і здобичі незчисленне множество, а пороки ³⁵⁸ порубали і город спалили. І так вернулися вони до себе з побідою і честю великою.

Кондрат же князь поїхав у свій город [Єздов], узявши на себе вінець побідний і скинувши з себе соромоту свою [з] поміччю брата свого Володимира. А Василько [Романович], князь [слонімський], пішов до Берестія з безлічню здобичі і послав поперед себе вість володареві своєму князю Володимирі.

Володимир тим часом сильно журився, тому що довго не було вісті од війська його. А після цього прийшла йому вість од війська його, що всі живі-здорові ідуть, з честю великою. І Володимир ївильно був рад, що дружина його вся ціла, а од сорому брата свого Кондрата він ізбавив. Тільки ото двоє було вбитих із війська його, не під городом, а в погоні, і один був пруссин родом, а другий був двірський його, слугалюбимий, син боярський, Михайлович, на ім'я Рах. Про вбивство ж їх обох таке скажемо.

Коли війська йшли мимо Сохачева-города, то в сей час виїхав був князь Болеслав із города, підстерігаючи, аби де вдарити [на противника] в розвідці. Володимир же князь наказав був своїм воєводам, Василькові, і Желиславу, і Дунаєві, так: не розпускати раті пустошити, а піти всім до города. Але ці, чоловіка з тридцять, і [воєвода] Блус Юр'єв із ними, утаївшись од війська, поїхали на село і, перейнявши дорогу од села, тому що челядь утікала до лісу, поїхали вслід за ними. І в той час ударив на них Болеслав з ляхами.

І дружина їх обох, [пруссина і Раха], не видержавши, кинулася навікача вся з Блусом. А ці два не побігли, Рах із пруссином, а вчинили діло, достойне пам'яті, і стали битися мужньо: пруссин з'їхався з Болеславом-князем і тут був убитий багатьма [ляхами], а Рах убив боярина знатного Болеславового, але тут і сам прийняв подібний ³⁶⁰ кінець. Так померли сі оба, мужні серцем, zostавивши по собі славу будущему віку.

Після цього ж Володимир поїхав із Берестія до [города] Володимира.

У рік 6790 [1282]. А пізніш, коли йшов ³⁶¹ окаянный і нечестивий [хан] Ногай і [хан] Телебуга з ним на Угри силою великою, у незчисленному множеств}, то повеліли вони з собою піти і руським князям — Льву, Мстиславові, Володимирі, Юрію Львовичу. Але Володимир шкутильгав тоді на ногу, і тому він не пішов, — бо була рана тяжка на ньому, — а послав рать свою з Юрієм, синівцем своїм. Тоді бо були князі руські у волі татарській і, отож, пішли вони всі. І тільки один Володимир лишився, тому що був кульгавий.

Болеслав же [Сомовитович] іще гордився своїм недоумством. Вибравши пору таку [і] прийшовши із

двомастами [воїв], пустошив і він довкола [города] Щекарева і взяв десять сіл. А тоді | ішов назад із великою гордістю — він бо удавав, ніби всю землю [Руську] взяв.

А після цього Лев, увійшовши в Угорську землю, одпущений був. І приїхав він додому, і пожалкував над тим, що сталося, тому що Болеслав пустошив його землю. І послав він [посла] до брата свого Володимира, кажучи йому так: «Брате! Складемо із себе сором сей. Пошли підніми литву на Болеслава».

Володимир тоді послав [воєводу] Дуная піднімати литву, і литва обіцялася йому так учинити, кажучи: «Володимире, княже добрий, справедливий! Ми можем за тебе голови свої зложити. Коли тобі вгодно, ми осе єсмо готові».

Лев, отож, і Володимир спорядили удвох свою рать і рушили. А коли прийшли вони до Берестія, [то] дожидали литви. Але литва не приспіла вчасно, і Лев та Володимир самі не пішли, а послали воєвод: Лев послав зі своєю раттю Тюйму, і Василька, белжанина, і Рябця, а Володимир послав зі своєю раттю Василька [Романовича], князя [слонімського], і Желислава, і [Борка] Олов'янця, і Вишту. І, отож, рушили вони на Болеслава, і стали пустошити довкола Вишгорода, і захопили челяді незчисленне множество, і скоту, і коней.

А після цього прийшла литва до Берестія, і стали вони мовити князю Володимирові: «Ти нас підняв, так поведи нас куди. А ми ось готові, на те ми єсмо прийшли». Князь тоді став думати собі, аби куди їх повести, бо його рать пішла була вже далеко на Болеслава, а вже ріки розливаються. І спом'янув Володимир, що раніш перед цим Лестько [Чорний], пославши люблінців, узяв був у нього село на Україніці, за назвою Воїнь. І допоминався од нього Володимир про те багато, щоб вернув він йому челядь, але він не вернув йому челяді його. За це й послав він на нього литву, і пустошили вони довкола Любліна, і захопили челяді безліч, і, набравши здобичі, пішли тоді назад із честю.

А після цього прийшла рать Львова і Володимирова з честю великою, узявши здобичі многе-множество. І тоді розійшлися вони кожен до себе. І

У вище ж згадані роки, коли Лестько взяв Перевореськ, город Львів, ляхи пустошили також коло Берестія по [ріці] Кросні, і взяли десять сіл, і пішли назад. Берестяни тоді зібралися і гнали вслід за ними, хоча ляхів було двісті, а берестян сімдесят, бо був у них воєвода Тит, що всюди славився мужністю — на ратях і на ловах. І, отож, догнавши їх, билися вони з ними, і за божою милістю побідили берестяни ляхів, і вбили їх вісімдесят, а інших захопили, а здобич їхню вернули назад. І тоді прийшли вони в Берестій із честю, славлячи бога і пречистую його матір в усі віки. Та ми після цього до попереднього повернемось.

Коли йшов окаянний і нечестивий Ногай і Телебуга з ним, пустошивши землю Угорську, [то] Ногай пішов на [город] Брашев, а Телебуга пішов уперек [через] Гору ³⁶², яку [можна] було перейти за три дні. А ходив він тридцять днів, блудячи в горах, бо водив його гнів божий. І настав у них голод великий, і почали люди [коней] їсти, а потім стали й самі умирати, і померло їх незчисленне множество. Самовидці ж так казали: померлих було сто тисяч. А окаянний і нечестивий Телебуга вийшов пішки, зі своєю жоною, [та] з одною кобилою, осоромлений богом.

А Болеслав-князь і пізніше був усе ще сповнений свого недоумства, і не переставав він зло творити Володимирові-князю і Юрієві. Тому Володимир і Юрій почали удвох рать свою споряджати на Болеслава, а Володимир, пославши [своїх мужів], і литву підняв. І тоді рушили вони всі, і Юрій-князь із ними теж пішов на Болеслава. Але коли були вони в [городі] Мельниці, то прислав до нього, [Юрія], отець його Лев [посла], кажучи йому так: «Сину мій Юрію! Не ходи сам із литвою. Убив я князя їх Войшелка. Іще захочуть вони помсту вчинити». І Юрій не пішов, згідно з отчим словом, а послав рать свою. І тоді, пішовши, узяли вони Сохачев-город, і набрали і в ньому добра багато й челяді, а решту ³⁶³ порубали. І так | набрали вони здобичі і пішли до себе.

У рік 6791 [1283]. А пізніше ж захотів піти окаянний і нечестивий Телебуга ³⁶⁴ на Ляхів. І зібрав він силу велику, — бо забув він про кару божу, що збулась над ним в Уграх і про що ми поперед усього сказали ³⁶⁵, — і прийшов до Ногая. Та була межи ними обома неприязнь велика, і Телебуга послав [послів] до задніпровських князів і до волинських, — до Льва, і до Мстислава, і до Володимира, — велячи їм піти з собою на війну; тоді ж були всі князі в неволі татарській. І так рушив Телебуга на Ляхів, зібравши силу велику.

І коли прийшов він до [ріки] Горині, то зустрів його Мстислав з питтям і з дарами. І пішов він звідтіля мимо Крем'янця до Перемиля. Тут його зустрів Володимир-князь із питтям і з дарами на [ріці] Липі. А після цього догнав його Лев-князь коло [села] Бужковичів і з питтям, і з дарами. А коли ж прийшли вони на бужківське поле, то тут оглянули свої полки, і князі думали, що їх переб'ють, а городи візьмуть. Але звідти пішли вони до [города] Володимира і стали на [селі] Житані, а Телебуга поїхав оглядати город Володимир; інші ж говорять, що ніби він і в городі був, та це невідомо.

У неділю ж, після Микулиного дня ³⁶⁶ на другий день, минули вони город. Бог ізбавив [од них] своєю волею, і не взяли вони города, але насильство велике чинили в городі і пограбували добра незчисленне множество і коней. І тоді нечестивий Телебуга пішов у Ляхи.

Але zostалися другі татари коло Володимира годувати охлялих коней, і ці зробили пустою землею Володимирську. Не давали бо вони навіть із города вийти за покормом, а якщо хто виїхав, — [то] тих побили, а других захопили, а інших обдирали і коней однімали. І в городі померло в облозі, за гнівом божим, незчисленне множество.

А коли Телебуга ішов у Ляхи, то з ним ішли всі князі через неволю татарську: Лев-князь із сином своїм Юрієм [і] з своєю раттю, а Мстислав зі своєю раттю, а Володимир зі своєю раттю. І, ото ж, рушили вони до [города] Завихвоста, і прийшли до ріки до Вісли. Але ріка не стала була, і не могли вони її перейти, і пішли вони в верх її до [города] Судомира, і перейшли Сянріку по льоду. Тут же, на Сяні, Володимир вернувся од них назад, а Віслу вони перейшли по льоду вище від Судомира. І пішли вони приступом до города з усіх сторін, але не досягли нічого. І стали вони спустошити землю Лядську, і перебували в ній десять днів.

Телебуга тим часом хотів іти до Кракова, але, не дійшовши до нього, вернувся у [городі] Торжку, бо вість прийшла йому, що Ногай попередив його до Кракова прийти. І через це постала межи ними обома ще більша неприязнь, і тоді, не зустрівшись із Ногаєм, він пішов назад на Львову землю, на город на Львів.

І стояли вони на Львовій землі дві неділі, кормлячись [і] не розоряючи, але не давали вони навіть із города вийти за покормом. Хто ж виїхав із города, — [то] тих вони побивали, а других захопили, а інших, обдерши, пускали нагих, і тії од морозу померли, тому що була зима люта вельми. І зробили вони пустою землею всю.

Се ж навів [їх] на нас бог за гріхи наші, караючи нас, щоби покаялися ми за лихі свої і беззаконні діла. А іще ж і накінець нашле він на нас гнів свій.

І померло в городах в облозі незчисленне множество, а інші померли в селах, вийшовши з городів, після того, як пішли нечестиві агаряни. Та ми до попереднього повернемось,

Ногай же окаянний не пішов із Телебугою у Ляхи одною дорогою, тому що була межи ними обома неприязнь велика, а пішов своєю дорогою на Перемишль. Та коли він прийшов до города Кракова, то, не досягнувши біля нього нічого, так само, як і Телебуга коло Судомира, спустошив він землю Лядську. А з Телебугою він не зустрічався, тому що боялися вони обидва, той — сього, а сей — того. І тоді пішли вони назад у свої вежі: Телебуга пішов своєю дорогою назад, а Ногай — своєю дорогою.

Тої ж зими і в Ляхах був мор великий: померло їх незчисленне множество.

А коли одійшли Телебуга і Ногай, Лев-князь перелічив, скільки погибло в його землі людей, — що захоплено, побито, а що їх за божою волею померло: дванадцять з половиною тисяч.

У рік 6792 [1284]. Тої ж зими у Юрія-князя у Львовича помер син, на ім'я Михайло ³⁶⁷, який був малим. І плакали по ньому всі люди, і, опрятавши тіло його, положили його в церкві святої Богородиці в Холмі, що її спорудив був прадід його, великий князь Данило-король ³⁶⁸, син Романів.

Тої ж зими не тільки в одній Русі був гнів божий — мор, але і в Ляхах. Тої ж зими і в Татарах .вимерло все — коні, і скот, і вівці. Все вимерло, не залишилося нічого.

У рік 6793 [1285]. Тої ж зими, як настав [початок] року ³⁶⁹, почали розповідати, що в Німцях, вийшовши [з берегів], море потопило землю, за гнівом божим. Більше шістдесят тисяч ³⁷⁰ душ потонуло, а церков кам'яних — сто і одинадцять, окрім дерев'яних.

Того ж року Лєстько Казимирович, пославши військо своє, пустошив [землю] князя Кондрата Сомовитовича. І князь Кондрат, зібравши дружину свою, гнав услід за ними і бився з ними. І переміг він їх із божою поміччю, і багатьох побив із війська Лєстькового бояр і простих людей, і воеводу його вбив серадзького, Матія, а здобич, яку вони в нього взяли, одібрав назад. І тоді вернувся він до себе з честю великою, воздаючи хвалу і славу в трійці отцю і сину і святому духу і нині [і] в усі віки агіос ³⁷¹.

У рік 6794 [1286]. Того ж року ходила литва вся і жемоїть уся на німців до Риги. Але тим була вість [про це], і збіглися вони в городи. Вони ж, [литва і жемоїть], прийшовши до города г не досягнувши коло нього нічого, звідтіля ж рушили на Лєтьголу. І, доходявши [до] города Медвежої Голови, але не досягнувши коло нього нічого, вернулися вони тоді до себе, добувши мало здобичі.

Коли ж почули се торунські німці, що жемоїть уся пішла на Ригу, то рушили німці на Жемоїть, помагаючи своїм німцям, і захопили їх незчисленне множество, а інших побили, і тоді прийшли до себе із безліччю здобичі.

Того ж року преставився великий І князь Лєстько Казимирович краківський. Єпископ же [Фулко], і ігумени, і попи, і диякони, опрятавши тіло його і співавши належні співи, положили тоді тіло його в Кракові-городі у церкві святої Трійці. І плакали по ньому всі люди, бояри і прості, плачем великим.

У рік 6795 [1287]. А коли настала зима, [то] послав бог на нас меч свій, який служить гніву його за умноження гріхів наших.

Коли ото йшов [хан] Телебуга і [хан] Алгуй із ним великою силою, то з ними [йшли] руські князі, — Лев, і Мстислав, і Володимир, і Юрій Львович, і інші князі многі, —

бо тоді були всі князі руські у волі татарській, покорені гнівом божим.

І так рушили вони всі вкупі ³⁷², хоча Володимир-князь був слабий, тому що послана була на нього богом недуга незцілима. І коли вони йшли в Ляхи і дійшли до ріки, що зветься Сяном, то Володимир-князь, занепокоївшись неміччю тіла свого, став слати [послів] до брата свого Мстислава, так кажучи: «Брате! Ти бачиш мою неміч, що я знемагаю, а дітей у мене нема. Тож даю я тобі, брату своєму, землю свою всю і городи по своїм животті. І се даю я тобі при цесарях ³⁷³ і при його ³⁷⁴ рядцях».

Мстислав тоді вдарив чолом перед братом своїм Володимиром, і послав Володимир [послів] до брата до Льва і до синівця до Юрія з такими словами: «Осе я вам обом обявляю: дав я єсмь брату своєму Мстиславу землю свою і городи». Лев же сказав Володимирі: «Так і гаразд, що ти еси дав. Хіба мені домагатися од нього по твоїм животті? Адже всі ми ходимо під богом. Аби мені дав бог зі своїм змогти справитися в сей час».

А після цього послав Мстислав [послів] до брата свого до Льва і до синівця свого [Юрія], так кажучи: «Осе ж, брате мій, Володимир дав мені землю свою всю і городи. Ачей, захочеш ти чого домагатися по животті брата могого і свогого, — то ось тобі цесарі. Ось цесар, а ось я. Мов зо мною: чого ти захочеш?» Лев, однак, не сказав на це слово анічого.

Після цього ж пішов Телебуга в Ляхи, і Аглуй із ним, [і] всі князі. А Володимира вернули назад, бо жалісно було глядіти на нього, бачачи його в болісті. |

І приїхав він у Володимир, і раді були всі люди, бачачи свого володаря, який приїхав благополучно. І, перебувши кілька днів у Володимирі, став він мовити княгині своїй [Ользі] і боярам: «Хотів би я доїхати до Любомля, бо досадила мені погань ся ³⁷⁵, а я чоловік єсмь недужий. Я з ними не можу навіть говорити, бо пройняли вони мені уже до печінок. А осе замість мене — єпископ-таки Марко».

І поїхав він до Любомля з княгинею і зі слугами своїми двірськими. Із Любомля поїхав він до Берестія і, перебувши у Бересті два дні, поїхав до Каменця. Тут же, в Каменці, і лежав він у болісті своїй, і сказав княгині своїй і слугам: «Як тільки піде мимо погань ся із землі, то й поїдемо до Любомля».

А коли минуло декілька днів, [то] приїхали слуги його до нього в Каменець, які ото були з татарами на війні в Ляхах, і Володимир став розпитувати їх про Телебугу: «Чи вже він пішов із землі Лядської?» І вони сказали: «Пішов». — «А брат мій Лев, і Мстислав, і синовець мій чи здорові?» І вони сказали: «Господине! Живі всі і здорові, і бояри, і слуги». І Володимир за це воздав хвалу богові. А [про]

Мстислава вони розказали, що пішов він із Телебугою на Львів. Тоді ж вони розповіли: «Брат твій ³⁷⁶ оддає город Всеволож боярам і села роздає». І Володимир був сильно обурений на брата свого, і став він мовити: «Осе лежу я в болісті, а брат мій придав мені іще більшої болісті. Я іще живий єсмь, а він роздає городи мої і села мої. Міг би вже по моїм животті роздавати».

І послав Володимир посла свого з жалобою до брата свого Мстислава, кажучи: «Брате! Ти мене ані на війні ³⁷⁷ не взяв, ні списом мене не добув еси, ні із городів моїх не вибив мене єсь, раттю прийшовши на мене, — а так чиниш ти надо мною! Ти мені брат єсь, а другий мені брат — Лев, а синовець мені — Юрій. Я ж із вас трьох вибрав єсмь тебе одного і дав тобі єсмь землю свою всю і городи по своїм животті. А за мого ж життя не вмішуватися тобі ні в що. Бо се я учинив єсмь за гордість брата свого і синівця свого, — дав єсмь тобі землю свою».

Мстислав тоді сказав брату своєму [через посла]: «Господине, — скажи, — брате! Земля — божа і твоя, і городи твої, і я над ними не волен. Та я єсмь у твоїй волі, і дай мені бог мати тебе за отця собі і служити тобі зо всею правдою до кінця мого життя. Аби ти, господине, здоров був, бо більша мені надія на тебе, — скажи».

І приїхав до Володимира посол його в Каменець, передаючи мову Мстиславову, і Володимир до вподоби була мова та.

Після цього ж поїхав він із Каменця до [городка] Раю. І коли перебував він тут, то став мовити княгині своїй: «Хочу я послати по брата свого по Мстислава, щоби з ним я ряд учинив про землю, і про городи, і про тебе, княгине моя милая, Ольго, і про сю дитину, про Ізяславу, що любив я її, як дочку свою рідную. Бог бо не дав мені своїх родити за мої гріхи, але ся мені була як од своєї княгині народжена, бо я взяв єсмь її од матері її в пелюшках і вигодував».

І послав він до брата [Мстислава] єпископа свого володимирського Євсигнія, а з ним [боярина] Борка-таки Олов'янця ³⁷⁸, з такими словами, кажучи йому: «Брате! Приїдь до мене. Хочу я з тобою ряд учинити про все».

Мстислав, отож, приїхав до нього в Рай зі своїми боярами і зі слугами, і з ними — єпископ володимирський і Борко Олов'янець ³⁷⁹. І став Мстислав на подвір'ї, і сказали Володимир слуги його ³⁸⁰: «Брат твій приїхав». Той же лежав у болісті своїй, [та], почувши про братів приїзд, встав, і сів, і послав по брата. Він тоді прийшов до нього і поклонився йому, і Володимир став розпитувати його про Телебугу, як воно діялося в Ляхах і куди він пішов із Ляхів. Він же розказав йому все по порядку, що було, і про багато інших речей говорив із ним.

Мстислав тоді пішов на подвір'я, а Володимир послав до нього єпископа свого з Борком із Олов'янцем ³⁷⁶, так кажучи: «Брате мій! На те ж я тебе, — скажи, — призвав єсмь, [що] хочу з тобою ряд учинити про землю, і про городи, і про княгиню свою, і про сю дитину. Хочу я також грамоти писати».

Мстислав же сказав єпископу брата свого: «Господине, — скажи, — брате мій! Я сього чи хотів, щоб Мені домагатися твоєї землі по твоїм животті? Сього ні на серці моїм не було. Адже ти [се] мені сказав єси був, коли ми в Ляхах єсмо були з Телебугою і з Алгуєм. І брат мій Лев тута ж [був], і синовець мій Юрій. Ти ж, господине мій і брате мій, прислав до мене, так кажучи: «Мстиславе, я даю тобі землю свою всю і городи по своїм животті». Мстислав сказав також єпископу брата свого: «Господине, — скажи, — брате! ³⁸⁰

Як богові вгодно і тобі, що хочеш ти грамоти писати, — то воля божа і твоя».

А коли єпископ прийшов од Мстислава, передаючи мову братову, то Володимир повелів писцю своєму Федорцю писать грамоти.

Князя Володимира заповіт ³⁸¹

«Во ім'я отця і сина і святого духа. Молитвами святої богородиці і приснодіви Марії і святих ангелів. Се я, князь Володимир, син Васильків, онук Романів, даю землю свою всю і городи по своїм животті брату своєму Мстиславу і стольний свій город Володимир. А другу грамоту написав я брату своєму, таку саму. Хочу я також іще й княгині своїй писати грамоту, таку саму».

«Во ім'я отця і сина і святого духа. Молитвами святої богородиці і приснодіви Марії і святих ангелів. Се я, князь Володимир, син Васильків, онук Романів, пишу грамоту. Дав єсмь я княгині своїй по своїм животті город свій Кобринь із людьми і з даниною; як при мені вони давали, так і по мені нехай дають княгині моїй. А що я дав єсмь їй і село своє Городло ³⁸² із митом, то люди як ото на мене робили ³⁸³, так і на княгиню мою [нехай роблять] по моїм животті. Якщо буде [треба] князю город ставити, то вони [нехай ідуть робити] до города, а побори і подать татарську [нехай дають] князю ³⁸⁴. А [село] Садове і Сомино я також дав єсмь княгині своїй і монастир свій [святих] Апостолів, який спорудив я своєю силою. А село Березовичі я купив єсмь у Юрійовича у Давидовича у Федірка ³⁸⁵ і дав єсмь за нього п'ятдесят гривень кун і п'ять ліктів шарлату та броні дощаті ³⁸⁶, і теє село я дав єсмь теж [монастиреві святих] Апостолів. А княгиня моя по моїм животті якщо захоче в черниці піти — [нехай] піде, [а] якщо не захоче іти — то як їй угодно. Мені іє не встати, аби подивитися, що хто чинитиме по моїм животті».

А після цього послав Володимир до брата [єпископа свого], так кажучи: «Брате мій, Мстиславе! Цілуй мені хреста на тім, що ти гго моїм животті не одбереш од княгині моєї нічого, що я єсмь їй дав, і од сеї дитини, од Ізяслави-таки, [що] не оддаси ти її неволею ні за кого ж, а куди буде княгині моїй вгодно, то туди її оддати».

Мстислав тоді сказав [єпископові]: «Господине, — скажи, — брате! Не дай мені бог того, щоби мені одібрати що по твоїм животті у твоєї княгині і в сеї дитини, а дай мені бог мати свою ятрівку за достойну матір собі і шанувати. А про се дитя, коли ти так говориш, [то] аби її бог до того привів. Дай мені її бог оддати, як дочку свою рідную». І на тім він хреста цілував. Діялося ж се Феодорової неділі ³⁸⁷.

Урядившись ж з братом, [Мстислав] поїхав до [города] Володимира. А приїхавши у Володимир, поїхав він у єпископію до [церкви] святої Богородиці і скликав бояр володимирських брата свого, і міщан руських, і німців, і повелів передо всіма читати грамоту братову про оддання [йому] землі, і всіх городів, і стольного города Володимира. І слухали всі, од малого і до великого. Єпископ же володимирський Євсигній навіть благословив Мстислава хрестом воздвижальним ³⁸⁸ на княжіння володимирське, бо хотів він уже княжити у Володимирі. Але брат йому не дав, так кажучи: «Міг би ти вже по моїм животті княжити». І Мстислав, перебувши декілька днів у Володимирі, поїхав у свої городи, в Луцьк, і в Дубен, і в інші городи, що про них я не написав ³⁸⁹.

Володимир же приїхав із Раю в Любомль. Тут же він і лежав усю зиму в болісті своїй, розсилаючи слуги свої на лови, бо й сам він був ловець добрий і хоробрий: ніколи ото до вепра і ні до ведмедя не ждав він слуг своїх, аби йому помогли, а скоро сам убивав усякого звіра. Тим-то й прославився він був в усій землі, що дав був йому бог щастя не тільки лиш на одних ловах, але й в усьому за його добро і справедливість. Та ми до попереднього повернемося.

Коли ж настало літо, то почув Кондрат-князь Сомовитович, брат Володимирів ³⁹⁰, що дав [Володимир] землю свою всю і городи Мстиславу ³⁹², [і] прислав він до Володимира посла свого, кажучи так: «Господине, брате мій! Ти ж мені був замість отця! Як держав ти мене єси під своєю рукою своєю милістю! Завдяки тобі, господине, я княжив єсмь, і городи свої держав, і од братів своїх одділився єсмь, і грозен був. А нині, господине, почув³⁹³ єсмь я, що дав ти єси землю свою всю і городи брату своєму Мстиславу. Тож надіюсь я на бога і на тебе, аби ти, господин мій, послав свого посла з моїм послом до брата свого Мстислава, щоб мене, господине, за твоєю милістю прийняв брат твій під свою руку і стояв би за мене у моїй обиді [так], як ти, господин мій, стояв за мною у моїй обиді».

Володимир тоді послав [посла] до брата свого до Мстислава, так кажучи: «Брате мій! Ти сам відасеш, як дбав я за брата свого Кондрата. І шанував я, і обдаровував, а в обиді його я стояв єсмь за нього [так], як і за себе. Аби ти так само задля мене прийняв його з приязню під свою руку і стояв за нього в його лиху». І Мстислав обіцявся Володимирі, так кажучи: «Брате мій! Радо я задля тебе приймаю [його] з приязню під свою руку. А в обиді його дай мені бог голову свою зложити за нього».

І після цього прислав Мстислав [посла] до Володимира, кажучи йому: «Хотів би я зустрітися з Кондратом. Та покладаюсь я на бога і на тебе, як ти мені повелиш». І Володимир сказав: «Зустрінься з ним». Мстислав тоді послав посла свого до Кондрата, кажучи: «Хочу я зустрітися з тобою. Приїдь до мене». І приїхав посол Мстиславів до Кондрата, передаючи мову Мстиславову і Володимирову, і зрадів він цьому.

Після цього поїхав Кондрат до Мстислава і приїхав у Берестій, а потім приїхав у Любомль. [І] сказали Володимирі слуги його, мовлячи: «Брат твій, господине, приїхав, Кондрат». Він тоді велів йому прийти до себе. І Кондрат прийшов до Володимира, де ото лежав він у болісті своїй, тяжко страждаючи, і, ввійшовши, поклонився йому, і плакав сильно, бачачи болість його і упадок тіла його гарного.

Поговоривши ж із братом про багато речей, що про них ми попереду писали, пішов він на подвір'я, а Володимир прислав коня йому свого доброго. І, пообідавши, поїхав він до [города] Володимира, а з Володимира поїхав до Луцька.

500 Коли ж прибув він до Луцька, то Мстислав перебував не тут, а поблизу города, в одному місці, за назвою Гай. Місце ж те гарне було на вигляд і забудоване різними хорами, і церква була в нім пречудова, що красою сіяла, — тим-то вгодно було князеві перебувати в ньому.

І поїхав Кондрат із Луцька в Гай. Мстислав же зустрів його з боярами своїми і зі слугами і прийняв його з честю і з приязню під свою руку, згідно з братовим словом, з Володимировим, так кажучи: «Як за тебе дбав брат мій, і шанував, і обдаровував, то мені дай бог так само дбати за тебе, і шанувати, і обдаровувати, і стояти за тебе у твоїй обиді».

І після цього стали вони веселитися. І Мстислав, обдарувавши Кондрата кіньми гарними і в сідлах у чудових, і одежами дорогими, і інші дари многі давши йому, одпустив тоді [його] з честю.

А по від'їзді Кондратовім із Любомля примчав [сюди] Яртак лях із Любліна. І сказали Володимирові: «Яртак приїхав». Та не велів він йому перед себе [прийти], а сказав княгині своїй [Ользі]: «Іди ³⁹⁴ розпитай його, з чим він приїхав?» Княгиня тоді послала посла по нього. І він прийшов

уборзі, і стала вона питати його: «Князь тобі мовить: «З чим ти єсь приїхав? Розкажи». Він же став розповідати: «Князь Лєстько мертвий, — і Володимир, зжалившись, розплакався за ним ³⁹⁵, — а прислали мене люблінці. Вони хотять князя Кондрата. Княжити у Кракові. Тож найборжій я хочу знайти Кондрата, де він буде». І княгиня, увійшовши [до князя], повідала мову Яртакову, а Володимир звелів дати під нього коня, бо його коні пристапи були.

І погнав він уборзі, і знайшов його, [Кондрата], у Володимирі, і став мовити Кондратові: «Князь Лєстько мертвий. А прислали мене люблінці. Поїдь княжити до нас, до Кракова».

Кондрат, отож, возвеселився серцем і возрадувався душею за княжіння краківське. І поїхав він уборзі, і приїхав у Любомль: хотів бо він поговорити з братом [Володимиром] про це, аби він йому якось порадив. Але Володимир не велів йому до себе прийти, а сказав княгині своїй: «Іди ж поговори з ним та одряди його. Нехай їде звідси, бо в мене йому нічого робити». Княгиня ж, [поговоривши з Кондратом і] ввійшовши [до князя], повідала мову Кондратову: «Брат тобі, господине, мовить: «Пошли зо мною [свого Дуная. Щоб була мені честь». І поїхав він уборзі до Любліна.

Та коли приїхав він до Любліна, то заперли ляхи город, а Кондрата не пустили до себе. І став Кондрат на горі у монахів, і послав [послів] до городян, так кажучи: «Нашо ви мене есте привели, а нині город есте передо мною заперли?» І городяни сказали: «Ми тебе не привели і не слали по тебе. А голова нам — Краків. Там же і воєводи наші, і бояри великі. Якщо ти княжитимеш у Кракові, то ми готові, твої».

А після цього сказали Кондратові [слуги його]: «Рать їде до города». Вони бо думали, що [то] рать литовська, і пополошилися. І вбіг Кондрат у башту до монахів з боярами своїми і слугами, і Дунай, [воєвода] Володимирів, із ними. Та коли військо прийшло до города, вони впізнали, що [це] руська рать.

Кондрат тоді запитав ратників: «Хто єсть воєвода в сій раті?» І вони сказали: «Князь Юрій Львович». Він бо хотів собі Любліна і землі Люблінської.

І приїхав Юрій до города, але городяни не оддали йому города і споряджалися сильно на бій. Юрій тоді збагнув обман їх. Вони тим часом говорили: «Княже! Хвацько ти їздиш, [а] рать із тобою мала. Приїде ляхів багато — сором тобі буде великий».

І Юрій, почувши ці слова од них, розпустив дружину свою пустошити. І взяли вони здобичі багато, а хліба попалили і села. І не зосталося [нічого] навіть у лісах, а все спалено було воями. І тоді вернувся він до себе із množestvom здобичі — і челяді, і скоту, і коней.

А Кондрат поїхав до себе, діставши собі сорому великого. Ліпше б йому було не жити.

А після цього смута була велика в землі Лядській.

У рік 6796 [1288]. Коли ж. після цього минуло декілька днів, [то] прислав Юрій Львович посла свого до стрія свого князя Володимира, кажучи йому: «Господине, стрію мій! Бог відає і ти, як я тобі служив єсмь зо всею правдою своєю. Я мав тебе єсмь за отця собі. Пожаліти б тобі мене за службу, бо нині, господине, отець мій прислав до мене. Однімає він у мене городи, що мені був дав, — Белз, і Червен, і Холм, — а велить мені бути в Дорогичині і в Мельниці. Тож б'ю я чолом і богові і тобі, стрієві своєму: дай мені, господине, Берестій, і то б мені разом було».

Володимир же сказав послу: «Синівче, — скажи, — не дам. Ти знаєш сам, що я не говорю двояко, ні лжею я ще не був. І бог [те] відає, і все піднебесся. Не можу я порушити ряду, котрий я докончав єсмь із братом своїм Мстиславом. Я дав єсмь йому землю свою всю і городи і грамоти єсмь написав». [І] з тими словами одрядив він посла синівця свого.

А після цього послав Володимир слугу свого доброго, вірного, на ім'я Рачшу, до брата свого Мстислава, так кажучи [служі]: «Скажи брату моєму: «Прислав, — скажи, — до мене синовець мій Юрій. Просить він у мене Берестія. Але я йому не дав ні города, ні села. І ти, — скажи, — не давай нічого». І, взявши соломи в руку з постелі своєї, він сказав: «Хоч би я тобі, — скажи, — брате мій, осей віхоть соломи дав — і сього не давай по моїм животті нікому».

Рачша ж ізнайшов Мстислава в [городі] Стіжку і сказав йому річ братову. Мстислав тоді вдарив чолом за слова брата свого, кажучи: «Ти ж мені брат, ти ж мені отець мій, Данило-король, бо прийняв ти мене єси під свою руку. А що ти мені велиш, то я радо, господине, тебе слухаюсь». Рачшу ж, одаривши, він одпустив. І той, приїхавши, розказав усе по порядку Володимирові.

Прислав також потім Лев до Володимира єпископа свого перемишльського, на ім'я Мемнона. І слуги його, [Володимира], сказали йому: «Владика, господине, приїхав». Він же спитав: «Котрий владика?» І вони сказали: «Перемишльський. Приїхав од брата твого, одо Льва». І Володимир, який розумів, що було раніш і буде потім, нащо він приїхав, послав по нього.

Він, отож, увійшов до нього і поклонився йому до землі, кажучи: «Брат тобі кланяється». І велів [князь] йому сісти, і став він посольську мову правити: «Брат тобі, господине, мовить: «Стрий твій, Данило-король, а мій отець лежить у Холмі, у святій Богородиці, і сини його, брати мої і твої, Роман і Шварно, — і всіх кості тута лежать. А нині, брате, чуємо ми про твою неміч велику. Аби ти, брате мій, не

загасив свічі над гробом стрія свого і брата свого. Аби дав | ти город свій Берестій, то б твоя свіча була».

Але Володимир розумів мову наздогад і неясне слово. І, поговоривши з єпископом багато [реченнями] зі [Святих] книг, — тому що був він книжник великий і філософ, якого ото не було в усій землі і ні після нього не буде, — сказав він єпископу: «Брате, — скажи, — Львекняже! Чи ти без ума мене вважаєш, щоби не розумів я сеї хитрості? Чи мала тобі, — скажи, — своя земля, що Берестія ти хочеш? Адже сам ти держиш три княжіння — Галицьке, Перемишльське, Белзьке, — і тобі не досить! А осе пак, — скажи, — мій отець, а твій стрий лежить в єпископії, у святій Богородиці у Володимирі. А чи багато ти єсь над ним свіч поставив? Що, дав єсь ти котрий город, аби то свіча була? Якщо, — скажи, — ти просив еси живим, то вже пак мертвим просиш? Не дам. Не скажу — города, а навіть села не візьмеш у мене! Розумію я твою хитрість! Не дам!» І Володимир, одаривши владика, — тому що той не бував у нього ніколи, — одпустив його.

Князь же Володимир Василькович великий лежав у болісті своїй повних чотири роки. Про недугу його оце скажемо ³⁹⁶.

Почала йому гнити нижня губа. Першого року — мало, на другий і на третій — більше стала гнити. Але він іще ж не вельми був недужий, а ходив і їздив на коні, коли хотів.

І роздав він убогим майно своє все — золото, і срібло, і каміння дороге, і пояси золоті отця свого, і срібні, і своє, що після отця свого придбав був, — усе він роздав. І блюда великі срібні, і кубки золоті та срібні сам він перед своїми очима побив і перелив у гривні; і намиста великі золоті баби своєї [Анни] і матері своєї [Олени], — все перелив і розіслав милостиню по всій землі. І стада він роздав убогим людям — ів кого ото коней нема, і тим, у кого погинули вони в Телебужину війну.

«До³⁹⁷ сього ж хто розповість про многі твої нічні³⁹⁸ милостині і дивні ³⁹⁹ щедроти, що їх ти убогим чинив, і сиротам, і болящим, вдовицям, і нужденним? І всім ти чинив милість, і хто потребує милості.

Ти бо чув був слово господнє до Навуходоносорацаря: «Порада моя нехай буде вгодна тобі, гріхи твої ти милостинями очисти ⁴⁰⁰ і неправди твої — щедротами [для] нищих» ⁴⁰¹. Почувши його, ти, о достойниче, ділом звершив почуте: просящим — подаючи, нагих — одягаючи, спраглих і голодних — насищаючи, болящим — усяку підмогу посилаючи, боржників — викуповуючи, рабів — визволяючи ⁴⁰². Твої бо щедроти і милостині й нині в людях споминаються, а тим паче — перед богом і ангелами його. Через неї ж, вельми улюблену богом милостиню, ти й велике уповання маєш на нього, яко істинний раб Христов. Помагає

мені [Іаков], словами кажучи: «Милість хвалиться на суді», «милостиня мужа, як печать, із ним» ⁴⁰³. Та вірніш самого господа глагол: «Блаженні милостивії, бо вони помилені будуть» ⁴⁰⁴. А інше, ясніше і вірніше свідчення приведемо ми про тебе зі Святих Писань, проречене Іаковом-апостолом: «Той, хто одвернув грішника од неправедної путі його, — спасе душу од смерті ⁴⁰⁵ і покриє безліч гріхів» ⁴⁰⁶.

Ти ж і церков Христових багато поставив, і служителів його ввів [туди], подобниче великого Костянтина⁴⁰⁷, рівнорозумниче, рівнохристолубче, рівнопочеснику служителям його! Він зо святими отцями Нікейського собору закон людям установляв, а ти, з єпископами та ігуменами збираючись часто, з великим смиренням багато бесідував» ⁴⁰⁸ [словами] зі [Святих] книг про життя світу сього тлінного. Та ми до попереднього повернемось.

Коли ж кінчався четвертий рік і настала зима, то став він дужче слабувати — і одпадало йому все м'ясо з підборіддя, і зуби нижні вигнили всі, і щелепа підборіддя перегнила. Се ж був другий Іов ⁴⁰⁹.

І ввійшов він у церкву святого і великого мученика Христового Георгія [Побідоносця], хочаки взяти причастя у отця свого духовного, і ввійшов у олтар малий, де ото ієреї знімають ризи свої: тут бо був у нього звичай завше ставати.

І сів він на стільці, тому що не міг стояти од немочі, і, звівши руки до неба, молився зі сльозами, говорячи: «Владико, господи, боже мій! Поглянь ти на неміч мою і побач смирення моє, що проймають мене нині, — на тебе бо уповаючи, я терплю. І за все це дякую я тобі, господи боже: [коли] добра дістав | я од тебе в живот ті моїм, то лихого чи не можу терпіти? Як величі твоїй угоднo, — так воно й сталося, бо сминив ти єси душу мою і в царствії твоїм зробив мене причасником молитвами пречистої твоєї матері, пророків, і апостолів, ; мучеників, і всіх преподобних святих отців. А так як навіть ті, постраждавши і вгодивши тобі, випробувані були дияволом, мов золото в горнилі, то їх молитвами, господи, до вибраного твого стада, з правобічними вівцями, причисли мене» ⁴⁰⁹.

А коли прийшов він із церкви, то ліг, нікуди потім не виходячи, і став ще більше знемагати. І одпадало йому м'ясо все з підборіддя, і кість підборіддя перегнила була, і було видіти навіть гортань. І не брав він до уст по сім неділю ⁴¹⁰ нічого, крім одної води, і тої ж потроху.

А в четвер на ніч став він знемагати. І коли було в півні, то відчув у собі він, що дух слабіє перед виходом душі, і, глянувши на небо і воздавши хвалу богові, він говорив: «Безсмертний боже! Хвалю тебе за все. Цар бо ти єси всім один, воістину ти подаєш усякому створінню все багатство [своє] їм на радість. Сотворивши бо світ сей, ти дбаєш,

дожидаючи душ, яких ти послав, щоби тим, які добре життя прожили, воздати честь, яко бог, а тих, що не підкорилися твоїм заповідям, оддати суду. Вєсь бо суд праведний — од тебе, і життя безконечне — од тебе, ти благодаттю своєю милуєш усіх, що приходять до тебе».

І, скончавши молитву [та] звівши руки до неба, оддав він душу свою в руки божії і прилучився до отців своїх і дідів своїх, сповнивши спільний довг, од якого не втекти всякому рожденному ⁴¹¹.

А коли світала п'ятниця, то тоді преставився благовірний і христолубивий великий князь Володимир, син Васильків, онук Романів, княживши після отця двадцять літ. Преставився ж він у Любомлі-городі у рік 6797 [1289] ⁴¹², місяця грудня в десятий день, на святого отця Мина.

Княгиня ж його [Ольга] зі слугами двірськими обмила його, і обрили його оксамитом із мереживом, як ото достоїть цесарям, і положили його на сани, і повезли його до [города] Володимира. А городяни, од малого і до великого, — мужі, і жони, і діти, — з плачем великим провели свого володаря.

Коли ж привезли його у Володимир, в єпископію, до святої Богородиці, то поставили тоді його на саннях у церкві, тому що було пізно. Того ж вечора по всьому городу довідалися про смерть княжу.

А на другий день, як одспівали заутреню, прийшла княгиня його [Ольга], і сестра його Ольга, і княгиня Олена, черниця ⁴¹³.

З плачем великим прийшли вони, і весь город зійшовся, і бояри всі, старі і молодії, плакали над ним.

Єпископ же володимирський Євсигній, і всі ігумени, і Огапіт, печорський ігумен, і попи всього города, співавши над ним узвичаєні співи, провели його з благохвальними піснями і [з] кадилами запахущими і положили тіло його в отчій гробниці.

І плакали по ньому володимирці, споминаючи його добросердя до себе, а ще більше слуги його плакали над ним, сльозами обливаючи лице своє. І, останню службу одправивши йому, спрятавши тіло його, вложили його в гроб місяця грудня в одинадцятий день, в [день] пам'яті святого Даниїла Стовпника, у суботу.

Княгиня ж його безперестану плакала, стоячи перед гробом, сльози свої проливаючи, як воду, так голосячи [і] примовляючи: «Цесарю мій благий, кроткий, смиренний, справедливий! По правді наречено було тебе у хрещенні ім'ям Іван. Всею добродієністю подобен ти єсь йому. Багато обид зазнав ти од своїх родичів, [та] не бачила я тебе, господине мій, ніколи ж, щоб ти за їх зло яким злом воздавав, а, на бога покладаючи, ти все переносив» ⁴¹⁴.

Та найпаче плакали по ньому ліпші мужі володимирські, кажучи: «Добре б нам, господине, з тобою вмерти! Дав бо ти таку свободу, як ото й дід твій Роман. Він ізбавив був [нас] од усіх обид, а ти, господине, ревню наслідував був його і пішов по путі діда свого. А нині, господине, ми вже більше не зможемо тебе бачити, уже бо сонце наше зайшло для нас, і в обиді всі ми zostалися» ⁴¹⁵.

І плакало тоді над ним усе множество володимирців — мужі, і жони, і діти; німці, і сурожці, і новгородці; і жида ⁴¹⁶ плакали, немов і? при взятті Єрусалима, коли вели їх у полон вавілонський; і нищі, і вбогі, і чорноризці, і черниці: був бо милостив він до всіх убогих.

Сей же благовірний князь Володимир на зріст був високий, у плечах великий, з лиця гарний, волосся мав жовте кучеряве, бороду стриг, і руки мав гарні, і ноги. Голос же в нього був низький і нижня губа дебела. Говорив він ясно [словами] зі [Святих] книг, тому що був філософ великий. І ловець він [був] умілий і хоробрий. [Був] він кроткий, смиренний, незлобивий, справедливий, не загребущий, не лживий, злодійство ненавидів, а пиття не пив [хмільного] зроду. Приязнь же він мав до всіх, а особливо ж до братів своїх, у хресному ж цілуванні стояв він по всій правді істинній, нелицемерній, і страху божого сповнений. Особливо ж старався він про милостиню, [і] про монастирі подбав, ченців піддержуючи і всіх ігуменів з любов'ю приймаючи, і монастирі многі він спорудив.

На весь [бо] церковний чин і на церковників одкрив був йому бог серце і очі, і не затьмарював він ума свого п'янством, і кормителем він був ченцям, і черницям, і вбогим, і всякому стану він яко улюблений отець був. Особливо ж на милостиню він був милостив, слухаючись господа, який говорить: «Оскільки вчинили ви братії моїй меншій, то й мені вчинили» ⁴¹⁷, а також [як] Давид говорить: «Добрий муж милує і дає весь день, він за господом не спіткнеться».

Мужність і розум у ньому жили, правда й істина з ним у парі ходили, й іншого добродіяння в нім багато було. Гордості ж у ньому не було, — тому що мерзенна є гордість перед богом і людьми, — а завше смиряв він образ свій, сокрушався серцем, і зітхав із глибини душі, і сльози лив із очей, покаяння Давидове приймаючи, плачучи за гріхи свої, [бо] возлюбив він нетлінне паче тлінного і небесне — паче дочасного і царство' зо святыми у вседержителя бога — паче минушого сього царства земного ⁴¹⁸

⁴¹⁹ «І честі тебе господь сподобив бути причасником на небесах за твоє благочестя, що ти мав у житті своєму. Добрий свідок благочестя твого, о блаженниче ⁴²⁰, — святая церква святої богородиці в Марії, що її спорудив прадід твій на правовірній | основі і де також мужне твоє тіло лежить, ждучи труби архангелової⁴²¹.

Добрий дуже свідок — брат твій Мстислав ⁴²², що його зробив господь наступником по тобі у твоїм володінні, який не порушає твоїх порядків, а утверджує, не умаляє приношення твоєму благочестю, а ще більше додає, не занедбує, а здійснює, бо не скінчене тобою він довершує, як Соломон Давидове, бо храм божий, великий і святий, він своєю мудрістю спорудив ⁴²⁴ на святість і окрасу городу твоєму, бо всякою красою він його оздобив, золотом, і сріблом, і камінням дорогим, і начинням церковним, і та церква чудовна і славна в усіх окружних сторонах, і такої іншої не знайдеться в усій опівнічній землі, од сходу і до заходу.

І славний город твій Володимир ⁴²⁵ величчю, яко вінцем, оточений. [І] вручив ти людей твоїх і город святий і славний і скорій на поміч християнам святий Богородиці⁴²⁶, і те благословення, що його архангел [Гавриїл] дав богородиці, буде і городу сьому. До неї бо він сказав: «Радуйся, обрадувана, господь з тобою!» ⁴²⁷ І до города: «Радуйся, благовірний городе, господь з тобою!»

Встань із гробу твого, о преславна голово, встань! Отряси сон! Ти бо не вмер, а спиш до спільного всім⁴²⁸ воскресіння! Встань, ти бо не вмер, бо не гоже умерти тобі, який вірував у Христа, всього світу життєдавця. Отряси сон, зведи очі, і побачиш ти, якої тебе честі господь там сподобив і на землі не безпам'ятного тебе залишив через брата твого Мстислава ⁴²⁹.

Встань, поглянь на брата твого, що прикрашає стіл землі твоєї ⁴³⁰, і, образом приємним лица його насичуючись, моли за землю брата свого, оддану йому тобою, і за людей, у яких ти благовірною володарював. І сохрани ти їх у мирі і в благочесті, і хай славиться в нім правовір'я, і хай береже [його] господь бог од усякої раті, і полонення, і од голоду, [і од] нашої іноплеменників, і од усобної раті. Паче же помолися за брата свого Мстислава, який добрими ділами, без гріха, богом даними йому людьми управляє, [щоби] стати з тобою безбоязно перед престолом вседержителя бога і за труд пастирства людей його дістати од нього вінець слави нетління зо всіма праведними. Амінь.

До сього ж поглянь ти і на благовірну свою княгиню ⁴³¹, як вона благочестя додержує за твоїм заповітом, як поклоняється імені твоєму ⁴³², бо відає вона, що коли не тілом, то духом показує тобі господь все це, як твій вірний посів не був висушений спекою невірства, а дощем божої помочі розплоджений був багатоплідно.

Радуйся, учителю наш і наставниче благочестя! Ти правдою був одягнений, а силою перепоясаний, і милостиною, яко гривною, оздобою золотою, красуючись, ти істиною обвитий ⁴³³, розумом увінчаний!

Ти був, о преславна голово, нагим одіння, ти був | голодним кормитель і спраглим утробам освіження ⁴³⁴, удовицям помічник, подорожнім пристанище, беззахисним захист, зобиджуваним заступник, убогим збагачення, чужинцям притулок. За ці добрі діла [та] інші ти нагороду дістаєш на небесах — блага, що їх уготував бог тим, які люблять» ⁴³⁵ отця і сина і святого духа ⁴³⁶.

Князь же Володимир за княжіння свого багато городів поставив, після отця свого. Він поставив Берестій ⁴³⁷, а за Берестієм поставив город на пустому місці, що називається Лосна, і назвав його ім'ям Каменець, — тому що [там] була кам'яна земля. Спорудив він також у нім башту кам'яну, заввишки сімнадцять сажнів, гідну подиву всім, хто дивиться на неї, і церкву поставив Благовіщення святої Богородиці, і прикрасив її іконами золотими, і начиння служебне викував срібне, і Євангеліє апракос, оковане сріблом, [і] Апостола апракос, і Паремію, і Соборник отця свого тута ж положив ⁴³⁸, і хреста воздвижального положив.

Так само і в Більську спорядив він церкву іконами і книгами.

У Володимирі ж розписав він увесь [храм] святого Дмитрія [Солунського], і начиння служебне срібне викував, і ікону пресвятої Богородиці окував сріблом, з камінням дорогим, і завіси ⁴³⁹ [придбав], золотом шиті, а другі — оксамитні, з дрібним жемчугом, і всяким узороччям оздобив він його.

В єпископії ж, у [церкві] святої Богородиці, образ Спаси великого він окував сріблом, [і] Євангеліє, списавши, він окував сріблом і дав свякій Богородиці, і Апостола списав апракос [і] свякій Богородиці дав і начиння служебне позолочене ⁴⁴⁰ з камінням дорогим Богородиці-таки він дав, [і] образ Спаси, окований золотом, з дорогим камінням, поставив він у свякій Богородиці на пам'ять про себе.

У монастир у свій [святих] Апостолів він дав Євангеліє апракос, і Апостола, сам списавши, тута ж положив, і Соборник великий отця свого, і хреста воздвижального і Молитовника дав.

В єпископію перемишльську він дав Євангеліє апракос, оковане сріблом, з жемчугом, яке сам був списав.

А до Чернігова послав він у єпископію Євангеліє апракос, золотом розписане, а оковане сріблом, з жемчугом, і посеред нього [на оправі зроблено] Спаси, з емаллю.

В луцьку єпископію дав він хреста великого срібного позолоченого, з чесним дровом.

Спорудив він також і церков багато. В Любомлі ж він поставив церкву кам'яну святого і великого мученика Христового Георгія [Побідоносця], прикрасив її іконами окованими, і начиння служебне срібне викував, і покрови ⁴⁴¹ оксамитні, шиті золотом, із жемчугом, херувимом і

серафимом, [придбав], і індітію ⁴⁴², золотом шиту всю, а другу — з паволоки ⁴⁴³ білуватої, а в оба малі олтарі — обидві індітії з білуватої-таки паволоки; Євангеліє він списав апракос, окував його все золотом, і камінням дорогим із жемчугом [оздобив], і Деїсуса ⁴⁴⁴ на ньому викувано із золота, образки великі, з емаллю, чудовні на вигляд; а друге Євангеліє, теж апракос, обтягнуто золототканим єдвабом, і образок він положив на нього з емаллю, а на ньому — два святі мученики Гліб і Борис; Апостола апракос, Пролог ⁴⁴⁵ списав він [на] дванадцять місяців. Іде] викладено життя святих отців і діяння святих мучеників, як вони діставали нагороду за кров свою, [пролиту] за Христа, і Мінеї ⁴⁴⁶ [на] дванадцять [місяців] списав, і Тріоді, і Октай, і Єрмолой; списав він також і Служебник ⁴⁴⁷ [церкві] святого Георгія, і молитви вечірні і заутренні списав, окрім Молитовника; Молитовника ж він купив у жони протопопа, і дав за нього вісім гривень кун, і оддав святому Георгію; кадильніці дві — одну срібну, а другу мідяну, і хрест воздвижальний він дав святому Георгію; ікону також він написав на золоті, намісну ⁴⁴⁸, святого Георгія, і гривну золоту возложив на неї, з жемчугом; і святу Богородицю написав він, теж на золоті, намісну, і возложив на неї намисто золоте з камінням дорогим; і двері вилив мідяні.

Почав він також був розписувати її, і розписав усі три олтарі, і шия ⁴⁴⁹ вся розписана була, та не скінчана, бо постигла його болість. Вилив він також і дзвони дивного звуку. Таких ото не було в усій землі.

У Берестії ж звів він башту кам'яну, [таку] висотою, як і каменецьку; поставив він також і церкву святого Петра, і Євангеліє дав апракос, оковане сріблом, і служебне начиння викуване, срібне, і кадильніцю срібну, і хреста воздвижального тута положив.

І багато інших добрих діянь учинив він за життя свого, які славляться по всіх землях.

А тут ми положимо кінець Володимировому княжінню. Коли ж сього благовірного князя Володимира, нареченого у святім хрещенні Іваном, сина Василькового, покладено в гроб і лежало в гробі тіло його незапечатане від одинадцятого дня місяця грудня до шостого дня місяця квітня, то княгиня його не могла заспокоїтися. І от, прийшовши з єпископом Євсигнієм і з усім крилосом [і] одкривши гроб, побачили вони тіло його цілим і білим, і пахощі од гробу були, і запах, подобен до ароматів многоцінних. Таке ото чудо побачили вони, а побачивши, прославили бога і опечатали гроб його місяця квітня в шостий день, у середу страсної неділі.

Початок княжіння великого князя Мстислава у Володимирі

У рік 6797 [1289]. Коли ж Володимира покладено в гроб, то брат його, князь Мстислав, не встиг на погреб тіла брата свого Володимира, а приїхав опісля з боярами своїми і зі слугами. І поїхав він у єпископію, до святої Богородиці, де ото похований був брат його Володимир, і плакав над гробом його плачем великим вельми, як по отцю своєму, по королю [Данилу]. А коли заспокоївся од плачу, то став він розсилати залогу по всіх городах.

Але коли він мав намір послати [залогу] до Берестія, і до Каменця, і до Більська, то прийшла йому вість, що вже залога Юрієва в Берестії, і в Каменці, і в Більську.

Берестяни бо вчинили були коромолу: коли іще Володимир-князь був недужий, то вони, поїхавши до Юрія-князя, цілували [йому] хреста на цім, кажучи: «Як не стане стрія твого, то ми твої і город твій, а ти — наш князь». А коли Володимир преставився ⁴⁵⁰ і Юрій почув вість про стрія свого [Мстислава], то в'їхав він у Берестій і став княжити в ньому за порадою нерозумних своїх бояр молодих і коромольників-берестян.

Мстиславу тоді сказали бояри його і братові бояри ⁴⁵¹: «Господине! Синовець твій велику соромоту положив на тебе. [Берестій] тобі дав бог, і брат твій, і молитва діда твого і отця твого. Ми можемо, господине, навіть голови свої положити за тебе, і діти наші. Піди сперва займи городи його Белз і Червен, а тоді підеш до Берестія». Але князь Мстислав був м'якосердий, і сказав він боярам своїм: «Не дай мені бог того вчинити, щоби мені пролити кров неповинную. А я [Берестій] добуду з божою поміччю і благословенням брата свого Володимира».

І послав він послів до синівця свого, так кажучи: «Синівче! Коли б ти мені не був у тім поході і не чув ти. А ти сам чув гаразд, і отець твій, і рать уся чула, що брат мій Володимир дав мені землю і своєю всю | і городи, по своїм животті, при цесарях і при його рядцях ⁴⁵¹. І він вам сказав, і я теж [вам] сказав. Якщо ти чого єси хотів, чому єсь тоді зо мною не говорив при цесарях? Скажи-но мені се: чи сам ти єсь у Берестії сів, своєю волею, а чи за велінням отця свого, щоб мені відомо було. Не на мені ж та кров буде, а на винуватому, бо за правим — бог помічник і хрест чесний. Я ж маю намір підняти татар, а ти — сиди. Якщо ти не поїдеш добром, то злом тоді поїдеш-таки».

Після цього послав він до брата свого до Льва єпископа свого володимирського [Євсигнія], кажучи йому: «Жаліюсь я, — скажи, — богові і тобі, тому що ти мені, — скажи, — єсь за волею божою брат, ти мені єсь старший. Скажи мені, брате мій, по правді: чи своєю волею син твій сів у Берестії, а чи за твоїм повелінням? Якщо буде, що за твоїм повелінням він се вчинив, то осе я тобі даю знати, брате мій,

не таячись: послав єсмь я привести татар, а сам споряджаюся. Хай як мене бог розсудить із вами. Але не на мені та кров буде, а на винуватім, а на тім, хто неправо вчинить».

Лев же убоявся цього вельми, бо іще йому не зійшла оскомина [од] Телебужиної раті, і сказав він єпископу брата свого: «Син мій, — скажи, — не з могого відома се вчинив, — се один бог відає, — а своїм молодим умом учинив. Об сім, — скажи, — брате мій, ти не журись. Шлю я до нього, нехай поїде геть із города син мій».

Єпископ тоді приїхав до Мстислава і став переповідати річ братову, і Мстиславу до вподоби було се. Після цього ж Мстислав уборзі послав гінців услід за Юрієм, князем пороським, велячи вернути його назад, бо послав він був його привести татар на синівця свого, — тоді бо Юрій пороський служив Мстиславу, а спершу служив він Володимирові.

Почувши ж це, Лев-князь послав [боярина] свого Семена Дядьковича до сина свого з твердими словами, кажучи йому: «Поїдь геть із города, не погуби землі. Брат мій послав привести татар. А як не поїдеш ти геть, то і я буду помічником брату своєму Мстиславу проти тебе. Якщо мені буде смерть, — по своїм животті оддаю я землю свою всю брату своєму Мстиславу. А тобі не дам, коли ти мене не слухаєш, отця свого».

Коли ж Семен їхав до Юрія, то Мстислав послав із ним [боярина] Павла Діонісійовича, бо той їздив був до Льва і знає усі | речі. Послав він також із ним і отця свого духовного, кажучи Павлові: «Якщо ж поїде геть синовець мій, то ти приготуй до могого прибуття харч і пиття. Так само і в Каменці приготуй».

Коли ж Семен приїхав до Юрія і повідав річ отчу, то назавтра поїхав Юрій геть із города з великим соромом, пограбувавши всі доми стрія свого. І не зосталося [од них] каменя на камені в Берестії, і в Каменці, і в Більську. А Павло Мстиславу дав знати: «Синовець уже поїхав, і ти, господине, поїдь у свій город».

Мстислав тоді поїхав до Берестія. І коли їхав він до города, то зустріли його городяни з хрестами, од малого і до великого, і прийняли його з радістю великою, свого володаря. Берестяни ж, призвідці коромоли, утекли вслід за Юрієм до Дорогичина, бо цілував він їм хреста на цім: «Не видам я вас стрієві своєму».

Мстислав же, перебувши кілька днів у Берестії, поїхав до Каменця і до Більська, і раді були йому всі люди. Давши лад людям, посадив він залогу в Більську і в Каменці, і приїхав у Берестій, і сказав боярам своїм: «Чи є ловці тут?» І вони сказали: «Нема, господине, споконвіку». Мстислав тоді сказав: «Так я встановляю на них ловче ⁴⁵² за їх коромолу, щоби мені не дивитись на їх кров» ⁴⁵³. І повелів він писцю

своєму писати грамоту: «Се я, князь Мстислав, син королів, онук Романів, установаля ловче на берестян вовіки за їх коромолу: з сотні — по два лукна ⁴⁵⁴ меду, і по дві овці, і по п'ятнадцять десятків льону, і по сто хлібів, і по п'ять цебрів овса, і по п'ять цебрів жита, і по двадцять курей; і по стільки з кожної сотні⁴⁵⁵; а з городян — чотири гривні кун. А хто моє слово порушить, то стане зо мною перед богом. І вписав я есмь у літопис кором олу їх».

І, укріпивши залог у Берестії, поїхав він до Володимира. А коли приїхав він у Володимир, то з'їхалися до нього бояри його, старі і молодії, незчисленне множество ⁴⁵⁶.

Князь же Мстислав сів на столі брата свого Володимира на самий Великдень, у рік 6797 [1289], місяця квітня в десятий день, і став княжити після брата свого, правдолюбством світяться до всіх братів своїх, і до бояр, і до простих людей. І була радість велика тоді людям: се воскресіння господне і се княже возсідання.

Він держав мир із навколишніми землями: з Ляхами, з Німцями, ; з Литвою, [а] землю свою держав величиною аж по Татар, а сюди — по Ляхи і по Литву.

Тоді ж литовський князь Будикид і брат його Будивид дали князю Мстиславу город свій Волковийськ, щоби з ними він мир держав.

Тоді ж приїхав був Кондрат, князь Сомовитович, до Мстислава, просячи собі підмоги проти ляхів, бо хотів він піти на княжіння судомирське. І Мстислав обіцяв йому, а Кондрата обдарував, і бояр його всіх, і одпустив його, сказавши йому: «Ти поїдь, а я вслід за тобою пошлю рать свою».

І коли Кондрат поїхав, то Мстислав зібрав рать свою [і] послав її, призначивши [боярина] Чюдина воєводою. І тоді сів Кондрат-князь у Судомирі завдяки князеві Мстиславу, синові королевого, і його підмозі.

У рік 6798 [1290]. Після ж Лєстька [Казимировича] сів у Кракові Болеслав Сомовитович, брат Кондратів. Та, прийшовши, Індіріх, князь воротславський, вигнав його, бо хотів сам княжити. Болеслав тоді зібрав рать свою і братів своїх, Кондрата і [Володислава] Локетка, і рушили вони на Індіріха до Кракова. Індіріх же не видержав приходу їх і виїхав звідти до Воротславля, а залог свою посадив у Кракові — німців, луччих своїх мужів. Обіцявши їм дари великі і волості, він самих [їх] водив до хреста, щоби вони якось не здали города Болеславу. І вони цілували хреста, кажучи: «Ми можемо голови свої за тебе зложити, а не здамо города». Індіріх же й харчу їмостав.

Коли ж Болеслав прийшов із братами своїми [до Кракова], то в'їхав він у місто, а в город ⁴⁵⁷ не можна було в'їхати ратникам, бо кріпко боронилися ⁴⁵⁸ [німці] із нього пороками і самострілами, — тим-то й не можна було піти

приступом до нього, і стали вони довкола города, поїдаючи села.

І коли [Болеслав] одного разу поїхав добувати покорм подалі од города, то міщани не билися за Болеслава з городянами [залоги Індіха], а казали: «Хто сяде княжити в Кракові — той наш князь».

І стояли вони коло города літо ціле, б'ючись біля города, але не досягли коло нього нічого.

У рік 6799 [1291]. Того ж року Лев-князь, брат Мстиславів, ізсин королів, онук Романів, сам рупив на поміч Болеславу. І коли прийшов він до Кракова, то рад був йому Болеслав, і Кондрат, і Локетко, яко отцю своєму, тому що Лев був князь мудрий, і хоробрий, і сильний у бою, — немало бо показав він мужності своєї у многих ратях.

І став Лев їздити довкола города, [роздивляючись], щоби йому можна [було] де взяти його, і городянам погрожуючи, але не можна було [проникнути] нікуди, бо весь він був споруджений із каменю і укріплення його [було] немале — пороками і самострілами коловоротними, великими і малими.

Після цього ж поїхав він у свій стан, а назавтра, вставши, коли сходило сонце, рушив він до [города] Тинця. І билися вони біля нього кріпко, ледве города не взяли: многі городяни ними побиті були, а другі — поранені, а свої всі цілі були.

І прийшов Лев знову до Кракова, і повелів воям своїм споряджатися, маючи намір піти битися до города, і ляхам так само він повелів. І пішли вони всі, і полізли до заборол, і билися кріпко з обох сторін.

І в той час прийшла вість Львові-князю, що рать іде на нього велика. І повелів він перестати битися, і почав наряджати полки свої, а Болеслав з Кондратом — свої полки. А сторожів він послав роздивитися противників. Але не було нічого, бо [то] воєводи лядські самі полохали його, аби не взяти города.

Лев тоді, побачивши обман їх і радившись багато з боярами своїми, послав рать свою до [города] Воротславля пустошити Індіхові землі. І взяли вони незчисленне множество челяді, і скоту, і коней, і добра, тому що не входила була ніяка ж рать так глибоко в землю його ⁴⁵⁹. І прийшли вони до Льва з честю великою і з безліччю здобичі, і Львові радість була велика, що свої всі живі-здорові, а здобичі багато.

Тоді ж Лев поїхав у Чехи, [в город Опаву], на зустріч до короля [Вацлава], тому що мав він із ним приятельську велику, dokonчавши з ним мир до [скону] свого життя. Король же, обдарувавши Льва дарами всякими дорогими, одпустив тоді його з великою честю. І приїхав він до своїх

полків, і раді були йому бояри і слуги його, бачачи свого володаря.

Коло города ж коло Кракова не досягли вони нічого. І пішов Лев до себе з честю великою, узявши незчисленне множество здобичі — і челяді, і скоту, і коней, і добра, славлячи бога і пречистую його матір, які помогли йому.

Того ж року вложив бог Мстиславу-князю у серце його добру думу: спорудив він гробницю кам'яну над гробом баби своєї [Анни, жони] Романової, у монастирі коло [церкви] святого [...] ⁴⁶⁰, і освятив її на честь праведників Іоакима і Анни, і службу в ній одправив. .

Того ж року в Чорторийську в городі заклав він башту кам'яну.

У рік 6800 [1292]. Тої ж зими проставився пінський князь Юрій, син Володимирів ⁴⁶¹, кроткий, смиренний, справедливий. І плакала по ньому княгиня його, і сини його, і брат його, Демид-князь, і всі люди плакали за ним плачем великим.

Тої ж зими проставився степанський князь Іван, син Глібів ⁴⁶² і плакали за ним усі люди, од малого і до великого, і став княжити замість нього син його Володимир.

h h h

h Речення розірване вставкою; закінчення його — далі після такого самого знаку.

' У Хл. дати і цього заголовка нема. Галицько-волинський літопис насправді розпочинає мову не з 1201 р., а з середини 1205 р. Найважливіші події у південній Русі з 1199 р., за Лавр. і Новг. I, такі. Після смерті Володимира Ярославича (у 1198 р.) Роман Мстиславич (за актовими печатами, його хрестильне ім'я традиційне — Борис) держав і Володимир, і Галич. Продовжувалася його уособиця з Рюриком Ростиславичем: Рюрик із Ольговичами десь улітку 1201 р. пішов на Романа, . але той упередив їх, і, приязно зустрінутий киянами, які відчинили йому Подільські ворота в. Копиревому кінці, узяв Київ, і посадив тут Інгвара Ярославича, а Рюрика відіслав у Вручий. Тоді ж, узимку 1201/2 р., Роман успішно ходив на половців. 2 січня (за Новг. I — 1 січня) 1203 р., мстячи киянам, Рюрик, Ольговичі і половці страшенно спустошили Київ. Інгар утік. Але й Рюрик довго у Києві не сидів, бо на Київську землю пішов Роман і десь у середині січня до Києва знову повернувся Інгар. 16 лютого 1203 р. Роман зустрівся у Вручому з Рюриком, якому знову віддано Київ. Узимку 1203/4 р. Роман, Рюрик та інші князі успішно ходили на половців, але, повертаючись назад десь на початку лютого 1204 р., не поладнали щодо волостей. Роман схопив тестя Рюрика і силоміць постриг у ченці разом із його жоною, своєю тещою Анною Юріівною і своєю жоною Передслагою, дочкою Рюрика (яку він ще раніше відіслав до батька), а сам тижнів

на два сів у Києві. Далі на київський стіл Роман десь у другій половині лютого знову посадив Інгваря Ярославича, а синів Рюрика — Ростислава і Володимира — забрав із собою, ідучи до Галич. Але через кілька днів під тиском Всеволода Юрійовича Роман ще в дорозі пустив Ростислава, зятя Всеволодового, у Київ на стіл, де той сидів з кінця лютого 1204 р. до смерті Романа, що сталася 19 червня 1205 р. під час його походу на Польщу.

У Тагіщева Роман має таку характеристику: «Сей Роман Мстиславич, онук Ізяславів, на зріст був хоча не дуже великий, але широкий і понад міру сильний; з лиця гарний, очі чорні, ніс великий з горбом, волосся чорне і коротке; вельми ярий був у гніві; запинався, коли сердився, довго не міг слова вимовити; багато веселився з вельможами, але п'яним ніколи не був. Багатьох жінок любив, але жодна ним не володіла. Воїн був хоробрий і вмілий на військові виправи; найпаче [це] він показав, коли утрів велике військо з малим своїм розбив. Усе життя своє у війнах провадив, багато перемог здобув, а в одній був переможений. Через те всім навколишнім був страшний. Коли йшов на поляків, то сказав: «Або поляків подолаю і підкорю, або сам не вернусь!» І збулося останнє»).

² За грузинськими джерелами, коли Володимир Мономах вигнав хана Отрока (Атрака), сина Шаруканя, з басейну пониззя Дону (про це на своєму місці в літопису мови нема, — під 1116 р. говориться про похід на половців Володимирового сина Ярополка), то Отрок у 1118 р. з двадцятьма тисячами половців (кількість їх вказують різну) через Залізні ворота пішов у Обези (Грузію) до свого тестя, грузинського царя Давида IV Будівника. Тут Отрок, одружений з царською дочкою Гурандухт, був, звичайно, у славі.

³ В Іп. «рыбою оживъшу», — буквально — який зберіг собі життя, ожив, харчуючись рибою.

⁴ Полин.

⁵ Тобто понищив городи та інші поселення по ріці Сулі.

⁶ На Галицьку землю, а не в город Галич. Це останні згадки в нашому літопису про Рюрика Ростиславича, хоча він ще кілька років розвивав бурхливу діяльність. Після смерті Романа Мстиславича 19 червня 1205 р., коли про це дійшла звістка на Русь (тобто близько 25 червня), Рюрик усьоме забрав Київ від свого сина Ростислава, і Рюрика десь у середині серпня 1206 р. вигнав із Києва Всеволод Святославич Чермний, а незабаром (у жовтні?) все повторилося, тільки навпаки. У квітні 1207 р. Рюрика знову вигнав Всеволод Святославич, а Рюрик Всеволода — наприкінці жовтня того ж року і сидів (удев'яте) в Києві до весни 1210 р., коли остаточно зрікся думки про київський стіл

на користь Всеволода, і помер, за Татіщевим, (19 квітня 1212 р.).

Про Рюрика Ростиславича у Татіщеві . сказано: («Багато постраждав, не маючи спокою нізвідки. Оскільки ним пиття многе і жінки володіли, то мало про управління державою і про свою безпеку дбав. Судді його і по городах управителі багато тяготи народові чинили, через те він у народі дуже мало любові, а від князів поваги мав, але задля сили свата його Всеволода Юрійовича не сміли його більше скинути»).

Цілком точних даних про всі перипетії боротьби за великокняжий київський стіл між 1201 і 1210 роками нема. Вони реконструюються на основі різних літописів, даних Татіщева та міркувань, і тому тут можливі деякі уточнення і поправки. Це ж саме стосується і наступних десятиліть, до 30 вересня 1246 р. Відомості тут скупі, епізодичні, та ще нерідко й суперечливі.

⁷ Ятрівка — жінка брата. Роман Мстиславич і Андрій (Ендре) II були троюрідними братами: рідною бабою Андрія, жоною його діда Гейзи II і матір'ю батька — Бели III, була Сфросинія Мстиславівна, сестра Ізяслава Мстиславича; вона ж — двоюрідна баба Романа, бо Ізяслав Мстиславич — його рідний дід. Спільним прадідом Романа, Андрія II і князя краківського Лешка Білого був великий князь київський Мстислав Володимирович.

Ім'я другої жони Романа Анни давно встановлено на основі того, що над її могилою в городі Володимирі-Волинському, як сказано в самому кінці літопису, внук Романа Мстислав Данилович 1289 р. спорудив каплицю-ротонду, освятивши її іменами праведників Іоакима та Анни (тобто Анну не поклали, як звичайно, у православному соборі). Генеалогічні дослідження автора цих рядків дають підставу твердити, що Анна була дочкою (невідомою з інших джерел) візантійського імператора Ісаака II Ангела від другої його жони Маргарити-Марії, сестри Андрія II, дочки Бели III, — тобто Анна була племінницею Андрія II. Отже, в такому разі стає цілком ясно, чому Андрій прийняв малого Данила, «яко милого сина свого», — він був його двоюрідним онуком. Дуже важливо, що Данило, за Іп., народився у 1201 р. (бо в час смерті батька йому було повних чи неповних чотири роки), а Добрина Ядрійкович (див. про нього прим. 5 до 1128 р.) пише, що в середині 1200 р. у Константинополі було посольство від Романа Мстиславича у складі Твердята Остромировича, Недана, Домажира і посла Негвара (про це літопис мовчить). Виходить, що це посольство мало насамперед шлюбний характер і ці бояри й привели Романові зовсім юну нову жону Анну (батька якої Ісаака п'ять років тому скинув з візантійського трону брат Олексій III і при цьому осліпив, що не завадило Ісаакові у 1203 р. знову

захопити престол). Цікаво, що вже Татішев писав «о браке Романа с королевною венгерскою, сущою сестрою Коломановою или Андреевою», хоча про це «нигде не находится». Анна, як бачимо, справді була двоюрідною сестрою синів Андрія II — Коломана (Кальмана) і Андрія (Ендре) — і водночас ятрівкою, жоною їх троюрідного брата Романа Мстиславича. Лише візантійсько-угорське імператорсько-королівське походження Анни пояснює її претензію «княжити самою», як про це сказано далі під 1208 р., і ту підтримку, яку їй подавав Андрій II. Жіноче князіння було майже немислимим у Давній Русі взагалі, а в Галичі особливо. Тільки одна жінка князувала раніше самовладне на Русі — але це була Ольга, і то лише як регент малолітнього сина Святослава Ігоревича.

⁸ Ідеться про ту частину галицького боярства, котре було на боці Рюрика та Ігоревичів.

⁹ Кормильчичі — боярський рід, що походив від княжого кормильця (вихователя, дядька). Їх запросила до Галича та частина боярства, що стояла на боці синів Ігоря Святославича. А сини Ігоря претендували на Галич тому, що їхня мати Єфросинія була дочкою Ярослава Володимировича Осмомисла, князя галицького. Є гіпотеза, що цих Кормильчичів Роман загнав був на пониззя Дунаю, куди сягало Галицьке князівство, або навіть в Угри. В Іп. і Хл., очевидно, хибно «Кормиличича» (двоїна), бо дієслова далі подано у множині.

¹⁰ Це сталося в результаті другого походу Рюрика та Ігоревичів з великими силами на Галич; в Іп. про це мови нема, але є в Лавр. Анна втекла у Володимир до приходу Рюрика.

¹¹ Кормильцем, вихователем.

¹² В Іп. «дѣрею градною», — очевидно, ідеться про підземний хід (потерну) під городською стіною.

¹³ Роман Мстиславич, князюючи у Володимирі, увійшов був у приязні стосунки зі своїм троюрідним братом Лешком Білим (у нашому літопису — Лєстьком; див. вище прим. 2), сином Казимира II Справедливого, одруженого (вдруге), за польськими даними, з двоюрідною тіткою Романа Оленою Ростиславівною (див. ще прим. 4 до 1188 р.). Але, як твердить нижче літопис, через інтриги Владислава III Тонкононого (Лясконогого), сина Мешка III Старого, який боровся з Лешком Білим за краківський стіл, ці відносини зіпсувалися. Роман пішов на Польщу, можливо, щоб здобути собі Люблінську землю, і був убитий, як сказано, 19 червня 1205 року біля города Завихвоста на ріці Віслі, виїхавши на розвідку з невеликою дружиною.

¹⁴ Володимир послав ці дари, щоб Лешко і Андрій не пішли на нього походом у Галич.

¹⁵ Конрада I мазовецького, брата Лешка Білого, сина Казимира II Справедливого. Олександр Всеволодович, син Романового брата Всеволода Мстиславича, теж був ріднею (троюрідною) Лешкові і Конрадові.

¹⁶ В Іп. хибно «Столпъ», у Хл. «Столпъе».

¹⁷ В Іп. помилково «повоева», у Хл. «повоеваша».

¹⁸ Отже, у цього Люба була дочка, жінка Матія.

¹⁹ Палатин (від латинського *palatinus* — придворний) — володар області, палатинату, чи банату, фактичний її самодержець (називався також баном); друга особа після короля, головний воевода.

²⁰ За Воскр., перед цим галичани вигнали були Романа і в Галичі сів Ростислав Рюрикович. Але восени того ж року його також вигнали, а Романа посадили знову з братом (Святославом?).

²¹ В Одкровенні (Апокаліпсисі) Іоанна Богослова говориться, що звір, змії, «котрий є диявол і сатана» (XX, 2), має свою ознаку — «звіринє число» 666 (XIII, 18). Власне ім'я Бенедикт, котре поруч з іншими двома власними іменами (Лампетіс і Титан) Тимофій вичитав у «Глумаченні на Апокаліпсис» Андрія Кесарейського, у грецькому звучанні реувбіктос за сумою числового значення літер і дає «звіринє число». «Викриття» антихриста р за допомогою цього числа було дуже популярним у давні часи.

²² Цю обіцянку так і не було виконано.

²³ За Любецьким синодиком, хрестильне ім'я Ізяслава було Пилип, ім'я жони його — Агафія (за Воскр., він загинув у бою. з татарами на річці Калці 31 травня 1223 р.); за цим же синодиком, друге ім'я Всеволода — Симеон, ім'я жони його — Єфимія.

²⁴ Тобто, до 1206 р. Андрій II хотів зробити Данила, свого двоюрідного внука, спадкоємцем угорського престолу, одруживши зі своєю дочкою. Але 1206 р. в Андрія уже народився син Бела (у 1235—1270 рр. король Бела IV), і Марію (у шлюбі — Анну) 1221 р. видали за болгарського царя Івана II Асеня.

²⁵ Альжбіт (Єлизавета), до чернецтва Кінека (Кінга, Кунегунда), яка померла 19 листопада 1231 р., незабаром (1234 р.) була канонізована як свята.

²⁶ Тобто палатина (див. прим. 3 до 1205 р.).

²⁷ Ігоревичі.

²⁸ В Іп. «проидоша», у Хл. «поидоша».

²⁹ В Іп. хибно «оубодень», у Хл. «оубоде».

³⁰ Руські війська, що мали допомагати Данилові й уграм.

³¹ Руські війська, що стояли на боці Романа Ігоревича.

³² Тут: київських.

³³ В Іп., Хл. і Воскр. наведено імена трьох повішених князів. Але у Новг. I Всеволод Святославич Чермнин обурюється, що повішено двох його братів (троюрідних); отже, щось не зовсім ясно з Ростиславом, або, швидше, помилка в Новг. I.

³⁴ Данила одвели в Угри, коли йому було лише п'ять років, і відтоді минуло ще неповних чотири.

³⁵ Галицькі бояри сподівалися, що вони, маючи в руках малого Данила, будуть правити Галичем самі. Але Анна, в жилах якої текла кров візантійських імператорів та угорських королів (див. прим. 2 до 1202 р.), рішуче прагнула володарювати сама, і тому її вигнали.

³⁶ В Іп. і Хл. помилково «шюмавиньскый», «щюмавиньскый».

³⁷ В Іп. і Хл. хибно «авлһскый», «явлеискый».

³⁸ Дружина Андрія II Гертруда належала до німецького княжого роду і привела з собою в Угри братів та інших родичів, загалом німців, які тут стали верховодити. Це викликало різкий спротив угорських бояр. Вони хотіли розправитися з самим Андрієм і обрати королем семи літнього Андрієвого сина Белу. Свого молодшого брата Бертольда, про якого мовиться, Гертруда зробила баном, воєводою, архієпископом; з 1218 р. і до смерті він був аквілейським патріархом.

³⁹ Всеволод Святославич, який утретє сів у Києві навесні 1210 р. (див. прим. 1 до 1202 р.), князував тут десь до 15 липня 1212 р., коли втік од наступу Мстислава Мстиславича Удатного. За Новг. I, Мстислав вирушив із Новгороду на Київ 8 червня 1212р. (У Новг. I хибно 1214 р.), тобто в день свого патрона Феодора Стратилата. У Смоленську на нього чекав Мстислав Романович, син Романа Ростиславича. Оскільки під час походу об'єднані війська вели бої, вступили до Вишгорода, то до звичайних 25 днів путі з Новгороду до Києва треба додати ще тиждень-півтора. За Новг. I і Татішевим, київський стіл тоді урочисто, в Софії, зайняв (вважаємо, 15 липня, в неділю, в день пам'яті Володимира Святославича) Мстислав Романович і війська негайно рушили на Чернігів. Князі держали його в облозі 12 днів, замирилися і розійшлися кожен до себе. За Воскр., Мстислав Романович чомусь нібито не відразу сів у Києві і Чернігів нібито був у облозі три тижні (тоді ж помер Всеволод Святославич), а після замирення у Києві ніби сів Інгвар Ярославич (жінка його невідома). Мстислав же Романович начебто спершу сидів у Вишгороді, а вже потім його посадили в Києві. Однак логіка подій підказує, що Інгвар сидів у Києві лише під час чернігівського походу, тобто десь із 17 (?) липня 1212 р. до кінця липня 1212 р., оберігаючи великокняжий стіл до повернення Мстислава Романовича, який знову сів у Києві в кінці липня 1212 р.; жінка Мстислава Романовича невідома.

⁴⁰ В Іп. і Хл. «посадивъ»; треба, вважають, «повадивъ».

⁴¹ В Іп. і Хл. помилково «Лпсьтича и Пакослава», — це не дві особи, а одна.

⁴² Лешко Білий і Мстислав Мстиславич Удатний були двоюрідними братами: мати Лешка, друга жона Казимира II Справедливого, Олена Ростиславівна, була тіткою Мстислава Мстиславича (див. ще прим. 8 до 1202 р.).

⁴³ В Іп. «пхати», у Хл. «оухати».

⁴⁴ Крім безіменних синів і дочок, що померли малими, в Лавр., німецьких та польських джерелах виступають три дочки Данила: Переяслава, жона Земовита I, сина Конрада I мазовецького (див. ще прим. 1 до 1204 р.); невідома на ім'я дочка, дружина князя Андрія Ярославича; Софія, жона німецького графа Генріха V Шварцбурзького (фон Шварцбург).

⁴⁵ Де перебував Мстислав Мстиславич — невідомо; князі руські — київські.

⁴⁶ Янець — це, очевидно, той Ян, що далі виступає як боярин-воєвода Олександра Всеволодовича; ворог Данила Романовича.

⁴⁷ В Іп. і Хл. хибно «припхаша».

⁴⁸ Цього речення (як і дати) у Хл. нема.

⁴⁹ В Іп. «Довьяловъ», у Хл. «Довьяловъ»; у Єрмол. «Довятовъ».

⁵⁰ Як вважають, литва і жмудь запропонували мир тому, Що в 1219 р., за даними датських джерел, датський король Вальдемар II Переможець рушив у великий похід на Естонію, загрожуючи й Литві.

⁵¹ Цього речення (як і дати) у Хл. нема.

⁵² В Іп. і Хл. «потребити»; буквально — знищити, погубити.

⁵³ Отже, дочка Судислава Бернатовича була жоною Філі.

⁵⁴ Цього речення (як і дати) у Хл. нема.

⁵⁵ Споруджений Ярославом Володимировичем Осмомислом головний собор Галича — Успенська церква був, за дослідженнями, одноверхим триапсидним храмом, із трьох боків його оточували криті галереї. На цих галереях Коломан і «созда градъ», тобто побудував укріплення типу заборол.

⁵⁶ В Іп. хибно «ибо», у Хл. «ибо т».

⁵⁷ В Іп. і Хл. «фаря», «фарн», — ідеться про арабських коней.

⁵⁸ За Татищевим, тоді в бою загинув Святослав Володимирович, син Володимира Мстиславича «мачушича» і невідомий з інших джерел (Ігор) Романович, син Романа Ростиславича.

⁵⁹ Цього речення (як і дати) у Хл. нема.

⁶⁰ Про це вже говорилося вище під 1217 р.

⁶¹ Єванг. від Матфія XXIV, 2; Єванг. від Марка XIII, 2; Єванг. від Луки XVIII, 24; XXI, 6.

⁶² Цього речення (як і дати) у Хл нема.

⁶³ Ідеться про Святогорський (Зимнянський) монастир коло міста Володимира (Волинського).

⁶⁴ У Хл. цього заголовка нема; в Іп. написано у виносці.

⁶⁵ Очевидно, Всеволод (за актовими печатами, його хрестильне ім'я — Петро) жив тоді в Києві біля батька, великого князя київського Мстислава Романовича Старого; в Іп. виступають ще два його брати — Ізяслав та Ростислав Мстиславичі, у Новг. I — третій брат Святослав (за актовими печатами, його хрестильне ім'я — Симеон); з Лавр. відоме чернече ім'я його сестри — Огафії, жони Костянтина Всеволодовича.

⁶⁶ В Іп. і Хл. хибно «придоша», «прідоша»; треба — «поидоша».

⁶⁷ В Іп. і Хл. «всянамъ», «всянам»; треба, очевидно, «всѣмъ намъ»; тоді нібито виходить, що ці слова належать учасникові походу і саме чернігівцю, бо чернігівців він згадує попереду киян; переправлялися вони на правий берег Дніпра.

⁶⁸ В Іп. і Хл. помилково «людии», «людей»; треба — «лодии», «лодеи»; ймовірно, що з човнів було зроблено наплавного моста.

⁶⁹ В Іп. і Хл. хибно «по Дніпроу»; тут ідеться про галичан, що оселилися на «вигоні», на середній течії Дністра.

⁷⁰ В Іп. і Хл. хибно «Домамѣричь», «Домамѣлѣч», — ці помилки є і далі.

⁷¹ Насправді Данилові було 22 роки.

⁷² За Лавр. і Никои., дочка Олега Святославича (за Любецьким синодиком — Георгія) Марина (від невідомої жони) була видана за Всеволода-Івана Костянтиновича, від якого мала сина Василя.

⁷³ Друга кн. Царств XIV, 25.

⁷⁴ За даними Лавр., Новг. I, Воскр., Густ. і за Татищевим, під час битви на Калці загинули: великий князь київський Мстислав-Борис Романович і його зяті (одружені з його дочками) князь Андрій (невідомого походження) та князь дубровицький Олександр Глібович; князь чернігівський Мстислав (за Любецьким синодиком — Пантелеймон) Святославич і його син (Василько) (за Любецьким синодиком — Дмитрій; його жона—Мамелфа); князь канівський Святослав Рюрикович; князь шумський Святослав, очевидно, Інгваревич та його брат Ізяслав Інгваревич; князь теребовльський Ізяслав Володимирович; князь несвіжський Юрій (невідомий по-батькові; ця згадка свідчить, що Несвіж був центром удільного князівства-волості в Полоцькій землі; можливо, що Юрій був з роду Ізяслава Святополковича) та його син (Ярослав), князь неговорський. «А бояр та інших

воїв, — додає Лавр., — многе-множество, і говорять так, що одних киян погинуло в битві тій десять тисяч». При цьому деякі князі загинули не в бою. Оточені ворогами, вони здались на їхню присягу, що ті не вчинять їм ніякого зла, а випустять за викуп. Татаро-монгси ж, захопивши князів, поклали їх під дошки, а самі сіли на дошках обідати і подушили їх.

⁷⁵ Тобто до города, побудованого Святополком Ізяславичем «на Вытечевѣ холму»; князь назвав його на свою честь «Святополчъ город».

⁷⁶ Чингісхан помер власною смертю під час походу на тангутів.

⁷⁷ В Іп. помилково «всаживаеъ», у Хл. «сваживаеъ».

⁷⁸ Ак — білий (тюрк.); таз — чаша, таз (також анат.)

⁷⁹ Отже, Мстислав Мстиславич був одружений з дочкою половецького хана Котяня.

⁸⁰ В Іп. і Хл. хибно «Днѣпръ», «Днѣпроу».

⁸¹ Додано з Єрмол.

⁸² Буття IV, 11; «стогнуци і трясучись на землі» — апокрифічний додаток.

⁸³ Булла папи Гонорія III на дозвіл шлюбу датована 27 січня 1222 р.; у 1221 р. наприкінці були, власне, заручини; ім'я Марії відоме з Густ., друге її ім'я (за угорськими джерелами) — Олена.

⁸⁴ Астрологи.

⁸⁵ В Іп. і Хл. «по Лохти ходить»; має бути або «полохъ ти ходить», або «полохати ходить».

⁸⁶ В Іп. хибно «къ братоу», у Хл. «ко Богоу».

⁸⁷ Як видно, Мстислав Німий помер близько 1225 р., князюючи в Луцьку; жона його невідома.

⁸⁸ У Жидичинському монастирі (недалеко від Луцька) була церква Миколи Мирлікійського чудотворця, вельми поважаного на Русі святого. Природно, що на «зимового Миколу» (6 грудня) сюди приїхав на прощу Данило Крем'янець. Вид на місце городища.

⁸⁹ На угрів.

⁹⁰ Королевича Андрія, який сидів у Галичі.

⁹¹ В Іп. «князя ихъ», у Хл. «князи ихъ».

⁹² Конфлікт Данила з Володимиром Рюриковичем і Михайлом Всеволодовичем виник, очевидно, з приводу Чорторийська, бо нижче говориться, що їхній родич Ростислав пінський (за дослідженнями — син Святополка Юрійовича від невідомої жони) підбив їх на війну проти Данила; жона Ростислава Святополковича теж невідома.

⁹³ Володимир Рюрикович згадує епізод, який переказано у прим. 1 до 1201 р. Київський князь, — а ним Володимир став десь на початку червня 1223 р., після того, як 31 травня на Калці загинув Мстислав Романович, —

побоювався, отже, Данила, на цей час уже могутнього володаря.

⁹⁴ За німецькими джерелами, першою, очевидно, жоною поморського князя Святополка I Великого була Саломея, дочка Романа Мстиславича від Передслави Рюриківни.

⁹⁵ В Іп. і Хл. хибно «Одовичемь», «Олговичем».

⁹⁶ Владислав Одонич, син Одона, онук Мешка III Старого, убивши Лешка Білого, захопив Краків. Конрад I мазовецький після смерті брата теж претендував на великопольський стіл і в боротьбі за Краків проти Владислава III Старого (Тонкононого, сина Мешка III Старого), котрий перед цим розбив свого синівця Владислава Одонича, запросив на підмогу Данила й Василька.

⁹⁷ В Іп. і Хл. хибно «Ветроу».

⁹⁸ В Іп. «Пресноу», у Хл. «Прһсноу».

⁹⁹ Села поблизу города Воротславля.

¹⁰⁰ Ідеться про військо Конрада I мазовецького.

¹⁰¹ Журавель, пристрій для піднімання моста.

¹⁰² Це дата, за Лавр., весілля Всеволода-Дмитрія Юрійовича; він одружився тоді, за Воскр., з Мариною, дочкою великого князя київського Володимира Рюриковича.

¹⁰³ В Іп., очевидно, хибно «испилися», у Хл. «исполнилися».

¹⁰⁴ В Іп. хибно «Милославомъ», у Хл. «Мирославом».

¹⁰⁵ Рчкс—грецька вимова латинського слова *rex* — цар, король; Бела IV тоді був співправителем Андрія II, свого батька.

¹⁰⁶ Ці слова посла, виголошені від імені Бели до оточених галичан, є біблійним текстом, пристосованим до даної ситуації. З подібними словами звертається гучним голосом глашатай (Рабсак) ассірійського царя Сінахеріба до оточеного в Єрусалимі іудейського царя Єзекії (Четверта кн. Царств XVIII, 28—30, 35 або Ісайя XXXVI, 13—15, 20).

¹⁰⁷ В Іп. і Хл. «Бһговарьсови», «Бһговарсови».

¹⁰⁸ Про фараонові кари див. прим. 21 до 986 р.; тут мається на увазі десята кара — мор (пошесть) серед людей.

¹⁰⁹ Фразеологізм із слов'янського перекладу «Хроніки» Іоанна Малали (кн. 17); під час повені ріки Скирту в 525 р. було затоплено місто Едессу, і згодом там знайшли камінь із наведеними словами, що стали прислів'ям.

¹¹⁰ В Іп. і Хл. хибно «преднее»; треба — «предание».

¹¹¹ На слугу Данилового; Данило тут уперше називається королем (хоч і не в прямій формі).

¹¹² Поєднання молитов богородиці та Михаїлу-архангелу може свідчити, що Данило виступив 8 вересня 1231

р.; 6 вересня — день Михайлового чуда, 8 вересня — Друга пречиста, або Різдво богородиці.

¹¹³ В Іп. хибно «с нимь», у Хл. «с ними».

¹¹⁴ В Іп. і Хл. «Ярославоу».

¹¹⁵ Як видно, Данила в цей час у Галичі не було.

¹¹⁶ Тобто стояли на городських стінах.

¹¹⁷ В Іп., мабуть, хибно «около Бозкоу», у Хл. «около Белза».

¹¹⁸ Михайло Всеволодович' чернігівський.

¹¹⁹ Із Київської землі.

¹²⁰ Синам Мстислава Мстиславича Удатного, брата Данилової жони (шуринам, шурякам Данила); скільки їх усіх тоді було — невідомо, але не менше трьох. За Новг. І, у нього був син Василін, який помер ще 1218 р., а за Лавр. на з'їзді князів у Києві 1231 р. браї участь Мстислав Мстиславич, — це, мабуть, другий син Мстислава Мстиславича Удатного.

¹²¹ В Іп. і Хл. хибно «ни».

¹²² Питання про цих болохівських князів, незважаючи на значну літературу залишається проблематичним, їх жодного разу не названо на ім'я, виступають вони завжди у збірній формі (див ще прим. 7 до 1234 р.).

¹²³ Очевидно, вилаявся з нахваланням

¹²⁴ Ідеться про церкву святого Симеона (Стовпника?) в Шумську.

¹²⁵ Слова Александра Македонського 5 давньоруського перекладу «Александрії» грецької повісті II—III ст. н. е. пре його життя і подвиги.

¹²⁶ Тут ця дата особливо недоречна: вона розриває розповідь про перебіг бою.

¹²⁷ В Іп. і Хл. хибно «Торцьвьськии», «Торцескіи».

³²⁸ В Іп. «Арьбоузовичи», у Хл. «Ярьбоузовичи».

¹²⁹ Основне значення слова «взяти» 521 у численних подібних ситуаціях — це пограбувати, а не взяти у володіння.

¹³⁰ Цих сентенцій нема ні в «Іліаді», ні в «Одіссеї»; мабуть, походять вони із джерела, де їх приписано Гомеру.

³³¹ Пороки — балісти, метавки, металні пристрої.

¹³² Отже, дочка Володимира Рюриковича від невідомої жони була жоною Олександра Всеволодовича; у Моск. літоп. зводі згадується ще син Володимира — Андрій.

¹³³ В Іп. сильно перекинуто «вхльею», у Хл. «вхдавь ею».

¹³⁴ Хоча тут ужито слова «таран», але цілком ясно, що це була катапульта, метавка, праща.

¹³⁵ Перестріл — віддаль польоту стріли з лука (70—90 м).

¹³⁶ Іп. неясно, чому Данило знесилився, — похід його нібито був цілком успішним. Але Новг. І розповідає більше про кінець виправи на Чернігівщину. Михайло

Всеволодович не витримав тоді облоги і вийшов із Чернігова. Чернігівці здалися, і Данило посадив тут Мстислава Глібовича, Михайлового двоюрідного брата. Але коли Данило і Володимир Рюрикович збиралися вертатись назад, на них несподівано напав Михайло і «побив галичан без числа». Сам Данило ледве врятувався і тому хотів іти додому безпечною «лісовою стороною», тобто Поліссям.

¹³⁷ Див. прим. 14 до 1231 р.

¹³⁸ Оскільки після 1228 р. Данило з Васильком дали Межибоже, город у Болохівській землі, Ярославу Інгваревичу, то можна твердити, що Борис межибозький був сином Ярослава; згадані на початку 1235 р. болохівські князі теж були синами (не менше трьох, разом із Борисом) Ярослава Інгваревича.

¹³⁹ В Іп. і Хл., очевидно, хибно «с полономъ»; треба, думається, «с полкомъ».

¹⁴⁰ Після цього, за Новг. I, галицькі⁵ бояри посадили в Галичі Михайла Всеволодовича. Данило взяв участь в інтронізації нового угорського короля Бели IV, бо батько його король Андрій (Ендре) II помер 21 вересня 1235 р.

¹⁴¹ Коли наприкінці травня 1235 р. половці схопили Володимира Рюриковича в городі Торчському, то в Києві, за

Травень 1236 Новг. I, сів Ізяслав Мстиславич. Навесні 1236 р., як це також видно з Новг. I, тут засів Ярослав Всеволодович, але ненадовго. (10 квітня) 1236 р., за Татіщевим, сюди вдруге повернувся Ізяслав Мстиславич, але, як це свідчить текст, був у Києві десь із місяць,

Літо 1236 до травня 1236 р., коли київський стіл знову забрав Володимир Рюрикович і послав Данилові підмогу.

¹⁴² В Іп. хибно «со отроки», у Хл. «съ торкы».

¹⁴³ Ідеться про Миколу Мирлікійського (див. також прим. 1 до 1227 р.). На Русі популярними були місцеві «чуда» Миколи як помічника в боротьбі проти половців. Отже, й Данило молився, щоб Микола йому допоміг. Свято «весняного Миколи» припадає на 9 травня.

¹⁴⁴ Воїни Василька.

¹⁴⁵ У Звенигорода в урочищі П'ятницьке розкопано рештки, очевидно, дерев'яної П'ятницької церкви, яку спалили татаро-монголи у 1241 р.; в ній і могла бути ця ікона.

¹⁴⁶ Ідеться про орден тевтонів-хрестоносців, або крижевників (криж — хрест; вони носили білий плащ з чорним хрестом); виник в Єрусалимі наприкінці XII ст. Організаційним центром його, як і інших орденів, був єрусалимський храм (латинське — templum, звідси — темплічі, тамплієри), побудований на місці Соломонового храму Святає свя

тих. У 1237 р. цей орден злився з орденем мечоносців, і тоді ж (3 березня 1237 р.) Конрад I мазовецький

віддав їм Дорогичин — давньоруський город, який раніше, до Берестія, був удільним центром.

¹⁴⁷ В Іп. хибно «во», у Хл. «вои».

¹⁴⁸ В Іп. «возьвратися», у Хл. «възвратися», хоча, мабуть, замість однини повинна б бути двоїна «возьвратистася».

¹⁴⁹ Тут повторено і доповнено попередню розповідь про похід Романовичів на Галич, який спричинився до примирення восени 1237 р.

¹⁵⁰ Фрідріх II Штауфен (Гогенштауфен), король (цесар) німецький та імператор Священної Римської імперії, виступив проти австрійського герцога Фрідріха II Войовничого з роду Бабенбергів, ворога Бели IV, і Данило та Василько пішли на підмогу герцогові, тому що Бела підтримував тоді ворогів Данилових — Михайла Всеволодовича та його сина Ростислава, котрі сиділи в Галичі. Але Бела, запросивши Данила й Василька «на честь», зумів не допустити їх союзу з герцогом.

¹⁵¹ Ярослав пішов до Суздаля, дізнавшись про смерть брата Юрія Всеволодовича, який загинув 4 березня 1238 р. у боротьбі з татаро-монголами. Зважаючи на терміновість справи і враховуючи відстані, які потрібно було подолати гінцям з вістями, можна твердити, що Ярослав залишив Київ близько 10 березня. Довідавшись про це в Галичі, Михайло, отже, не барився і прибув до Києва у середині цього ж місяця.

¹⁵² Це був двірський (найвища світська адміністративна особа при князеві, його заступник) Ростислава Михайловича, якого залишили під час походу князя оберігати Галич.

¹⁵³ В Іп. «ослабленомъ лицемъ», у Хл. «ослабленнымъ лицемъ»; приєднуємось до думки, що тут має бути «ослабленомъ лицемъ»,

¹⁵⁴ Очевидно, селище, де добували сіль.

¹⁵⁵ Карпати.

¹⁵⁶ У Хл. «Побоище Батыево» — відсутнє. Замість цього заголовка на берегах рукопису приписано: «Батыева рат [ь] начася в Руси в лѣт[о] 6745»; року 6744 (1236) в літопису нема.

¹⁵⁷ Множину тут ужито, очевидно, тому, що йдеться про всі річки й річечки коло ріки Калки, повноводної весною.

¹⁵⁸ В Іп. «Прыньскоу», «Прыньскъ». у Хл. «къ Прынскоу», «в Прынскоу».

¹⁵⁹ В Іп. і Хл. «на Колоднѣ»; у Лавр. «у Коломны»; тоді тут убитий був коломенський князь Роман-Гліб (?) Інгваревич.

¹⁶⁰ Додано з Лавр.

¹⁶¹ Татаро-монголи мають на увазі захоплений ними 4—5 лютого 1238 р. Суздаль. Але, кажучи далі про смерть

Юрія Всеволодовича, вони обманювали оточених володимирців, бо тоді їхній князь був іще живий; його вбито, за Лавр., 4 березня 1238 р.

¹⁶² За Лавр., тоді ж, 7 лютого 1238 р., татаро-монголи вбили Мстислава Юрійовича, меншого брата Рсєволодового, а перед цим, — між 3 і 6 лютого, — іншого брата, Володимира Юрійовича. У церкві, крім Огафії (чернече ім'я), дочки Всеволода Святославича Чермного, другої, за Татіщевим, жони Юрія Всеволодовича (перша, невідома на ім'я, померла 1211 р.), напасники спалили її десятилітню дочку Федору і трьох невісток: Марину Володимирівну, жону Всеволода Юрійовича, дочку Володимира Рюриковича; Христину, жону Володимира Юрійовича, і Марію, жону Мстислава Юрійовича (імена цих двох жінок — із «Временника»); спалили також невідому на ім'я жону вже померлого Володимира Всеволодовича, дочку Гліба Святославича; спалено було княжих дітей, силу-силенну бояр і простого люду.

¹⁶³ 3 Іп. відомо, що Козельськ держав Мстислав Святославич, який загинув у битві на річці Калці 31 травня 1223 р. За Любецьким синодиком та дослідженнями, у Мстислава був син (Василько)-Дмитрій, який загинув тоді ж (див. прим. 10 до 1224 р.), та ще нібито три сини — Андрій, Іван та Гаврило. Василько козельський, за цими ж матеріалами та дослідженнями, був сином Івана від невідомої жони; приймаємо це гіпотетично.

¹⁶⁴ Темник — воєначальник тьми, тобто десяти тисяч.

¹⁶⁵ Мстислав сам тоді ледве утік. За свідченнями Плано Карпіні, у Мстислава від невідомої жони був жонатий син Андрій (дружина його — невідома), убитий татаро-монголами у 1245 р., та інший син, тоді ще підліток.

¹⁶⁶ За актовими печатами, хрестильне ім'я Ростислава — Борис.

¹⁶⁷ Ім'я — з Любецького синодика.

¹⁶⁸ Як вважають, дочку Романа Михайловича.

¹⁶⁹ Завоювавши в 1237—1240 рр.' Русь, татаро-монголи рушили на Польщу и Угорщину. 9 квітня 1241 р. коло города Легниці велике польське військо, очолене князем Генріхом II Побожним (у літопису — Індриховичем), сином Серед, грудня 1240 Генріка I Бородатого і батьком Генріха III Білого, зазнало в бою з нападниками нищівної поразки. За переказами, татаро-монголи відіслали назад у свої становища цілі вози, навантажені правими вухами забитих поляків.

¹⁷⁰ Конрад I мазовецький тоді перебував у своїй Мазовії, куди вороги не добралися.

¹⁷¹ В Іп. хибно «остолпи», у Хл. «оступи».

¹⁷² В Іп. і Хл. «отроци».

¹⁷³ 11 грудня 1241 р. помер великий монгольський хан Угедей, третій син Чінгісхана. Навесні 1242 р. ослаблені в боях татаро-монголи на чолі з Батием (Бату, Сеїнхан; він був другим сином Джучі, першого сина Чінгісхана) пішли з Угорщини до себе обирати нового великого хана. Ним у серпні 1246 р. став Куюк (Гуюк), перший син Угедея. За даними Рашідадіна та іншими документами, генеалогічні стосунки згаданих у літопису нащадків Чінгісхана такі: рідним братом Батия, першим сином Джучі, був Урдюй (ОрдуІчен, Орда); двоюрідними братами — Куюк (Гуюк) і Кайдан (Кадан, Хадан), перший і шостий сини Угедея; Менгу (Менгухан, Мунке) і Бечак (Бучек, Буджак), перший і сьомий сини Тулуя, четвертого сина Чінгісхана; Байдар, шостий син Чагатая (Джагатая), другого сина Чінгісхана; двоюрідним племінником Батия був Бирюй (Бурі), другий син Мутугена (Мотукана), першого сина Чагатая.

Під час виборів великого хана у 1246 р. рід Батия залишився осторонь династичної вершини, і тому Батий не визнавав обрання Куюка. Отаборившись своїми ордами на пониззі Волги, Батий у 1242 р. заснував державу Золоту Орду зі столицею Сараєм-Бату і встановив півторавікове татаро-монгольське іго над підкореними народами.

¹⁷⁴ Слово «богатир» тут виступає у своєму первісному значенні — воєвода, начальник.

¹⁷⁵ Данило мав намір одружити свого сина Льва з дочкою Бели IV Констанцією (про що сказано ще раз нижче).

¹⁷⁶ Ідеться про кінець 1240 березневого року, 1241 рік і початок 1242 березневого року; тобто загалом трохи більше року.

¹⁷⁷ В Іп. хибно «Синеволодьско», у Хл. «Синеводско».

¹⁷⁸ В Іп. і Хл. «на рьцѣ рекомѣи Поїцѣ»; треба б «Полиць».

¹⁷⁹ Стольник — княжий урядовець, що виконував різні обов'язки, від слугування за столом починаючи і посольськими та воєводськими справами кінчаючи.

¹⁸⁰ Номінальне визнаючи Данила князем, бояри робили своє. Данило особливо нарікає на Доброслава, який по суті захопив княжі прерогативи: він приймав на службу втікачів — чернігівських бояр, серед яких могли бути прихильники ворога Данилового Михайла Всеволодовича, роздавав їм землі. Князь вимагає, щоб коломийську сіль, яка була одним із основних джерел княжих прибутків і якою платили війську, залишили йому.

¹⁸¹ Печатник — охоронець княжої печаті, начальник княжої канцелярії, канцлер.

¹⁸² В Іп. і Хл. хибно «глаголаста» — форма двоїни, яку, мабуть, помилково вжито під впливом попередніх численних форм двоїни.

¹⁸³ Про цих болохівських князів див. прим. 11 до 1231 р. та прим. 7 до 1234 р.

¹⁸⁴ Тобто Данило дозволив розграбувати цей город.

¹⁸⁵ В Іп. хибно «с ними», у Хл. «сьним».

¹⁸⁶ В Іп. «градh», у Хл. «градех».

¹⁸⁷ В Іп. «ко Печерh Домамири», у Хл. «к Печери Домамири».

¹⁸⁸ Тобто став тисяцьким, одержав округ тисяцького.

¹⁸⁹ Прилбиця — шолом зі шкіряною заслоною обличчя, шиї та плечей.

¹⁹⁰ З тексту виходить, що Митуса був півчим при єпископському дворі, очевидно, з феноменальним голосом.

¹⁹¹ В Іп. хибно «не восхогьста», у Хл. «не восхотьвшу».

¹⁹² В Іп. і Хл. хибно «икы связаного», «аки связаннаго».

¹⁹³ Притчі Соломона XV, 25.

¹⁹⁴ В Іп. «снѣдаться» — буквально, яких з'їдять, знищать.

¹⁹⁵ Цього тексту (як і дати) у Хл. нема.

¹⁹⁶ Тут, очевидно, сосновий лісок (біля однойменного города?).

¹⁹⁷ З угорських, чеських і польських джерел відомо, що в Ростислава й Анни потім було два сини і чотири дочки: перший — Михайло, бан Мачви (Мачо) та Боснії; другий — Бела, бан Мачви; невідома на ім'я дочка, що була за царями Болгарії — Михайлом I Асенем, потім (?) нібито за Костянтином Асенем (Тихом); друга дочка — Кунегунда, — спершу друга жона чеського короля Пржемысла II Оттокара, потім — чеського магната Завіші з города Рожмберка; третя — Грифіна, жона князя краківського Лєстька (Лешка) Чорного; четверта — Маргарита, черницяабатиса. Для генеалогічної послідовності відзначимо, що Пржемысл II Оттокар був си . ном Вацлава I, онуком Пржемысла I Оттокара і правнуком Владислава (Володислава) II.

¹⁹⁸ Свого печатника Курила Данило настановив митрополитом київським пізніше, десь восени чи уже взимку 1246/7 р.

¹⁹⁹ Нині—озера Свяязьке, Пулемєцьке, Луки; на схід від города Володави.

²⁰⁰ Цього тексту (як і дати) у Хл. нема.

До цього знаку в Іп. унизу сторінки є така виноска-заголовок: «Оубьение бл (а) говѣрнаго великаго(о) кн(я)зя Михаила Черниговскаго(о) и Федора боярина ег(о) от Батяя ц(а)ря безбожнаго»; у Хл. цього заголовка нема.

²⁰¹ Неясно, що просив Михайло в Батия — Чернігівську волость (це ймовірніше) чи Київ, де, як видно з Лавр., із весни 1243 р. княжу владу од Батия мав Ярослав

Всеволодович, надіславши сюди свого посадника, боярина Дмитра Сйковича..

²⁰² Гробниця з останками Михайла Всеволодовича нині стоїть в Архангельському соборі в Москві. У Михайла, крім відомих з Іп. Ростислава та Романа (Старого, за Любецьким синодиком;

за цим же синодиком, його жоною була Анна, названа також Анастасією), були, за даними «Бархатної книги», сини Мстислав, Симеон (Семен) та Юрій (Георгій), жона якого невідома. У Лавр. виступає Михайлова дочка Марія, жона Василька Костянтиновича, який мав від неї двох синів — Бориса та Гліба. Існує «Житіє Феодулії» (в черницях — Єфросинії), дочки Михайла Всеволодовича, яка була нареченою княжича Федора Ярославича.

²⁰³ Похід цей був викликаний тим, що Данило й Василько допомагали своєму союзникові Конраду I мазовецькому, який вступив у боротьбу за Краків зі своїм синівцем, сином Лєстька (Лешка) Білого, Болеславом Стидливим.

²⁰⁴ Всеволод Олександрович був, власне, сином не рідного, а двоюрідного Данилового брата, Олександра Всеволодовича.

²⁰⁵ В Іп. «Лековнии»; за дослідженнями, він був, очевидно, чоловіком сестри великого князя литовського Миндовга.

²⁰⁶ З літопису неясно, чиїм сином був Михайло; судячи з усього, — це син Ростислава Святополковича пінського, один із тих, кого 17 — 18 років тому Данило захопив у полон (див. текст під 1228 р.); ворожї дії його проти Данила тому цілком зрозумілі.

²⁰⁷ В Іп. хибно «яко и во», у Хл. «Яковь».

²⁰⁸ Ідеться про похід Данила (разом з Володимиром Рюриковичем) на Чернігів проти Михайла Всеволодовича наприкінці 1234 — у травні 1235 р.

²⁰⁹ Продовження цього речення відокремлене в Іп. хронологічною вставкою.

²¹⁰ Відомості про ятвязького князя Скомонда, який здійснював також функції жерця, внесено в літопис після 1285 р., бо в цей час, як свідчать документи, він ще жив.

²¹¹ Оскільки Данило підтримував Конрада I мазовецького в його боротьбі з Болеславом Стидливим, «Лєстьковичем», сином Лєстька (Лешка) Білого (див. прим. 3 до 1245 р.), то Ростислав знайшов собі спільників проти Данила в особі матері Болеслава, удови Лєстька Гремислави (дочки Інгваря Ярославича) і самого Болеслава, який був йому ще й родичем: одна дочка Бєли IV, Анна, була за Ростиславом, а друга, Кунігунда (Кінга, Кінька), — за Болеславом Стидливим. Частина бояр на чолі з сандомирським воєводою Флоріаном (Творіяном) Войцеховичем Авданцем спочатку

виступила проти політики Гремислави і Ростислава, але згодом підтримала її, і Флоріан навіть потрапив до полону, пішовши на Данила.

²¹² В Іп. «не на добро бысть», у Хл. «на добро бысть», — протилежний зміст походить, мабуть, від того, кому це знамення вважалося сприятливим.

²¹³ В Іп. «прігъхаша», «приїхавше», у Хл. «преехаша», «преехавше».

²¹⁴ За польськими, та німецькими джерелами, Всеволод Олександрович від невідомої жони мав дочку Гремиславу, яку було видано за князя опольського Болеслава І.

²¹⁵ Керліш — с полонізована форма грецького «киріє елейсон» — господи, помилуй. Вважають, що поляки співали пісню-гімн «Bogurodzica», де є цей приспів.

²¹⁶ Це був інший Шелв, очевидно, боярин, близький Данилові, бо про смерть першого, воєводи, сказано під 1231 р.

²¹⁷ Можливо, це той самий «облудний Жирослав», котрий навесні 1227 р. утік в Угри з Ізяславом Мстиславичем, виступаючи проти Мстислава Мстиславича Удатного, тоді противника свого зятя Данила Романовича; пізніше він міг повернутися і стати на службу Данилові.

²¹⁸ В Іп. хибно «eb», у Хл. «своея».

²¹⁹ Данило і Ярослав Всеволодович були «братами» насамперед як князі;

справжнє родичання в них було інше — вони були свояками, бо держали дочок Мстислава Мстиславича Удатного — Анну і Ростиславу (?).

²²⁰ В Іп. «вашихъ», у Хл. «твоих»;

у першому випадку Данило, очевидно, має на увазі всіх поганих, якими «володіє диявол», у другому — ця відповідь стосується лише татарина Сонгура, слуги Ярослава Володимировича.

²²¹ Чому Батий називає кумис «чорним молоком», — не зовсім ясно. Як гадають, слово «чорний» тут має специфічне значення — «підкорений». «Чорне молоко» — напій, яким той з іновірців, хто його п'є, визнає свою покірність і підлеглість. Вважалося, що хто вип'є кумису, той перестає бути християнином. Пити кумис у хана — велика честь, але греки і руси кумису взагалі не пили: це вважалося богопротивним. Тому з такою гіркотою тут говориться про цю честь.

²²² За даними Рашідаддіна, Баракчинова (Буракчин, Борахджин) була першою, найстаршою жоною Угедея. Дітей від неї не залишилося. Після смерті Угедея владу захопила його друга жона, владна і підступна Туракіна (Торегене), яка фактично була великою ханшею близько п'яти років. Саме за її наказом, як свідчить Плано Карпіні, отруїли Ярослава Всеволодовича. Коли в 1246 р. на великоханський трон зійшов її син Куюк, вона й сама померла піі дозріливо скоро,

через два-три місяці. , Очевидно, Баракчинова, «велика княгиня», змушена була тікати від Туракіни до свого племінника Батия, з яким та , ворогувала. Батий, як зауважувалося і (див. прим. 3 до 1240 р.), навіть не приніс присяги Куюкові. Той виступив був проти Батия, але в поході 1248 р. , помер.

²²³В Іп. «шедь поклонися (у Хл. Додано «ей») по обычаю, и присла вина чюмъ і и рече». Хто прислав вино і сказав? Батий? Баракчинова? Як і в багатьох інших випадках, текст Галицько-Волин ського літопису доводиться розгадувати.

²²⁴За Лавр., першою жоною Ярослава і Всеволодовича була дочка половецького хана Юрія Кончаковича; другою (за , дослідженнями) — Ростислава (?), дочка Мстислава Мстиславича Удатного; , третьою, за Лавр. і Новг. І, Феодосія (в черницях— Єфросинія), дочка князя брянського (?) Ігоря Глібовича; четвертою — невідома за походженням і на ім'я, убита, за Лавр., татарами 1252 р. Феодосія народила вісім синів: Федора (помер молодим, перед весіллям з Феодулією, потім у черницях Єфросинією, дочкою чернігівського князя Михайла Всеволодовича), Олександра (Невського), Андрія (жоною якого була невідома на ім'я дочка Данила Романовича), Костянтина, Ярослава-Афанасія (одружився з Оксинією, дочкою Юрія Михайловича, сина Михайла Всеволодовича), Данила, Михайла (Хоробрита), Василя і дочку Марію.

Олександр Невський, одружений, за Татішевим, з (Прасковією) (за іншими даними — Олександром), дочкою князя ізяславського Брячислава Васильковича, мав чотирьох синів — Василя, Дмитрія, Андрія, Данила і одну дочку — Євдокію, жону (за дослідженнями) полоцького князя Костянтина Тевтивиловича. Дочка Дмитрія Олександровича Марія була другою, очевидно, жоною Довмонта, князя литовського.

²²⁵В Іп. «о бидѣ», у Хл. «о бѣдѣ»;
може йтись і про обиду, і про біду;
гадаємо, що йдеться про кривду, про зневагу, якої зазнав Данило в Батия.

²²⁶Ці два речення («Тої ж зими... Нурі») є вставкою, що відокремила попередній текст від наступного; тому й виділяємо їх в окремий абзац.

²²⁷В Іп. «вицькаго», у Хл. «вицкаго»;
це слово (яке може бути й попсованим) викликало різні думки щодо свого походження, але ясно, що тут мовиться про вісника, герольда, посла-придворного.

²²⁸В Іп. «и хотѣння не полуочиши», у Хл. «и хотєнія не полуочиша»; якщо прийняти текст Хл., то переклад буде такий: «Але того, чого хотіли, вони не досягли», — і ці слова не ввійдуть у пряму мову.

²²⁹ Як виходить, цей Ящелт був спільником Данила у боротьбі зі своїми одноплемінниками.

²³⁰ В Іп. «всѣдше», у Хл. «вѣсѣдше»; за змістом треба «сѣсѣдше».

²³¹ Олег і Лик — одна річка.

²³² В Іп. «два варва», у Хл. «два варьва»; треба — «варма».

²³³ В Іп. і Хл. «рожанци»; лук схожий на два великі з'єднані волячі роги; можливо, що вої Данила були озброєні луками-самострілами.

Це, мабуть, прислів'я: дерево, яке падає, не вдержати тонкими палицями;

так само безуспішною буде боротьба з Данилом.

²³⁴ В Іп. і Хл. «землю Ракоушьскоу и Штирьскоу», — тобто землю коло міста Рагузи (Дубровника) на східному побережжі Адріатичного моря та австрійське герцогство Штірію.

²³⁵ Коли бездітний австрійський і штірійський герцог Фрідріх II Войовничий з роду Бабенбергів був убитий 15 червня 1246 р., то земля його перейшла до німецького імператора Фрідріха II Гогенштауфена. Але на австрійську спадщину претендував також Бела IV, який здійснив на Австрію кілька безуспішних нападів і тоді покликав на поміч Данила. Та коли Данило прибув до Бели, там уже були імператорські посли, ще мали обговорювати з королем справу австрійської спадщини (див. ще прим 10 до 1235 р.).

²³⁶ В Іп. «Жалось. Поурьскыи», у Хл. «Жалось Поурскыи»; Зальцбург — соляний город, тому й пояснено: «тобто сольський».

²³⁷ В Іп. «и Гарихъ Пороуньскыи. и Отагаре теньникъ. Пѣтовъскыи», у Хл. «и Гарихъ Поуроунскыи и Отагаре Теник Гѣтовскіи».

²³⁸ Налобниках.

²³⁹ В. і Хл. «ярыщѣхъ», — це слово більше в літопису не зустрічається;

нема цілковитої певності, що це були саме лати.

²⁴⁰ В Іп. і Хл. «сѣдло от злата, жьжена», — як видно, дерев'яну основу сідла було оббито мідною позолоченою бляхою; мідь покривали розчиненим у ртуті золотом і нагрівали на вогні; утворювалася міцна золота плівка.

²⁴¹ В Іп. «кожюх», у Хл. «кожоух»; ясно, що це був не кожух (від слова, «кожа»), а легкий одяг, жупан, каптан.

²⁴² В Іп. хибно «со воемы», у Хл. «сѣ вуемъ».

²⁴³ Іп. і Хл. слова «на воиноу» в реченні хибно повторено.

²⁴⁴ Оскільки Тевтивил і Єдивид були синівцями Миндовга, тобто синами його брата Довспрунка (з літопису відомий лише один брат Миндовга), то Довспрункова дочка була другою жоною Данила.

²⁴⁵ В Іп. «Оуслонимъ», у Хл. «Слним».

²⁴⁶ В Іп. «божий дворянн», у Хл. «божий дворяне», — тобто «слуги бога», рицарі.

²⁴⁷ В Іп. «заеячемоу богоу и Мнидиноу»; сполучник «и» тут зайвий, бо далі йде (не зовсім виразне) пояснення, що Медей на, литовський бог — покровитель лісу, був і заячим богом.

²⁴⁸ Пробощ — парафіяльний ксьондз;
у Ризі він був найзначнішою після єпископа (біскупа) духовною особою.

²⁴⁹ В Іп. «Виръжанъ», у Хл. «Виржанъ».

²⁵⁰ Тевтивил — син литовського князя Довспрунка; оскільки тут Вікинт названий вуєм Тевтивила (дядьком по матері), то Тевтивилова мати, жона Довспрунка, була сестрою Вікинта.

²⁵¹ В Іп. і Хл. хибно «Висимоть». Зима 1251i2

²⁵² Отже, дочка половецького хана Тігака була жоною Мстислава Даниловича.

²⁵³ В Іп. і Хл. хибно «имѣшь». Запозичене з «Хроніки» Іоанна Малали (кн. 18) міркування про характер роботи літописця включене в інше складне речення, що робить цю конструкцію найгроміздкішою в усій книзі. У місті Антіохії існувало місцеве досить поширене літочислення (початок цієї ери припадав на осінь 48 р. до н. е.); греки вели умовний лік часу за олімпіадами, себто чотирьохлітніми періодами між олімпійськими іграми (перша олімпіада відбулася 776 р. до н. е.);

Юлій Цезар у римському (юліанському) календарі ввів високосний рік — кожен 15.VI 1246 четвертий рік повинен був мати не 365, а 366 днів. Літописець збирався орієнтуватися також на «Хроніку» Євсевія Памфіла, історіографа, котрий у синхронному порядку виклав події від «сотворіння світу» до 323 р. н. е. Вписані пізніше в Іп. дати виявилися, як правило, неточними; у Хл., як зазначалося, датування нема.

²⁵⁴ Рикс — див. прим. 12 до 1229 р.

²⁵⁵ Як говорилося в прим. 2 до 1252 р., після смерті австрійського і штірійського герцога Фрідріха II різні можновладці претендували на австрійські (в літопису — «німецькі») землі. Гору взяли племінниця покійного герцога Гертруда та її чоловік Герман V. Але Герман незабаром помер, і частина австрійських баронів та духовенство підтримали чеського королевича, згодом короля, Пржемысла II Оттокара, котрий восени 1251 р. вступив до Австрії і проголосив себе герцогом австрійським. А на Австрію і далі претендував Бела IV. Оскільки Гертруда, овдовівши, перебувала за велінням папи Іннокентія IV під опікою Бели, він вирішив видати її за Романа і таким чином втягнути Данила у війну за австрійську спадщину.

²⁵⁶ Гертруда була не сестрою герцога Фрідріха, а племінницею, дочкою його старшого брата Генріха Бабенберга.

²⁵⁷ Ідеться про угоду між Данилом і королем Белою IV, за якою Бела мав допомагати Романові, котрий став мужем Гертруди, здобути Австрію. Весілля відбулося навесні 1252 р. в замку Гімберг під Віднем.

²⁵⁸ Ідеться про город Особолугу і про замок воеводи Герборта Фульштейн.

²⁵⁹ За польськими джерелами, зустріч Данила з папськими послами відбулася наприкінці серпня 1253 р.; враховуючи відстані й повільний темп повернення додому, можна твердити, що Данило прибув до Холма на свято Другої пречистої (8 вересня); день пам'яті (успіння) Іоанна Златоустого, Данилового патрона (див. прим. 5 до 1259 р.), припадає на 14 вересня.

²⁶⁰ В Іп. і Хл. «Беренського и Каменецького», — ідеться про одну, а не про дві особи, про біскупa міста Верони і Кремони, яке й було центром біскупства (єпископату).

²⁶¹ За польськими дослідженнями подорожей та місць перебування абата Опізо, він був у Данила в Дорогочині у грудні 1253 р.

²⁶² В Іп. і Хл. хибно «погыбоша», «погыбоша»; треба — «побыгоша».

²⁶³ Про чийого двірського тут мовиться — неясно; або про Андрія, Данилового двірського, або про невідомого на ім'я Левового двірського.

²⁶⁴ Баскак — повноважний представник золотоординського хана; мав військову силу і людей, які наглядали за діями місцевих властей, збирали данину тощо. В Іп. «Милһя баскака», у Хл. «Милһя и баскака»; ідеться, вважаємо, про двох осіб; за іншими міркуваннями — про одну.

²⁶⁵ В Іп. «страны», у Хл. «станы».

²⁶⁶ 6.XII 1254 Про «зимового Миколу» див. прим. до 1227 р.

²⁶⁷ Згадується битва Мстислава Мстиславича Удатного з уграми 1221 р., про яку йде мова під 1219 р.

²⁶⁸ Афон.

²⁶⁹ Гліб волковийський, Ізяслав свіслоцький та деякі інші — це дрібні князі, що з'явилися на заході Русі після татарської навали і служили в Данила, який давав їм держати ті чи інші городи — Волковийськ, Свіслоч. У літопису нема вказівок про їхній родовід.

²⁷⁰ В Іп. «не ѣдоу», у Хл. «не едоу»: за змістом треба «поѣдоу».

²⁷¹ Оружники — воїни взагалі, озброєні люди, але частіше, як і в даному випадку, оружниками звалися пішівої.

²⁷² Притчі Соломона XXI, 31.

²⁷³ В Іп. хибно «он», у Хл. «один».

²⁷⁴ В Іп. «иземь рогтицю», у Хл. «изем рогатицю»; оскільки «рогатицю» носили за поясом і кидали и, то це могла бути лише бойова булава. Вона мала форму гранчатої кулі з шипами; усередині її заливали свинцем і набивали на ручку.

²⁷⁵ В Іп. «ста», у Хл. «сташа».

²⁷⁶ В Іп. «талъ» (зложників), у Хл. «дан [ь] ».

²⁷⁷ В Іп. «черныя куны и бѣло сребро», у Хл. «черныя куны и бѣло сребро». Це місце можна тлумачити порізно; ймовірно, що «чорні куни» — це реальне хутро куниць; «білі», як стало недавно відомо з берестяних грамот, — це горностай, а не білка (див. ще прим. I до 859 р.); срібло, як рідкісна річ у ятвязького населення, тут стоїть на третьому місці.

²⁷⁸ Ці слова наводить Іоанн Малала у своїй «Хроніці».

²⁷⁹ В Іп. «Инепѣрьцѣ», у Хл. «Инеперцѣ».

²⁸⁰ Як і в інших місцях, мовиться про австрійську спадщину.

²⁸¹ Пржемысл II Оттокар у 1252 р. одружився з сестрою покійного австрійського герцога Фрідріха II Войовничого Маргаритою Бабенберг, а жона Романа, Гертруда Бабенберг (він був її третім чоловіком), як відзначалося (див. прим. 4 до 1254 р.), була племінницею Фрідріха.

²⁸² Іннокентія IV.

²⁸³ За німецькими та угорськими джерелами, у Гертруди від другого шлюбу з маркграфом Германом V (див. прим. 3 до 1254 р.) був син Фрідріх; його, тоді шестилітнього хлопчика. Бела IV узяв, як виходить з нашого літопису, в заложники до своєї дочки. Дочкою цією могла бути лише дванадцятилітня Маргарита (Маргіт), яку при народженні Бела прирік постригти в черниці, якщо буде вигнано татаро-монголів, і яку саме в час літописних подій відправили до жіночого монастиря, недавно збудованого її батьком на дунайському острові (потім названому на її честь Маргіт); у цьому монастирі-фортеці тримали, отже, й сина Гертруди.

²⁸⁴ Белу.

²⁸⁵ В Іп. «Вереньгврь прирокомъ Просвѣль», у Хл. «Веренгеръ прирокомъ Просвелъ»; воєвода Бернгард Прейсель був прибічником Гертруди.

²⁸⁶ В Іп. і Хл. «Болоховъ»; тут ідеться не про город, а про Болохівську землю-область (див. ще прим. 11 до 1231 р. та прим. 7 до 1234 р.).

²⁸⁷ Татарські люди — населення, що було безпосередньо залежне від татар.

²⁸⁸ В Іп. «Жедьчевьева», у Хл. «Жедечева».

²⁸⁹ В Іп. «чарнятинци», у Хл. «чернятинци»; так засвідчується існування города Чернятина.

²⁹¹ В Іп. «на Корсики», у Хл. «на Корецку».

²⁹² В Іп. «соупротивъ ко строузь», у Хл. «съпротивъ къ струзѣ»; ідеться про праву притоку Стиру Глушець.

²⁹³ В Іп. хибно «выѣхавшимъ», у Хл. «въехавшим».

²⁹⁴ В Іп. хибно «изъ», у Хл. «къ».

²⁹⁵ Про Миколу Мирлікійського див. прим. 1 до 1227 р. та прим. 3 до 1235 р.; день пам'яті Іоанна Златоустого (житіє) — 13 листопада, «зимового Миколи» — 6 грудня, отже, в цей період Куремса і облягав Луцьк.

²⁹⁶ В Іп. хибно «во станы своя», у Хл. «въ страны своя».

²⁹⁷ Пієтет Данила до Іоанна Златоустого як до патрона-помічника, спорудження надзвичайно багатой церкви на честь цього святого, є доказом того, що хрестильне ім'я Данила було Іван. Справді, лист папи Іннокентія IV від 3 травня 1246 р. до Данила адресований Ioanni regi Russie.

²⁹⁸ Римське скло — вітражі трьох 5 віктарних вікон.

²⁹⁹ Тут мовиться не про Данилового батька Романа Мстиславича, а про батька Анни, Данилової жони, Мстислава Мстиславича Удатного.

³⁰⁰ Тобто зробив міцнішими і вищими стіни города-фортеці.

³⁰¹ З літопису не зовсім ясно, що зробив єпископ.

³⁰² Князь литовський Войшелк схопив Романа Даниловича, мабуть, за вимушений похід Василька з Бурондаєм на Литву; про це говориться нижче. Тоді ж, як видно, литовські князі і вбили Романа.

³⁰³ В Іп. «Глѣба князя» хибно повторено.

³⁰⁴ В Іп. хибно «его», у Хл. «ею» (двоїна).

³⁰⁵ Вище і далі цей город зветься ще Мельниця.

³⁰⁶ Тут в Іп. і Хл. розповість уривається, і цим закінчується Галицький літопис; далі розпочинається Волинський літопис.

³⁰⁷ В Іп. «По сем же минувшему лѣтоу», у Хл. «По сем же миновушима двѣма лѣтома й».

³⁰⁸ В Іп. дату вставлено знову дуже недоречно: вона розбиває речення.

³⁰⁹ Андрій був сином Всеволода-Лаврентія Ярополковича, відомого, як і його жона Анастасія, лише з Любецького синодика.

³¹⁰ В Іп. тут виправлено іншою рукою на «король», «королю».

³¹¹ Цей воєвода, з усією ймовірністю, мав ім'я Бай-Тімур і був, за Рашідаддіном, першим сином Тука-Тімура, тринадцятого сина Джучі.

³¹² Тобто розкопати вали, які оточували город-фортецю; дерев'яні стіни на валах уже згоріли.

³¹³ В Іп. «и к томоу толмача», у Хл. «и Хомоу толмача».

³¹⁴ В Іп. хибно «на западъ», у Хл. «назад».

³¹⁵ За одними польськими джерелами, татаро-монголи взяли Судомир напереріодні свята Андрія Первозваного (тобто 29 листопада 1259 р.), що цілком вірогідно, бо тоді вони переходили Віслу, значить, була ще осінь. За іншими даними, також польськими, Судомир було взято аж 2 лютого 1260 р., — така довга облога малоімовірна.

³¹⁶ В Іп. помилково «Каменца»; город Каменець на річці Случі був зруйований ще в 1240 р. Батиєм; у Хл. «Каиена».

³¹⁷ В Іп. хибно «Ясолны», у Хл. «Ясолды

³¹⁸ В Іп. «Родивича», у Хл. «Родовича».

³¹⁹ В Іп. «с Борисом и со Изѣболкомъ», у Хл. «с Борисом съ Изеболком»; з і подальшого викладу видно, що це одна особа, а не дві.

³²⁰ В Іп. і Хл. «в Полониноу», очевидно, помилково; прийменник «в» не поєднується зі словом «полонина», та й означення це буде зовсім невиразним.

³²¹ Афон.

³²² В Іп. «Родивича», у Хл. «Родовича». і

³²³ В Іп. «с Борисом и со Изѣболкомъ», у Хл. «с Борисом съ Изеболком»; з і подальшого викладу видно, що це одна особа, а не дві.

³²⁴ Див. ще прим. 3 до 1238 р.; очевидно, дочка, вбита 1240 р., тут до уваги не береться.

³²⁵ Ім'я сестри Миндовга і її чоловіка — невідоме.

³²⁶ У перигелії ця комета була 19 липня 1264 р.

³²⁷ За Густ., першою жоною Василька Романовича була Дубровка (її ім'я відоме з грамоти папи Іннокентія IV від 5 грудня 1247 р.), дочка Юрія Всеволодовича; Олена, друга жона Василька, це, за дослідженнями, дочка Лестька (Лешка) Білого і Гремислави, дочки Інгваря Ярославича.

³²⁸ Ідеться, очевидно, про один із епізодів затятої боротьби між золотоординським ханом Берке і монгольським ханом Персії Гулагу, що точилася в 1262—1265 рр.

³²⁹ У Хл. текст «У рік 6775» до «У рік 6776» — відсутній.

³³⁰ В Іп. «и около Визльжь», у Хл. «и около Визльже».

³³¹ Свояками вони були тому, що Лев, син Данила, синовець Василька, був одружений з дочкою угорського короля Бели IV Констанцією, а Болеслав Стидливий — з іншою його дочкою, Кунігундою (див. прим. 1 до 1249 р. і текст під 1250 р.).

³³² В Іп. хибно «но», у Хл. «й не».

³³³ Шварно був одружений із сестрою Войшелка, дочкою Миндовга.

³³⁴ В Іп. хибно «с ними», у Хл. «с ним».

³³⁵ В Іп. і Хл. «Полониньскыи» (див. прим. 5 до 1262 р.).

³³⁶ У Хл. текст «У рік 6777» до «У рік 6778» — відсутній.

³³⁷ Менгу-Тімур, золотоординський хан, був сином хана Тутукана (Тукана) і онуком Батия; старшим братом Менгу-Тімура був Тарбу, батько хана Телебуги (Тула-Буки) і Кончака (Кунчека).

³³⁸ Цей Гліб був сином Ростислава Мстиславича, котрий в Іп. не згадується, як і його жона; Олег Романович, за Любецьким синодиком, мав хрестильне ім'я Леонтій (у ченцях —Василій).

³³⁹ В Іп. хибно «Романть Глѣбовъ», у Хл. «Романъ и Глѣбъ».

³⁴⁰ В Іп. правильне «Камене» виправлено на невірно «Каменца», у Хл. «Камена» (див. також прим. 1 до 1262 р.).

³⁴¹ Ісайя LXI, 1—4.

³⁴² В Іп. хибно «во Володим'хрѣ», у Хл. без «во».

³⁴³ Юридичне Ногай (Нокай; монгольське — собака) ханом не був; золотоординський темник (воєвода тьми — десяти тисяч), він не мав права на цей титул: його батьком був Татар (Тутар), незаконнонароджений син Бувала (Боала), сьомого сина Джучі; золотоординським ханом у 1266—1282 рр. був Менгу-Тімур, але хитрий і лукавий Ногай зумів захопити численні ханські прерогативи.

³⁴⁴ В Іп. хибно «како», у Хл. «тако».

³⁴⁵ Див. прим. 1 до 1257 р.

³⁴⁶ Конрад II мазовецький, син Земовита I, онук Конрада I мазовецького, називається братом Володимира тому, що друга жона Василька Олена, мати Володимирова, була дочкою Лешка Білого д (син Лешка Болеслав Стидливий, отже, доводився Володимирові вусем), тобто двоюрідною тіткою Конрада, і Володимир з Конрадом були троюрідними братами. Крім того, двоюрідна сестра Володимира, дочка Данила Романовича Переяслава, була жоною Земовита, отже, по материнській лінії Конрад був двоюрідним сестричем Володимира.

³⁴⁷ В Іп. і Хл. помилково «мира не хотя с нимъ»; у Ермол. «мира хотя с нимъ».

³⁴⁸ Як припускають. Лев претендував на Люблінську землю.

³⁴⁹ Ясно, що підвладні Ногаєві воєводи Кончак, Козій і Кубатан повинні були належати до нащадків золотоординських ханів. Вивчення їхнього родоводу, відомого з Рашідаддіна, показує, що Кончак (Кунчек) — це син Тарбу, молодший брат Телебуги (Тули-Буки); Козій — це, мабуть, Газан, син Аячі, четвертого сина Кулі; Кулі — це старший брат Куремси (Курумші, Хурумші), другий син Урдюя; Кубатан (Кутуган, Кудукан) — це восьмий син Менгу-Тімура, молодший брат Алгуя (Алкуя). У 1291 р. і Алгуй, і Кубатан, і

Телебуга були вбиті за наказом Ногая (див. ще прим. 1 до 1283 р.).

³⁵⁰ За Західноруським літописом, у Мстислава був ще другий син Володимир.

³⁵¹ Осік — засіка, укріплене наваленими деревами місце в лісі.

³⁵² Товар — тут насамперед худоба, скот; добро взагалі.

³⁵³ Селезенець — це прізвисько воєводи, яке може означати, звідки він походив (сілезець).

³⁵⁴ Синовия — небога, племінниця по брату, братова дочка.

³⁵⁵ За висновками генеалогій, Василько був сином Романа Даниловича від другого шлюбу з Оленою, дочкою Гліба, князя волковийського (родовід якого невідомий); Василько мав від невідомої жони сина Данила, який став родоначальником знаменитих князів Острозьких і заславських. Перша дружина Романа Гертруда Бабенберг після розлучення з ним народила дочку Марію, яка потім вийшла заміж за Іоахіма Гуткеледа, підкоморія (придворного сановника) угорського короля Ласло IV, сина Стефана (Іштвана) V.

³⁵⁶ В Іп. хибно «с ними», у Хл. «с ним».

³⁵⁷ В Іп. хибно «людьє», у Хл. «лодіа».

³⁵⁸ В Іп. «не дошедшим же имъ», у Хл. «но дошедшим же имъ»; приймаємо друге читання.

³⁵⁹ В Іп. «прокъ», у Хл. «порокы»; можливо, слід перекласти «решту».

³⁶⁰ В Іп. «подобный», у Хл. «побѣдныи».

³⁶¹ В Іп. «пришедшоу», у Хл. «идоущоу».

³⁶² Карпати.

³⁶³ В Іп. «прокъ», у Хл. «порокы»; можливо, слід перекласти «пороки».

³⁶⁴ Саме цього 1287 р. Телебуга (Тула-Бука) разом із молодшим братом Кончаком (Кунчеком) скинув свого дядька Тула-Менгу (третього сина Тутукана-Тукана), який став золотоординським ханом у 1282 р. після смерті старшого брата Менгу-Тімура. Телебуга оголосив Тула-Менгу божевільним і сам став золотоординським ханом до 1291 р., коли йому разом з іншими поламали хребет (кара без пролиття крові) за наказом всесильного темника Ногая.

³⁶⁵ В Іп. Сказахомъ, у Хл. «списахомъ».

³⁶⁶ Дня «зимового Миколи» (див. прим. 1 до 1227 р. та ін.); у 1287 р. він випадав на суботу.

³⁶⁷ За Воскр., першою дружиною Юрія Львовича, матір'ю Михайла, була невідома на ім'я дочка Ярослава Ярославича; другою, за дослідженнями вчених, — Єфимія, дочка Казимира I, внучка Кондрата (Конрада) I, від якої в Юрія народилося два сини — Андрій та Лев і дочка Марія, що

вийшла заміж за Тройдена I, сина Болеслава II, онука Земовита I; у Юрія було ще дві сестри — Святослава, черниця, і Анастасія, жона Земовита, сина Казимира I.

³⁶⁸ В Іп. це слово приписане на полі книги; у Хл. його нема.

³⁶⁹ Себто на початку березневого року.

³⁷⁰ У Хл. шістнадцять тисяч; ідеться про величезний прорив Північного моря на суходіл Голландії, в результаті чого виникла затока Зейдерзе.

³⁷¹ Святий (гр.).

³⁷² Про цей похід у грудні 1287 р. уже говорилося під 1283 р.

³⁷³ Тобто в присутності ханів Телебуги і Алгуя.

³⁷⁴ Його — Телебуги (див. прим. 1 до 1283 р.).

³⁷⁵ В Іп. було «зане дхла мь погань си», потім переправлено на «зане досадила мь погань си»; у Хл. «занеже дхла ми с поганьми ннт»; виходячи з контексту, приймаємо виправлене читання Іп.

³⁷⁶ В Іп. хибно «братьи», у Хл. «брат ти».

³⁷⁷ В Іп. «ни на полоноу» (перероблене з «ни налысоу»), у Хл. «ни на полкоу».

³⁷⁸ В Іп. «Борка же Оловянца», «и Борко и Оловянець», «с Боркомь и со Оловянцемь», — ідеться про одну особу, а не про дві.

³⁷⁹ В Іп. «и повѣдаша слоуги его Володимѣру», у Хл. «и повѣдаша Вѣлодимероу слугы его», — приймаємо читання Хл.

³⁸⁰ В Іп. «братоу», у Хл. «брате».

³⁸¹ В Іп. «Князя Володимеря роукописаніє», у Хл. цього заголовок нема.

³⁸² В Іп. «Городель», у Хл. «Городло».

³⁸³ В Іп. «страдали» (трудилися, робили), у Хл. «тягли» (відбували повинності).

³⁸⁴ Речення це складне для перекладу і тлумачення. В Іп. «аже боудеть князю городъ роубити. ини (у Хл. «и они») к городоу а поборомъ. и тотарычиною. ко князю». Суть розпорядження полягає в тому, що побори й данину, яку з населення стягали для татар, треба було віддавати не княгині, як власниці міста чи села, а князеві (в даному разі Мстиславу), як носієві державної влади; що ж до участі в побудові міст, то за Іп. ніби виходить, що підлеглі княгині люди до цього не зобов'язані, за Хл. — зобов'язані, і це, гадаємо, ймовірніше.

³⁸⁵ В Іп. «Фодорка» (перероблене з «Ходорка»), у Хл. «Ходорка».

³⁸⁶ Гривня кун — гривня грошей; шарлат (скарлат) — шовкова яскравочервона тканина; броні дощаті — панцир зі сталевих бляшок.

³⁸⁷ Першого тижня великого посту (див. прим. 2 до 1074 р. та ін.).

³⁸⁸ Воздвижальний хрест — на престольний.

³⁸⁹ В Іп. «не псахъ» (однина), у Хл. «не списахом» (множина).

³⁹⁰ Див. прим. 2 до 1279 р.

³⁹² Додано з Єрмол.

³⁹³ В Іп. хибно «не слышалъ єсмь» у Хл. «слышалъ єсмь».

³⁹⁴ В Іп. і Хл., очевидно, помилково «иже»; треба «иди».

³⁹⁵ Ці вставлені у пряму мову слова про реакцію Володимира на смерть Лестька (Лешка) доречніші нижче, коли Ольга передала звістку своєму чоловікові (після «повідала мову Яртакову»).

³⁹⁶ В Іп. ці два речення написано кіновар'ю, як заголовок.

³⁹⁷ Звідси розпочинається велика, дещо вільна (переосмислена або попсована під час переписування) цитата зі «Слова о законі і благодаті» Іларіона; його б похвалу Володимирові Святославичу переадресовано Володимирові Васильковичу; у Хл. текст ближчий до оригіналу, ніж в Іп.

³⁹⁸ В Іп. і Хл. «нощныя», «нощныа»:

в Іп. «нешаныа» (перероблене в «нешадъныа»).

³⁹⁹ В Хл. «дневныа»; в Іп. і Хл. «дивныа».

⁴⁰⁰ Додано з Хл., є ці слова і в біблійному тексті.

⁴⁰¹ Даниїл IV, 24.

⁴⁰² Ці слова є в Хл. і в Іп..

⁴⁰³ Послання Іакова II, 13; Книга премудрості Ісуса, сина Сірахового XVII, 18.

⁴⁰⁴ Єванг. від Матфія V, 7.

⁴⁰⁵ Додано з Хл., є ці слова і в біблійному тексті.

⁴⁰⁶ Послання Іакова V, 20; далі продовжується текст із «Слова о законі і благодаті», але пропущено 90 слів.

⁴⁰⁷ Див. прим. 2 до 1015 р. «Повість минулих літ» та Іларіон порівнюють діяльність хрестителя Русі Володимира Святославича з державно-релігійними заходами Константина I Великого; тут це порівняння перенесено на Володимира Васильковича.

Тут закінчується цитата з Іларіона.

⁴⁰⁸ Див. прим. 18 до 1147р.

⁴⁰⁹ Ця молитва — цитата з Київського літопису під 1147 р.

⁴¹⁰ В Іп. «по семь неділь», у Хл. «по 7 недел»; навряд чи жив Володимир 49 днів після причащення і без їжі; та й причащення припадало б тоді на осінь, а не на зиму.

⁴¹¹ Від слів «відчув у собі» до «рожденному» — цитата з Київського літопису під 1197 р.

⁴¹² Як видно, рік цей проставлений за вересневим літочисленням.

⁴¹³ Олена — удова Романа Даниловича (див. прим. 2 до 1281 р.).

⁴¹⁴ Для характеристики Володимира, опису його передсмертних днів та похорону, молитов використано, крім «Слова о законі і благодаті», матеріали Київського літопису (про Андрія Боголюбського, Романа Ростиславича та ін.). Зокрема, примовляння Ольги — це пристосування повторення плачу жони Романа Ростиславича (під 1180 р.), і тому не ясно, до кого уподібнюється Володимир-Іван, можливо, до Іоанна Златоустого, Іоанна Богослова чи ще когось іншого; Іоанн — древньоєврейське «дар», або «благодать божа».

⁴¹⁵ Від слів «Добре б нам» до «всі ми zostалися» — цитата з Київського літопису із плачу новгородців над покійним Мстиславом Ростиславичем у 1180 році; нижче — також цитата звідси.

⁴¹⁶ У Володимирі, отже, жили колоніями німці, сурожці (жителі з Сурожа), купці з Новгорода Великого, євреї.

⁴¹⁷ Єванг. від Матфія XXV, 40.

⁴¹⁸ Псалом CXI, 5—6.

⁴¹⁹ Від слів «на весь [бо] церковний чин», до «царства земного» — цитата з Київського літопису із характеристики Андрія Боголюбського під 1174 р.

⁴²⁰ Звідси знову йде велика цитата із «Слова о законі і благодаті», пристосована до даної ситуації.

⁴²¹ Так в Іп.; в Іп. і Хл. помилково «обителниче», «обилниче».

⁴²² Іларіон говорив про побудову Володимиром Святославичем у Києві церкви Різдва богородиці Десятинної, де його поховано, тут мовиться про споруджену у Володимирі прадідом Володимира Васильковича Мстиславом Ізяславичем 61 церкви Успіння богородиці, де поховано Володимира.

⁴²³ В І. тут ідеться про Георгія (Юрія), тобто Ярослава Мудрого, сина Володимира Святославича.

⁴²⁴ В Іп. тут іде мова про спорудження Софійського собору («дому премудрости»); краса його переноситься на володимирську церкву Успіння богородиці.

⁴²⁵ В Іп. мовиться про Київ.

⁴²⁶ В Іп. ідеться про церкву Благовіщення богородиці, що її Ярослав Мудрий спорудив над Золотими воротами.

⁴²⁷ Єванг. від Луки I, 28.

⁴²⁸ Додано з І.

⁴²⁹ Іларіон тут і далі говорить про Ярослава Мудрого.

⁴³⁰ Далі в Іпатському списку текст утрачено; зберігся він у Хлебниковському списку, де теж вміщений не на своєму місці; переклад друкуємо з втяжкою.

⁴³¹ В Іп. ідеться про невістку Володимира Святославича Інґігерд-Ірину, жону Ярослава Мудрого; тут ці слова переадресовано Ользі, жоні Володимира.

⁴³² В Іп. говориться про поклоніння імені Христовому.

⁴³³ В Іп. «обуть»; в Іп. «обить», у Хл. «обвит».

⁴³⁴ В Іп. «и жажющим во вѣртыи оглашение», у Хл. «и жажющим въ оутроби оглаженіе; в Іл. «жаждющимъ оутробі оухлажденіе».

⁴³⁵ Тут закінчується запозичення зі «Слова о законі, і благодаті».

⁴³⁶ Після цього в Іп. знов утрачено великий уривок тексту (аж до кінця 1288 р.); зберігся він у Хл., де знову вписаний не на своєму місці; переклад друкуємо з втяжкою.

⁴³⁷ Ідеться про те, що Володимир спорудив тут нові укріплення-стіни, бо город Берестій відомий ще з XI ст.

⁴³⁸ Євангеліє апракос (грі "алоохтоу — святковий день) і Апостол апракос містять тексти, розподілені на кожен день в такому порядку, в якому їх читають під час богослужіння на протязі року (за «зачалами»); порядок тут інший, ніж у тетроевангелії (четвероевангелії); Паремія (гр. лаооі|ліа — притча), Паремийник (Паримійчик) — книга вибраних текстів, насамперед зі Старого завіту, які читають головним чином на вечернях перед великими святами і неділями; про який Соборник тут говориться — невідомо, це, очевидно, якийсь збірник церковних текстів.

⁴³⁹ Завіса — тканина, якою завішують царські врата зсередини вівтаря. У давнину, коли справжніх іконостасів у церквах, як правило, не було, вівтар відокремлювався від середньої частини храму дерев'яною огорою, і вся вона запинаялася завісами; особливо пишною робили центральну завісу перед царськими вратами.

⁴⁴⁰ У Хл. «жженого золота» (див. прим. 7 до 1252 р.).

⁴⁴¹ Покров — див. прим. 23 до 1146 р.

⁴⁴² Індітія — див. прим. 22 до 1146 р.

⁴⁴³ Паволока — див. прим. 9 до 907 р.

⁴⁴⁴ Деїсус — див. прим. 7 до 1175 р. Пролог, або Синаксар — збірник коротких житій, розміщених у хронологічному порядку на кожен день року, а також слів і поучень.

⁴⁴⁵ Мінеї, Четьї-Мінеї — збірник поширених житій, так само розміщених у хронологічному порядку, слів, поучень, легенд тощо.

⁴⁴⁶ Тріодь (Пісна і Цвітна), Октай (Октоїх, Осьмогласник), Ермолой (Ірмологіон), Служебник — різні типи богослужбних книг.

⁴⁴⁷ Намісна ікона (храмова) — ікона святого (або празника), в пам'ять якого збудовано церкву.

⁴⁴⁸ Шия — основа церковної бані.

⁴⁴⁹ Ідеться, власне, про похорон Володимира у квітні 1289 р.

⁴⁵⁰ Бояри Володимира Вэсильковича.

⁴⁵¹ Мстислав пригадує Юрієві похід у грудні 1287 р. на ляхів, коли хворий Володимир у присутності татарських ханів Телебуги і Алгуя оддав Мстиславові своє князівство.

⁴⁵² Ловче — подать на утримання княжих ловчих, мисливців.

⁴⁵³ Тобто, Мстислав замінює цією податтю тілесну кару.

⁴⁵⁴ Лукно — міра місткості сипких тіл і меду; в XI—XIII ст. приблизно 24 кг (меду).

⁴⁵⁵ Адміністративне городи ділилися на десятки, сотні й тисячі душ (чоловічих).

⁴⁵⁶ Ці два речення в Іп. неправильно вписані далі, після слів «щоби з ними він мир держав»; вірно вони вміщені в Хл.

⁴⁵⁷ У літопису чітко розрізняється саме місто і город-замок; далі виступають міщани, мешканці міста (мѣстич'н) і залога замку—городяни (горожаны); взагалі слово «город», «град», яке безліч разів зустрічалося попереду, найчастіше означало укріплений феодальний замок-двір, навколо якого зосереджувалися села; рідше слово «город» у літопису означає суто військову споруду — укріплений сторожовий пункт (особливо на порубіжних землях); у значенні міста слово «город» виступає лише якихось десять-п'ятнадцять разів (Київ, Новгород Великий, Чернігів, Галич та інші центри земель-князівств).

⁴⁵⁸ В Іп. «боряху», у Хл. «бороняху».

⁴⁵⁹ За польськими та німецькими джерелами, 30 червня 1289 р. війська Льва Даниловича пустошили землі довкола городів Гроткова і Ниси.

⁴⁶⁰ В Іп. і Хл. нема імені святого Василя Великий.

⁴⁶¹ Жони Володимира Ростиславича і Юрія Володимировича — невідомі.

⁴⁶² Жони Гліба Ростиславича й Івана Глібовича — невідомі.